

VIGILLA

2014 / 8

TÖRÖK JÓZSEF: A fölkent király: Szent István
DOLHAI LAJOS: A házasság szentségének liturgiatörténete
FRENYÓ ZOLTÁN: Szent Ágoston pedagógiájáról
SZÉKÁCS VERA: Galilei Rómában
VINCZE KRISZTIÁN: A szenvedés Simone Weil filozófiájában

RÓNAY LÁSZLÓ: A művészetiak a lélek gazdagítói
H. Hadabás Ildikó, Kakuk Tamás, Klemm József,
Oláh András, Tamás Tímea és Vasadi Péter versei
BOZÓK FERENC: Kassák Lajos és a transzcendencia

Beszélgetés Dietrich Bonhoefferról

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Az elveszett Éden	561
TÖRÖK JÓZSEF:	A fölkent király: Szent István (<i>tanulmány</i>)	562
DOLHAI LAJOS:	A házasság szentségének liturgiatörténete (<i>tanulmány</i>)	566
FRENYÓ ZOLTÁN:	Szent Ágoston pedagógiájáról (<i>tanulmány</i>)	573
SZÉKÁCS VERA:	Galilei Rómában (<i>tanulmány</i>)	579
VINCZE KRISZTIÁN:	A szenvedés realitása és méltósága Simone Weil filozófiájában (<i>tanulmány</i>)	589

SZÉP/ÍRÁS

VASADI PÉTER:	Firtató (<i>vers</i>)	598
RÓNAY LÁSZLÓ:	Szárnysegetten vagy felrepülve. A művészletek a lélek gazdagítói (<i>esszé</i>)	599
OLÁH ANDRÁS:	kísértések (<i>vers</i>)	605
KAKUK TAMÁS:	Zuhannak az utcákra; Tapintható lesz; Szétfut a tájon (<i>versek</i>)	606
KLEMM JÓZSEF:	A nagy talány; remete; szikra; vadászat; önátadás; felismerés; közlekedőedények (<i>versek</i>)	607
BOZÓK FERENC:	Kassák Lajos és a transzcendencia (<i>esszé</i>)	609
TAMÁS TÍMEA:	„Így élünk mi a végeken” (<i>vers</i>)	614
H. HADABÁS ILDIKÓ:	Felsejlések (<i>vers</i>)	615
KISSLAKI LÁSZLÓ:	Mihály napi búcsú (<i>novella</i>)	616

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

MEZEI KÁROLY:	Dietrich Bonhoefferről Ódor Balázzsal, Pulay Gyulával és Próhle Gergellyel	621
---------------	--	-----

KRITIKA

VÁRKONYI BORBÁLA:	Hantairól	631
-------------------	-----------	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	633
---	-----

Az elveszett Éden

Európa-szerte a száz éve történeteket idézik fel napjainkban. Ami akkor sok millió ember halálát követelte, azt mára ünnepségek és koszorúzások, kulturális események és tudományos konferenciák témajává szelídít az emlékezés. Közben pedig mintha megfeledkeznénk arról, hogy szerte a Földön folyamatosan tart az öldöklés, különböző helyszíneken és formákban, különböző eszközökkel és indoklásokkal — némelyik csupán karnyújtásnyira Európa uniós határaitól. Hozzászoktunk ehhez az állapothoz? Korunkat már nem jellemzi a háború kitörésekor pápává választott XV. Benedek szava? „A népek állandó felelemben élnek, mintha felettük vihar lebegne, amely bármikor szörnyű hevességgel kitörhet.”

A Biblia költői elbeszélésben mondja el, hogyan csúszott végzetes hiba az „ember” nevű projektbe mindenjárt történetének kezdetén. Isten szeretetből teremtette meg, s úgy „programozta be”, hogy csak a szeretetben, Alkotójával és embertársaival együtt tud kiteljesedni az élete. Ehelyett mindenjárt az első ember(pár) szembefordult Teremtőjével, aztán testvér a testvéreivel, majd közös nagy vállalkozásuk is azért vallott kudarcot, mert az együttműködést a széthúzás és az el-lenségeskedés váltotta fel. Így vált „ember embernek farkasává”, így vált a történelem nem kis részben harcok és háborúk történetévé.

A háborúskodások kiterjedése és formája erősen változó: az egyéni csetepatéktól a törzsi villongásokig, a jól megszervezett hadjáratoktól a „népek csatájáig”, a tervszerű népirtásoktól és terrorizmustól a totális háborúig széles a skála. A magánéletben a másik ellen forduló pusztító indulat formái az évezredek folyamán szinte változatlanok: a gyilkos szavaktól a tettlegességgig terjednek. A tömeges hadviselés eszközei azonban jelentősen változtak a (hadi)technika fejlődésével: egyre több ember elpusztítására alkalmas fegyverek jöttek létre, „a parityától az atombombáig” jutott el az emberiség.

A háborúskodások indítéka is sokféle: elvenni a másik tulajdonát vagy életét, haszonszerzésből vagy pusztán a gyűlöletnek engedve kiirtani akár tömegeket is. A leginkább ellentmondásos mégis a vallásra történő hivatkozás. Az egyház már felismerte ennek képtelenségét, és bűnbánatot tartott a múltban elkövetett ilyen vétkek miatt, másutt azonban ma is tombol a vallási fanatizmus fűtötte gyilkos erőszak.

A Biblia minden történetben foglalta össze: bűnt követett el az első ember, amikor szabad akaratát rosszra használva el-vétette kijelölt célját. Bűnös mindaz, aki ártó szándékkal embertársa ellen fordul. — Visszahozható-e az elveszett Éden, lesz-e valaha béke a földön? „A béke új neve a fejlődés” — írta VI. Pál pápa —, ez azonban nem redukálódhat a tudományos-technikai haladásra, hanem „az igazság, igazságosság, szeretet és szabadság alapján a kapcsolatok új rendjét kell megteremteni”.

A fölkent király: Szent István

TÖRÖK JÓZSEF

1946-ban született Makón. Katolikus pap, teológus, egyháztörténész, a PPKE HTK egyetemi tanára.

A Vajkból megkeresztelkedésekor Istvánná lett ifjú, amikor 997-ben apjától, Gézától megörökölte a nagyfejedelmi hatalmat, azonnal útra kelt, kettős értelemben. Igazi út volt, amit hívei — magyarok és németek — élén Nyitrától az Esztergommal szemközt lévő bényi erődig megtett, majd a mellé szegődő harcosok gyülekezésének befejeztével Bényből a Dunán átkelve serege élén Veszprém felé vonult. Átvitt értelemben pedig nagy út kezdetén állt ekkor, mert a törzsekre oszló, rokonnépek töredékeitől színes, nyelvében, szokásaiban, vallási hiedelmeiben sem teljesen egységes, mégis, túlnyomórészt magyarnak mondható népességet olyan vallási, társadalmi, gazdasági átalakulások sorozatán kellett átvezetnie, amelyre eddig példa nemigen akadt a sztyeppei ereketű népek között. Talán a kazárok szolgálhattak példával, de ezt birodalmuk összeomlása miatt csak föltételesen lehet említeni.¹

¹Zimonyi István:
Kazár birodalom. In:
Korai magyar történeti lexikon, 9–14. század.
(Főszerk. Kristó Gyula.
Szerk. Engel Pál,
Makk Ferenc.) Akadémiai
Kiadó, Budapest,
1994, 335–336.

A fiatal uralkodót az első pillanattól kezdve nagyfokú határozott-ság jellemzte, és a hatalomgyakorlás különböző megnyilvánulásainak olyan egybefüggő rendszere bontakozott ki, amely a következő négy évtized során életműbe testesült és évezrednyi hatásúnak bizonyult.

Amint az aranyból vert érem két oldala bár két képet mutat, mégis egyetlen egészet alkot, úgy tartozott egybe Szent Istvánnál az államalapítás és az egyházszervezés, még akkor is, ha minden komoly előzményekre támaszkodhatott.

A nomád államból, melyet István Gézától örököt, három év alatt kereszteny királyságot formált, ami nem egy tizenéves, tanácsosainak, főurainak, harcosainak óhatatlanul is kiszolgáltatott ifjúnak tulajdonítható.² Inkább vall érett, uralkodáshoz felnőtt, döntései-nek felelősséget teljes mértékben vállaló, szuverén, karizmatikus személyiségre, aki már pajzsra emeltetése — tehát szűk vagy bő évtized — óta tudatosan készült bevégzendő feladataira.

Államalapítás és
egyházszervezés

²Másként gondolja ezt
Kristó Gyula, lásd Szent
István születési ideje.
Acta Universitatis
Szegediensis de Attila
József nominatae. Acta
Historica, 110 (1999) 3–10.

A keresztenyként nevelkedett ifjú nagyfejedelem még beszélte a sztyeppék nyelvét, és aki csak ezen értett, ahhoz ő is e nyelven szólt. A föltehetőleg Várpalotához közel, döntő csatában életét veszített Koppány holttestét a sztyeppék világából hozott bolgár-török szokás szerint a harcosok felnégyelték, és a győztes István parancsára az országba szétvitték, a tetem-darabokat négy vár (Veszprém, Győr, Székesfehérvár, Gyulafehérvár) kapujára kiszögezték. Ez a kereszteny nézőpont alapján halottgyalázásnak tűnő tett a bolgár-török íratlan-írott törvénykezés bevett ítélete volt égbekiáltó bűnök esetén, s megoktatta az értetlenkedőket. Koppány a *senioratus* jogelve alapján, a *leviratus* szokásjogi eljárása (az özvegy Sarolt nőülvétele)

révén akarta megszerezni a hatalmat a legalább három nemzedék óta gyakorolt *primogenitura* kárára. Noha az utóbbi kifejezés későbbi, az apától elsőszülött fiúnak történő hatalomátadás volt a legkevésbé veszélyes. Az uralkodói hatalom az átadás pillanatában a legsebezhetőbb, ezért a békés hatalomváltás záloga volt az elsőszülött fiút előnyben részesítő jogelv a kereszteny Nyugaton.

Fegyveres fellépései az országon belül

³Tóth Ferenc:
Ajtony, Marosvár ura.
In: *In memoriam Szent Gellért*. KÉSZ Makói Csoport, Makó, 1996, 43–46.

A kezdeti határozott föllépésnek köszönhetően Szent István hoszszú uralkodása (997–1038) során csak két alkalommal kényszerült fegyveres fellépésre az országon belül, magyarok ellen. Az erdélyi Gyula, anyai nagybátyja Gyulafehérvár, Ajtony pedig Marosvár³ központtal olyan tartomány-uraságot hozott létre, ami az eredményes államszervezéshez nélkülözhetetlen hatalmi központosítást veszélyeztette. Amikor István 1003-ban Gyula ellen hadba vonult, a vérontást sikerült elkerülni, s az erdélyi részek István haderejének fölvonultakor meghódoltak.

Ajtony vezér viszont a délkeleti végeken, a Maros-Tisza szögben elenállást tanúsított, és mert fegyvert ragadtott a fölkent és megkoronázott uralkodó ellen, Csanád vezér „fegyvere által veszett el”. E két lázadó tartományúr a bizánci egyháztól kérte és vette föl a keresztség szentségét, István viszont a görög helyett a latin keresztenység mellett döntött. Ebből helytelen lenne arra következtetni, mintha a király keleti tájékozódásuk miatt lépett volna föl velük szemben. A keresztenység ekkor még egynek tudta magát, főként a Kárpát-medencében.

E magabiztos föllépés, sőt küldetéstudat mindenekelőtt Szent István krizma-olajjal fölkent és megkoronázott királyi mivoltából forrásosztott. Szent Adalbert környezetéből került hazánkba az a szerzetes, aki apátként működött, majd kalocsai, végül esztergomi főpap lett, és a forrásokban hol Asztrik, hol meg Anasztáz néven szerepel. Neki jutott az a föladat, hogy világítottságát István kérésére kamatoztassa a magyarság javára.

Asztrik és kíséretének szerepe

Szent Istvánnak a környező országokba szétküldött hívására érkezett Asztrik és kísérete hazánkba, s monostor-alapítás feladatával költözött a pécsváradi királyi udvarházba. Asztrik rövid ideig az ország délvidékén terített, és tavollétében került a helyébe apátként Querfurti Brúnó, aki ezt a megkezdett terítést délen, esetleg délkeleten, a „fekete magyarok” között folytatta. Asztrik ezt a köznép körében végzett munkát félfeszakítva kapta Szent Istvántól az igazi, nagy küldetést: menne Itáliába és kérne felségtelvényeket a római pápától a magyar fejedelem számára. Asztrik kevessel az 1000. év karácsonya előtt II. Szilveszter pápától (999–1003) koronát és zászlós lándzsát, vagyis felségtelvényeket hozott Magyarországra. A koronázást az ismeretlen eredetű Domonkos püspök több püspöktársa segédletével végezte az 1000. év karácsonyán Esztergomban, a protomártír Szent István tiszteletére épített kőegyházban. Azzal, hogy Szent István kérését a pápa teljesítette, az egész kereszteny Nyugat tudomására hozta: az új állam és uralkodója önállóságát Szent Péter apostol utódaként és a lelki hatalom letéteményeként elismeri, jóváhagyja.

Törvények és rendeletek

Már csak a koronahozás miatt is fontos, hogy Asztrik előzőleg a Rómában hosszabb ideig élt Adalbert köréhez tartozott.

Az államalapítás meg az egyházszervezés szorosan egybefonódott, s a kettős folyamat munkásai nem tudták és nem akarták a teendőket elkülöníteni. István király, valamint segítői számába vették az egyre inkább helyhez kötődő, de még igencsak változatos népesség területi elhelyezkedését, és megszülettek a döntések a püspöki és a várispáni székhelyeket illetően. A király bajor mintát követve hamarosan kibocsátotta az első pénzeket. Közöttük figyelmet érdemel az a dénár, amelynek veretképén a *Lancea regis* (királyi lándzsája) köriratban felhőből kinyúló *manus Dei* (Isten karja) zászlós lándzsát tart. A *Regia civitas* (királyi város) köriratú pénzérme Esztergomra utalhat, ahol az első pénzverde működött. Ekkortájt fogalmazódott meg az I. törvénykönyv, Karoling minták alapján. A törvénycikkelyek meghatározták a püspökök és az egyházi személyek feladatait, munkaterületeit, bíráskodás terén élvezett kiváltságukat. Az egyházi vagyon királyi védelmet érdemelt, a magán- és a királyi tulajdon sérthetetlenségek örvendett. A kereszteny hit életre váltása szintén megfogalmazódott a vasárnapok és ünnepek, böjtök megtartásával, a szentiségek vételének előírásával. A törvények tiltották a tízparancsolatba ütköző cselekedeteket (gyilkosság, hitszegés, leányrablás, házasságon kívüli kapcsolat, gyújtogatás, varázslás, kuruzslás); ugyanakkor tételesen meghatározva óvták a különféle szabadságjogokat.⁴

⁴Serédi Jusztinián:
Szent István törvényei
a római joggal és az
egykorú kánonjoggal
összehasonlíta.
(Bánk József közlése.)
Vigilia, 1988. augusztus,
583–588.

Egyházszervező tevékenysége

A kereszteny koronázott király a hatalom adta kereteket új és európai tartalommal töltötte meg; törvényei és egyéb intézkedései révén a nomád társadalom eresztékei szétestek, s önpusztító belharcok nélkül megeremtődött a korszerű kereszteny társadalom a Kárpát-medencében, s vele a latin ritust követő kereszteny Magyar Királyság.

A Nagy Legenda a király egyházszervező tevékenységéről a VIII. rövidke fejezetben a következő, szűkszavú összegzést tartalmazza: „Az Istenet szolgáló legkeresztényibb fejedelem olykor (az idegenből jött egyháziak) tanácsát kérte, máskor csak egyikükkel, másikukkal tanakodott. Az országot tíz püspökségre osztotta a római apostoli szék hozzájárulásával, s jóváhagyásával az esztergomot rendelte a többiek fejévé és felügyelőjévé.” Ez a visszatekintő megállapítás aligha tükrözi annak a négy évtizednek szívós munkáját, amelynek során a várispánságok, vármegyék szervezésével párhuzamosan és azzal szoros kapcsolatban létrejött az ország egész területét átfogó, befedő egyházmegyerendszer. Kiindulópont volt ehhez Istvánnak az 1000. év karácsonyán Esztergomban végbement királlyá kenése és koronázása, másrészt az 1001. esztendő húsvétján Ravennában tartott zsinat, amelyen a koronát küldő II. Szilveszter pápa jóvoltából, a beleegyezően „bologató” III. Ottó német-római császár jelenlétében, az előbbi támogatásával és jóváhagyásával megtörtént a magyar egyházi szervezet „alapkőletétele”. A rómaiak lázadása miatt ugyanis a pápa és a császár 1001 februárjában menekülni kényszerült Rómából. Miként történt minden?

Pápai jóváhagyás

A koronázást az egyházi szervezet kiépítése követte, és a pécsváradi apát — noha inkább királyi udvarház, mint egy szabályos monostor élén állt ekkor még —, Asztrik ebben is jelentős feladatot kapott. Ugyanis az 1001. év nagyböjtjén és húsvétján II. Szilveszter pápa és III. Ottó császár Ravennában tartózkodott. Ide érkezett Asztrik István király írásban foglalt kérésével és a virágvasárnak előtti pénteken, április 7-én már jelen volt az egyházi méltóságok (Odilo, Cluny apátja, Szent Romuáld, Querfurti Brúnó) között. A magyar egyháztartomány felállítását a pápa legalább tíznapi gondolkodás, tanácskozás után a húsvét vasárnap, április 13-án tartott zsinaton jóváhagyta, és a kérelmező Szent Istvánt „apostoli hatalomban” (ami nem azonos a későbbi „apostoli” címmel!) részesítette, Esztergomot pedig a magyar egyház elére állította, későbbi kifejezéssel *mater et capit* (anya és fő) minőségen. Az a hagyományos nézet, amely szerint a pápa a királynak „apostoli” működéséhez kettős kereszttet küldött volna, a történelemkritika fényében nem állja meg a helyét. A kettős kereszt — valójában ereklyét tartalmazó mellkereszt — később és Ketről kerülhetett István birtokába. Ehhez Asztriknak nem volt köze, ő már így is a lehető legtöbbet (korona, áldó jóváhagyás) hozta Rómából, illetve Ravennából.

⁵Török József:

*A tizenegyedik század
magyar egyháztörténete.*
Mikes Kiadó, Budapest,
2002, 33–63.

Szent István utódai

Az 1077 táján írt *Nagy Legenda* szerzője, s vele kortársak, szemtanúk sokasága joggal és jól emlékezhetett az első tíz püspökségre, helyesebben két érsekségre és nyolc püspökségre.⁵ A csekély számú írott forrás miatt sok történész hipotézisek halmozásával vélte és véli megtalálni a történelmi helyzetet legjobban megragadó elképzelést, ám a *Nagy Legenda* állítása a maga rövidségében a legvalószínűbb.

Szent István kapcsán megemlíteni az, hogy a legújabb és ketségevonhatatlan kutatási eredmény alapján elsőszülött fiáról többet lehet tudni, mint egy évtizede. Akkor az óvatos állítás így hangsztott: „Szent Istvánnak több gyermek volt. Igaz, hogy az elsőszülött fiú neve, Ottó csak későbbi forrásból ismeretes, mégis, a korabeli névadási szokások alapján biztosnak vehető, hogy létezett. A trónörökös Ottó serdülő korában halhatott meg, és ekkor öccse, az 1007 táján született, Henriknek keresztelt Imre örökölte a nagy feladatot, vagyis a felkészülést az uralkodásra.”⁶

Azóta előkerült, eleddig föl nem tárt krónika szövegében is előfordul Ottó neve. „Az is kiderült egyúttal, hogy a herceg neve nem izoláltan, egy legenda részeként maradt fenn a 14. századig, ahonnét aztán egyes krónikakivonatok átemelték, hanem valamilyen krónikás elbeszélésben.”⁷ A legújabb kutatás óvatosan fogalmaz ugyan, ám időben visszább tud menni, mint az évtizeddel ezelőtti.

Szent Istvánnak köszönhetően a hit átadásának és átvételenek minőségi szinten végbement folyamata⁸ bősségesen kárpoltolta a magyarságot a sztyeppei örökség elutasításáért az új, kereszteny értékrenddel, amely Ázsiától és a múlttól őt eloldotta és helyette a kereszteny értékvilághoz, a nyugati népcsaládhoz végérvényesen hozzákötötte.

⁶Török József: i. m. 82–84.

⁷Mikó Gábor: *Élt-e valaha Szent István fia, Ottó herceg? Egy ismeretlen 15. századi krónika tanúskodása*. Történelmi Szemle, 2013/1. 1–22.

⁸Török József:
i. m. 151–161.

A házasság szentségének liturgiatörténete

DOLHAI LAJOS

1952-ben született Ajakon.
1977-ben szentelték pappá,
teológus, egyetemi tanár, az
Egri Hittudományi Főiskola
rektora.

¹Vö. Dolhai Lajos:
A házasság szentségének története.
In Baán István (szerk.):
A szent atyák nyomodkait követve. In memoriam
Vanyó László.
Bizantinológiai Intézeteti
Alapítvány, Budapest,
2003, 91–109.

²Winfried Haunerland:
Die Eucharistie und ihre Wirkungen im Spiegel der Euchologie des Missale Romanum. Aschendorff Verlag, Münster, 1989, 55.

A zsidó házassági szokások

³Vö. Stiassny József:
A zsidó házasság a keresztenység kezdetén.
Szolgálat, 50. szám, 1981.
Péter-Pál ünnepén, 84–90.

Nem könnyű összefoglalni a házasság szentségének liturgiatörténetét,¹ de mégis megkerülhetetlen, mivel a történeti fejlődés áttekintése alapján láthatjuk legjobban, hogy csak fokozatosan tudatossult a keresztenyek között a házasság szentségi jellege, és alakult ki a házasságkötés szertartásának liturgiája. Ezért a szentség liturgiatörténetének ismerete hozzátarozik a szentségtanhoz. Nemcsak az Eucharisztíval, hanem a házassággal kapcsolatban is mondhatjuk, hogy a „liturgia tanúságítétele a szentségre vonatkozó hit elsődleges forrása”.² Az ősegyház liturgiájának megértéséhez ellengedhetetlen azon ókori népek (zsidó, római, görög) ritusainak az ismerete, akikkel az első keresztenyek kapcsolatban álltak.

1. Az első évszázadokban

„A keresztenyeket sem területi, sem nyelvi szempontból, még faji szempontból sem lehet megkülönböztetni a többi embertől. (...) A keresztenyek úgy házasodnak, mint mindenki más.” Ahogyan az idézett *Diognétoszhoz írt levél* (V,6) is utal rá, az ősegyházban a keresztenyek a házasságkötést illetően a korabeli civil szokásokhoz igazadtak. „Az egyház állandó hagyományával ugyanis összhangban áll, hogy minden befogadja a népek kultúrájából, ami alkalmas arra, hogy Krisztus kifürkészhetetlen gazdagságát kifejezze” (II. János Pál: *Familiaris consortio*, 67).

A zsidó házassági szokásokat illetően két forrásra támaszkodhatunk, a Szentírásra és a Talmudra, amely részletesen magyarázza az ószövetségi törvényeket és a vallási előírásokat.³ A házasságkötést eljegyzés előzte meg, amely által a házasság törvényesnek minősült, de még nem számított ténylegesen megkötöttnek. Lényeges mozzanat volt az „elvezetés” (*deductio*). A szó jelentése arra utal, hogy a mennyasszonyt ünnepélyesen bevezették a vőlegény házába. Az esküvőre általában egy évvel az eljegyzés után került sor. A szertartás alapvető eleme a *quiddush* (megszentelési formula), a *ketubbah* (házzassági szerződés felolvasása) és a *birkot hatanim* (házasok megáldása). A házassági rítus célja egyrészt a jegyesi kapcsolat megszilárdítása volt, másrészt egy biztosabb és tartósabb intézménybe való átvezetése. Ezekkel együtt az is, hogy a házasságkötés cselekményének magasztosságát hangsúlyozza.

Az Újszövetségből is megismerhetjük ezeket a szokásokat: így például a menyasszony várja, hogy ünnepélyesen bevezessék férje házába (vö. 2Kor 11,2; Jel 21,2; 22,17); elterjedt és fontos esemény az esküvői lakoma (Mt 22,2; Jel 19,7–9). A lakodalmat éjjel tartották, ezért lámpás hajadonok kísérték a mennyasszonyt a vőlegényhez (Mt 25,1). A zsidó-keresztények feltehetően használhatták a Tóbiás könyvében leírt szertartást, amikor a leány atyja a gyermekre kezét a vőlegény kezébe helyezte, majd ezt mondta: „Legyen veletek Ábrahám Istene, Izsák Istene, meg Jákob Istene, ő kössön össze benneteket, teljesítse áldását rajtatok!” (Tób 7,15–16). Az Újszövetség a házasságot a „gámosz” szóval fejezi ki, mely elsősorban esküvőt jelent, és csak másodlagos jelentése a házasság.

Házasságkötés a görög és római környezetben

⁴Vö. Gerhard Delling:
Eheschliessung.
In: *Reallexikon für Antike und Christentum, IV.*
Anton Hiersemann Verlag, Stuttgart, 1959, 724–725.

⁵Vö. Bruno Kleinheyer:
Sakramentliche Feiern, II.
Pustet, Regensburg, 1984, 80.

⁶Vö. Régis-Claude Gerest: *Als die Christen noch nicht in der Kirche heirateten*. Herder, Freiburg, 1969, 17.

Az őskeresztények házasságkötése

⁷Erre utal a „prépei” (=illik) ige is, továbbá a „gnomé” (=jóváhagyás) kifejezés, vö. *Anamnesis, vol. 3/1: I sacramenti*. Marietti, Roma, 1986, 310.

A görög és római környezetben⁴ a házasságkötéshez nagyon sok szokás és szertartás kapcsolódott. A házasságkötést elsősorban jogi intézménynek tekintették, de bőven kapcsolódtak hozzá különböző helyi szokások és liturgikus jellegű cselekmények is. A rómaiaknál az ünnep a vigíliaval kezdődött, és különböző vallási ritusokkal: a fehér ruha felöltése (*tunica recta*) és a fej bekötése fátyollal (*flameum*). Az esküvő napján az ünnep csúcspontja az, amikor a menyasszony jobb kezét a vőlegénynek nyújtja, s így kifejezi a házasságkötési szándékát (*dexterarum iunctio*). A vőlegény jegyajándéként egy gyűrűt adott a mennyasszonynak (*anulus pronubus*), amely Plinius idején vasból készült, Tertullianus írásaiból pedig arról értesülnünk, hogy aranyból.⁵ Az esküvő tulajdonképpen két napig tartott. Ez idő alatt a jegyesek többször is imádkoztak, a házi oltáron áldozatot mutattak be az istenségnek. A szülők is imát mondtak a jegyesekért. Az áldozatbemutatás ellenére azonban mégsem nevezhetjük a házasságkötést kultikusnak, mert a középpontban minden végig a jogi aktus, a konszenzus marad.⁶

Egyértelmű, hogy az ősegyházban nincs külön jellegzetes keresztény házasságkötési forma, de az egyház már ekkor is őrködik valamilyen formában a házasság fölött. Antiochiai Szent Ignác (+107) *Poliikarposzhoz írt levelének* egyik kijelentését többben is úgy értelmezik, mintha ebben az időben kötelező lett volna a püspök beleegyezését kérni: „Úgy illik, hogy a vőlegények és menyasszonyok a püspök helybenhagyásával keljenek egybe, hogy a házasság az Úr szándékának megfeleljen, és ne az ösztönös kívánkozás szerint történjen. minden Isten tiszteletére legyen” (V,2). Adrien Nocent, bencés liturgikus szerint nyilvánvaló, hogy csak egy jó tanácsról, illetve ajánlásról (*recommendatio*) van szó.⁷ Az ősegyházban csupán a montanistáknál fordult elő, hogy a helyi egyház vezetője beleszól a keresztények házasságkötésébe. A *Didaszkália* a szülőket csak arra biztatja, hogy válasszanak megfelelő feleségeket fiaik számára „az Úr szándékának illően és nem az ösztönös kívánkozásnak megfelelően” (XIX, 11, 6).

Az őskeresztények házasságkötése is a családi házban történt. Valószínű, hogy a lakodalomba meghívták a püspököt vagy a presbítort. Az is szokás lehetett, hogy a jelenlévő presbiter megáldotta az

⁸Vö. Alexandriai Kelemen:
Paideagogosz. II, 11.

⁹Ezeket, s főként a keresztenyek ambivalens magatartását megismerhetjük
Tertullianus aszketikus jellegű műveiből, lásd
Vanyó László (szerk.):
Tertullianus művei.
Ókeresztény Írók, 12.
Szent István Társulat,
Budapest, 1986.

Tertullianus és egyéb korabeli patrisztikus írások tanúsága

ifjú párt.⁸ Még általános a pogány és zsidó szokások használata, de már a pogány áldozatok és más erkölcsileg kifogásolható szokások kizárássával.⁹ Kezdetben többen is tiltakoznak a koszorúzás szokása ellen, azonban tudjuk, hogy később, Khrísztosztomos idejében ennek kereszteny jelentése is lesz (vö. *In Gen.hom.* 48,6). Az ortodox egyházakban a házasságkötés szertartását ma is „megkoronázásnak” (*sztefanuma*) nevezik, utalva arra, hogy az ifjú pár megkoronázása, az áldás mellett, a házasságkötés szertartásának egyik lényeges része.

Van Tertullianusnak (+224) egy olyan kijelentése, amelyből arra következtethetnénk, hogy már az ő idejében is létezett a házasságkötésnek valamiféle kereszteny szertartása. A *Feleségemhez* című írásában, amit valamikor 200–206 között írhatott, ezt olvassuk: „Honnét lehetne elegendő erőnk ama házasság boldogságának ecseteléséhez, melyet az egyház kötött egybe, melyet az áldozat (*oblatio*) erősít meg, az áldás (*benedictio*) megpecsétel, az angyalok hirdetnek, és érvényesnek tekint az Atya? (...) hiszen jogos és helyes házasságot még a földön se kötnek a gyermekek atyáik beleegyezés nélkül” (*Ad uxorem*, IX, 6).

Az idézett mondatban olyan kifejezéseket találhatunk, amelyek azokra az elemekre utalnak, amik ma is megvannak a házasságkötés szertartásában, de a leírás mégis magyarázatra szorul, hiszen ebből a korból nem maradtak ránk olyan liturgikus szövegek, amelyek egyértelműen arra utalnának, hogy a szerző egy konkrét szent-ség-kiszolgáltatásra hivatkozik.

Tanulságos és perdöntő lehet számunkra, hogy a korabeli egyéb patrisztikus írások sem említik a házasság liturgiáját. Így például a *Traditio apostolica*, amely az egyház hagyományát kívánta megőrizni, gyakran beszél a házassággal kapcsolatos kereszteny követelményekről, de nem szól a házasság rítusról, pedig olyan ősegyházi irat, amelyben ismételten találkozunk liturgikus szövegekkel. Az *Apostoli Konstitúciók VIII. könyve* (VIII, 32, 13), amely átveszi Hippolütosz szövegét, szintén csak azt mondja, hogy „a törvény szerint” (*secundum legem*) kell házasságot kötni. Itt sem tudjuk meg, hogy ez pontosan mit jelent, és itt sem találunk liturgikus imádságokat.

2. Házasságkötés a 4–11. század között

Ebben a korszakban terjed el fokozatosan a házasságkötés szertartása, amely a kezdeti időben még a magánházaknál történik egészben a 11. századig, amikor kialakul az a szokás, majd pedig előírás, hogy a házasságot az „egyház színe” előtt (*in conspectu vagy in facie ecclesiae*) kell megkötni. A helyszínváltozás is fokozatosan ment végbe, a szertartásnak bizonyos elemeit kezdetben a templomajtóban végezték el. Később ezeknek a rítusoknak a helyszíne is a templom lett. A házasságkötés szertartása idővel fokozatosan beépült a szentmisébe. Meg kell említenünk, hogy ugyanakkor a templomi szertartás nem volt kötelező, a házasságot ettől függetlenül is érvényesnek fogadta el az egyház.

A konstantini fordulat után

A konstantini fordulat után is csak lassan, fokozatosan alakult ki a házasság liturgiája, és még hosszú ideig meghatározó volt a korabeli szokások és szimbólumok használata. Megjelennek azonban a házasságkötés szertartásának jellegzetes keresztény elemei is, amelyek közül a római és a milánói gyakorlatot a „*velatio nuptialis*” (esküvői lefátyolozás), a galliai és a spanyolországi szokásokat pedig a „*benedictio in thalamo*” (a menyegzői szobában adott áldás megáldása) kifejezésekkel lehetne röviden jellemezni.

Rómában a házasságkötés szertartására vonatkozó egyértelmű előírást csak a 4. században találunk. Ambroziaster — akiről csak azt tudjuk, hogy Damazusz pápa (366–384) idején Rómában lakott — a következő írja az egyik művében: „Hogyan lehet rossznak vagy tiltott dolognak mondani azt, ami Isten áldásával és támogatásával a növekedést szolgálja? A zsinagogában is megmaradt a hagyomány, és az egyház is azt akarja, hogy Isten teremtményei Isten áldásával keljenek egybe. Ez ugyanis nemcsak egy vélemény, mivel ezt a formát maga a Teremtő akarja” (*Lib. quest. Vet. et Nov. Test.*, PL 35, 2207). Sőt, még azt is megemlíti, hogy az áldás (*benedictio*) liturgiájából ki kell zární azokat, akik a második házasságukat kötik (*Comm. in Epistolam I ad Tim.*, 3,12; PL 17, 497). Az első házasságot Isten áldásával kell megkötni: „sub benedictione Dei celebrantur sublimiter” (*Comm. In Ep. I ad Cor. VII*, 40).

Szent Ambrus Virgiliushoz, Trento püspökéhez írt 19. levelében, 385 körül ezt írja: „Mivel a házasságot papi fátyolozással és áldással kell megszentelni, hogyan lehetséges házassági köteléknek mondani azt, aminél nincs meg a hitnek az egyetértése” (Ep 19,7,3; PL 16,984). Az áldást Keleten is fontosnak tartották. Nazianzoszi Gergelynél olvashatjuk, hogy a püspök áldását adja a házasulandókra és imádkozik értük (*Epist. 231*).

Liturgiatörténeti szempontból nagyon fontos és érdekes Nolai Szent Pál (†431) leírása, melyben részletesen elmondja, hogy az ő korában hogyan történt a kereszteny házasságkötés.¹⁰ A szertartást 403-ban egy Róma közelében lévő templomban végzik. Az apa vezeti oda a vőlegényt (Julianus nevű lektort) az oltárhoz, és a püspök mondja el fölötté az áldó imádságot. Az imádság közben a jegyeseket maga a püspök fátyollal takarja be. Ez a leírás nem említi a nászmiséét, viszont ír róla egy korabeli Predestinatus nevű szerző, akiről csak azt tudjuk, hogy III. Sixtus pápa (432–440) idejében, Rómában élt. Ő egyértelműen utal a házasságkötéshez kapcsolódó misére.¹¹ Hormisdas pápa 514-ben egyik határozatában már elő is írja, hogy „egyetlen hívő ember se kösse meg a házasságot titokban, hanem a pap áldásával, nyilvánosan kössön házasságot az Úrban” (a teljes szöveg: PL 63,525).

Mindazonáltal ez a „kezdetleges” kereszteny liturgia nem szünteti meg a korabeli általánosan elfogadott házasságkötési szokásokat. Már Tertullianus a Védőbeszéd című művében említi például a gyűrűt, amit a vőlegény küldött a mennyasszonynak a házasságkötés előtt (*Apologeticum* 6,6), és beszél a fátyolviselés szokásáról, sőt azt szeretné, hogy azt mindenki, férjezett nők és a hajadon leányok is hordanák (*De vir-*

¹⁰Vö. Nolai Paulinus: *Carmen*, XXV, 199–232.

Nolai Szent Pál leírása

¹¹Ugyanitt nála olvasható a házasság szentségi jellegére utaló következő kijelentés: „A papok megáldják a házasságot, megszentelik és megerősítik egységét Isten misztériumában.”

Praedestinatus, 3,31.

In Jacques Sirmond (szerk.): *Opera varia*. Paris, 1643, 340; PL 53, 670 A.

¹²Rómában láthatunk olyan szarkofágokat, melyeken két jegyes kezét fog egymással, mögöttük pedig ott látható Krisztus alakja, amely Krisztus vagy a pap áldására utal; vő. Pietro

Dacquino: *Storia del matrimonio cristiano*. Elle di Ci, Torino, 1984, 194.

¹³Vő. Bruno Kleinheyer:
i. m. 83–84.

Házasságkötés szentmise keretében

ginibus velandis, 11,1–10). Szokásban volt a kézfogás (*dexterarum coniunctio*),¹² a római hagyományoknak megfelelően a jegyesek csókja (*De oratione* 22, 10), és léteztek házassági okmányok (*tabellae nuptiales*) is.

Liturgiatörténeti és szentségtani szempontból fontos tény, hogy a legrégebbi és legjelentősebb római sacramentáriumok megőrizték számunkra olyan nászmise szövegeket, amelyekben jellegzetes házasságot megáldó imádságok is vannak.

Három régi római sacramentáriumban olvashatunk a *benedictio* és a *velatio nuptialis* szertartásáról. Ezek a következők: *Sacramentarium Leonianum*, vagy más néven *Veronense* (7. század), a *Sacramentarium Gelasianum* (8. század első feléből) és a *Sacramentarium Gregorianum-Hadrianum* (8. század). Ezekből látjuk legjobban, hogy a népvándorlás és a germánok megkeresztelestével egy időben fejlődésnek indult a házasságkötés litugiája és joga.¹³ Egyöntetűn tanúsítják, hogy a keresztenyek házasságkötése ebben az időben már szentmise keretében történt. Kialakult a nászmise, a maga sajátos könyörgéseivel és olvasmányaival, melynek része volt a lefátyolozott menyasszony és a gyűrűk megáldása. Ebben az időben a szándék kinyilvánítása még nem tartozott a házasság lényegi szertartásához. A 9. századig az eljegyzés és a beleegyezés kinyilvánítása az egyház hivatalos képviselőinek távollétében történt, csak a megáldás volt a templomban. Csak I. Miklós pápa mondta ki (866. november 13.), hogy a házasság lényegi formája: a szándék kinyilvánítása (*Ad consulta vestra*, DS 643).

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy az egyház tiszteletben tartja a jegyesek döntését, de egyre inkább elvárja, hogy a keresztenyek liturgikus keretben is kinyilvánítsák a házasságra vonatkozó szándékukat. Azt is látjuk, hogy fokozatosan növeli illetékességi körét a házasságkötés feltételeivel és formájával kapcsolatban. Az egyház vezetői nem harcolnak a fennmaradt pogány szokásokkal, hanem fokozatosan beépítik azokat a hivatalos litugiába. Teológiai szempontból tanulságos lehet a házasságot megáldó könyörgések (nászáldások) tanulmányozása. Ezek már egyértelműen utalnak a házasság szentségi jellegére, vagyis arra, hogy ebben a szentségben a megkereszelt férfi és nő kapcsolata jelzi és megvalósítja azt a kegyelmi kapcsolatot, amely Krisztus és az ő egyháza között áll fenn (vő. Ef 5,31–32).

3. Az esküvői szertartás a második évezredben

¹⁴Elsőként Szent Viktor Hugo, in *De sac. christ. fidei* I p. 9c. 2.

Ez a korszak főként szentségtani szempontból fontos. A 12–13. században kialakul a szentségtan, a nagy skolasztikusok (Szent Viktori Hugo, P. Lombardus, Aquinói Tamás) definiálják a szentség fogalmát¹⁴ és már a házasságot is a szentségek közé sorolják.

Ebben az időszakban egyre nagyobb számban alakulnak ki különféle szertartások a helyi egyházakban. Emellett egy egészen új mozzanat is egyre fontosabb lesz a házasságkötéssekkel kapcsolatban: a nyilvánosság és a jogoszerűség biztosítása. Ennek hangsúlyozása azért fontos, mert még a kora középkorban sem volt a templomi esküvő a

házasság érvényességének feltétele, az úgynévezett klandesztin házasságokat is érvényesnek tekintették. A háttérben az a meggyőződés húzódott, hogy a házasság a jegyespár szabadon megvallott egyetértésével jön létre, és ezt a konszenzust az egyháznak is el kell fogadnia.

Helyi egyházi szokások

A házasság megáldása most már többnyire a templomokban történik, és a böjtölésből is látjuk, hogy legtöbbször a reggeli órákban. A korabeli liturgikus könyvekből kitűnik, hogy még ekkor is szokásban volt a menyegzős szobában adott áldás, különböző rítusokkal, mint például a jegygyűrű megáldása. Az „egyház színe előtt” házasságot kötni azt is jelenti, hogy az esküvői szertartás egyes elemei a templom bejárata előtt történtek, többek között a jegyajándékok és a gyűrűk megáldása, és a pap néhány, a szabad elhatározást érintő kérdése. Csak ezek után léptek be templomba, ahol a szentmise keretében megkapták az egyház áldását.

A 10. században a germán népeknél alakult ki a beleegyezést kifejező párbeszéd. Ilyennel találkozunk a 10. századi római-germán pontifikáléban. A pap a templom ajtajánál fogadja a jegyeseket, azután megkérdezi a menyasszony atyját vagy azt helyettesítő legközelebbi rokonát: „Akarod ezt a leányt ennek a férfinek feleségül adni?” Igenlő válasz után a menyasszonyt átadják a vőlegénynek, utána bemennek a templomba, megáldják a gyűrűt, azt átadja a vőlegénynek, aki azután a menyasszony ujjára húzza azt, és ezt mondja: „Ezzel a gyűrűvel téged magamhoz veszlek az Atya, Fiú és Szentlélek nevében.”

A 12. század folyamán a korszellemnek megfelelően tovább bővült a házasságkötés szertartása. Egyre több helyi egyháznak saját rítusa alakult ki, emellett viszont egyre inkább nőtt az egyház igénye arra, hogy a házasságkötést a keresztenyek nyilvánosan és jogoszerűen kössék. A jogi gondolkozásnak megfelelően III. Sándor pápa dekrétuma értelmében megkezdődött a házassági beleegyezés, a konszenzus be építése a liturgiába (DH 748–750; 753–758). A 13. században sokhegyütt megjelenik az a formula („most megkötött házasságotokat az egyház nevében érvényesnek nyilvánítom”), amely nemcsak a házassági kötelék létrejöttét nyilvánítja ki, hanem azt is, hogy nyugati világban a szentségi házasságnak jogi vonatkozása is van.

A Trentói zsinat liturgikus reformja

Sok más különleges liturgikus szokás is kialakult a helyi egyházkban, de ezek nem lettek ismertek és általánosan elfogadottak a nyugati egyházban. A Trentói zsinat liturgikus reformja felhasználta ezeket a meglévő formákat, és csak korlátozott mértékben adott lehetőséget a helyi szokások megőrzésére. A „*Tamets!*” kezdetű rendellet leginkább azt hangsúlyozta, hogy a jegyesek saját plébánosuk és két tanú jelenlétében kötelesek a házasságot megkötni (DS 1813–1816). A jelenlévő papnak ki kell nyilvánítani a házasság létrejöttét („Én titoktartó összekötök a házasságra...”), s ez a kinyilvánítást tekintik a teológusok a későbbiekben a szentség formájának, vagyis a szentségekiszolgáltatás legfontosabb elemének.

Az V. Pál pápa idejében kiadt *Rituale Romanum* (1614) egységesítette és leegyszerűsítette a házasságkötés liturgiáját. A házasságkötés

**A II. Vatikáni zsinat
liturgikus konstitúciója**

„A házasságkötés
szertartásának rendje”
második hivatalos
kiadása

most már nem a szentmise keretében történik. A legfontosabb mozzanat a konszenzus kinyilvánítása lett, de ez is csak egyetlenegy kérdés formájában. Fontos lett a kötelék létrejöttének kinyilvánítása, amelyhez kapcsolódott az összefonott kezek szentelt vízzel való meghintése. Megmaradt a jeggyűrű megáldása és felhúzása. Az eskető pap a házaságkötés előtt vagy után beszédét is mondott, de ez már nem volt a házasságkötés szertartásának szerves része. Habár a házasságkötés szertartása nem volt a mise része, a római és a magyar rituálé, sőt még az Egyházi Törvénykönyv (1917-es CIC, 1101.k) is előírta, hogy a szertartást előzze meg, vagy kövesse nászmise (*Missa pro sponso et sponsa*), és ezen misén a pap áldja meg az új házasokat. A Trentói zsinat után megváltozott ugyan a házasságkötés ritusa, de a nászmise szövege a régi maradt. A tridenti ritus továbbra is a *Sacramentarium Gregorianum*-ban található orációkat és a szentírási olvasmányokat (Ef 5,22–23; Mt 19,3–6) használta. Magyarországon alig forgatták a *Rituale Romanumot*, mivel szinte minden egyházmegyének megvolt a maga külön rituáléja. Már a Trentói zsinat liturgikus reformja is engedélyezte a helyi szokások megőrzését. Ez adott lehetőséget arra, hogy Magyarországon mindmáig megmaradt a keresztre történő eskütétel szokása.

A házasságkötés szertartásának legújabb formája 1969-ben jelent meg. A II. Vatikánum liturgikus konstitúciója előírta, hogy a házasságkötés szertartását át kell dolgozni, hogy minél gazdagabbá legyen, a szentség kegyelmét világosabban jelezze, és a házastársak kötelességeit nyomatékosabban hangsúlyozza (SC 77).

Már a szertartáskönyv szerkezetéből is kiderül, hogy a házasságkötés újra a szentmise keretében történik. A szentmise nélküli szertartást csak meghatározott körülmények között szabad választani. Ezt már a liturgikus konstitúció is előírja (SC 78). A házasság jelzi és megvalósítja Krisztus és az egyház misztérium jellegű kapcsolatát. Illő tehát, hogy a szentmiséhez, a húsvéti misztérium megünnepléséhez csatlakozzék ennek a kapcsolatnak a kezdete, hiszen az Eucharisztíában valósul meg az Újszövetség emlékezete, amelyben Krisztus egyszer s mindenkorra egyesült az egyházzal, szeretett jegyesével (vö. LG 6). „Az új és örök szövetség ezen áldozatában találják meg a kereszteny házastársak a forrást, amelyből házassági szövetségeük fakad, benne találják meg a mintaképet, és belőle merítik az életet” (*Familiaris consortio*, 53). A hivatalos római szertartáskönyv a püspöki konferenciáknak engedélyt adott arra, hogy a házasságkötésnek olyan szertartását dolgozzák ki, amely a hely és a nép szokásainak megfelel. Ezt az Apostoli Szentszék hagyja jóvá.

Az Isteniszteleti és Szentségi Kongregáció 1990. március 19-én tette közé „A házasságkötés szertartásának rendje” második hivatalos kiadását, amely 2006. advent I. vasárnapjától kötelezően érvénybe lépett. A magyar szertartáskönyv függelékben közli az ökumenikus szertartások rendjét is, amelyet a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia és a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa dolgozott ki és fogadott el 2001-ben.

Szent Ágoston pedagógiájáról

FRENYÓ ZOLTÁN

1955-ben született Budapesten. Egyetemi tanulmányait az ELTE BTK történelem–filozófia szakán végezte. Az MTA Filozófiai Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa, a Tomori Pál Főiskola tanára. Legutóbbi írását 2011. 12. számunkban közöltük. — Előadásként elhangzott a *Gravissimum educationis momentum. A keresztény nevelés feladatai és kihi-vásai a harmadik évezred elején* című konferencián, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác, 2013. április 26.

¹Vallomások, I. 16. 26.
(Ford. Városi István.)
Gondolat, Budapest,
1982, 48.

²Vallomások, VI. 5. 8.

**Antik műveltség és
keresztény kultúra
viszonya**

A nagy keresztény hagyomány egyik megkerülhetetlen fejezetével szeretnék foglalkozni: Szent Ágoston (354–430) pedagógiájáról szeretnék beszélni, lehetőleg szellemiségeinek lényegét megragadva. Ha megfontoljuk Szent Ágoston munkásságának elemeit, arra a felismerésre jutunk, hogy hatalmas életműve, írott művei, valamint egész tevékenysége bizonyos értelemben nem más, mint merő pedagógia. Szent Ágoston népének, egyházának és az emberiségnek nagy *nevélője*. Helyes fogalma és igazi hivatása szerint ilyen *emberformáló* filozófus és ilyen az *egyházatya* egyaránt. Márpédig Szent Ágoston filozófus és egyházatya volt. Tekintsük most át vázlatosan Szent Ágoston életművének szempontunkból a legfontosabb mozzanatait.

Szent Ágoston kiváló antik képzettségű és műveltségű ember. Tanulta, majd tanította a szónoklás művészettel. Ő maga kiváló rétor volt, ami azután írásművészettel is megnyilvánult. A szép öncélúsága helyett a keresztény *igazság* értékét képviselte, de ennek (a bibliai egyszerűségnek) érvényesítésében a szép elvének szerepét is hangolta. Bírálja tehát az antik szofisztikus retorikát, de ennek eszközeit felhasználondónak tartja. „Nem a szavakat marasztalom el, mert olyanok a szók, mint a választott és szépmívű edények, hanem vágodom a tévelygés borát, amellyel a részeg tanítók belőlük kínálgettak.”¹

Vallomásában a Biblia *didaktikáját* (egyben hermeneutikáját és esztétikáját) így jellemzi: „Világos szavakkal, egyszerű nyelven nyújtja minden embernek magát, de a pelyvaeszűeknek nem mondhatók figyelmét is keményen vizsgáztatja. Miért? Hogy így mindenki otthonos lehessen kebelén, ám szűk ösvényein csak keveseket vigyen hozzád.”²

Szent Ágoston elsajátította az *antik műveltséget*, közelebbről annak számára fontos részeit, amelyek valós értékeit a keresztény szellemiségebe kívánta emelni. Azt hirdette, hogy amiképpen a kiválasztott nép felhasználta az egyiptomiak kincsét, a görög és a római kultúra igazi értékeinek jogos örököse és felhasználója a *keresztény kultúra*. Erről így ír: „A pogány tanításokban nemcsak utánzott és babonás képződményeket vagy a hiábavaló fáradozás súlyos teherételeit találjuk (...), hanem vannak közöttük tiszteletes, az igazsággal inkább összhangban lévő ismeretek is, valamint bizonyos igen hasznos erkölcsi szabályok, sőt az egyetlen Isten tiszteletére vonatkozóan szintén találunk bennük néhány helyes előírást. (...) A keresztény embernek, miközben elszakad lelkében az efféle lényekkel való nyomorúságos kapcsolattól, el kell vennie ezeket a ja-

³Szent Ágoston:
A keresztény tanításról, II.
40. 60. (Ford. Városi
István fordításának
felhasználásával
Böröczki Tamás.) Paulus
Hungarus – Kairosz,
Budapest, 2001.

**Minden ember
nevelésére irányuló
munkálkodása**

Elmélete a tanításról

⁴De vera religione.
In PL 34. 121–172.

⁵Szent Ágoston:
A tanítóról. Fiatalkori
párbeszédek.
(Ford. Vanyó László.)
Szent István Társulat,
Budapest, 1986, 265–316.

vakat az Evangélium jogos hirdetése kedvéért. ‘Ruhájukat’, azaz bizonysos emberi alkotásokat is fel szabad öltenie és viselnie lehet, de csak olyanokat, amelyek hozzáartoznak az emberi társadalomhoz, s amelyek nélkül nem boldogulhatunk az itteni életben, csak át kell szabnunk ezeket a keresztény használat számára.”³

Meg kell fontolnunk Szent Ágoston megtérésének értelmezését, amelyből a megtérés tág értelme bontakozik ki, s ennek alapján Szent Ágoston életét folyamatos megtérésként foghatjuk fel. Ennek elemei a következők: 1) Az útkereső Szent Ágoston 386-os megtérése, a nevezetes kerti jelenet, majd megkeresztelkedése a következő húsvét alkalmából; 2) A papi hivatás választása, amellyel tevékenységi köre kiszélesedik, s életét hívő közösségenek szenteli; 3) Az idős, bűnbánó Szent Ágoston alakja, aki naponta magára veszi és átéli embertársai gyaroláságát. Ebben a lelki fejlődésben és kiteljesedésben kiemeljük a papi hivatás melletti elköteleződését, amelyen keresztül a korábbi szűk baráti körben folytatott intellektualisztikus tevékenységét felváltja a minden ember nevelésére és üdvére irányuló munkálkodása. Ezután szerzetesközösségenek élete is ilyen tartalmat fog kapni.

Számításba kell vennünk Szent Ágoston elméletét magáról a tanításról. Számos művében tárgyalja vagy érinti a tanítás problémáit (*De ordine; De magistro; De moribus manichaeorum et de moribus ecclesiae; De utilitate credendi; De catechizandis rudibus*). Szent Ágoston tanítás-elméletének középpontjában az emberben eleve meglévő igazság elve áll. E nevezetes kiindulópontját *Az igaz vallásról* című művében is lezögezi: „A benső emberben lakozik az igazság” („In interiore homine habitat veritas”).⁴

Ez a koncepció rejlik Szent Ágostonnak a témaáról szóló — mondhatni — monografiájában, *A tanítóról*⁵ (*De magistro*) című művében. Szent Ágoston a tanítás fogalmát általános értelemben vizsgálja, hiszen műve legeljén rámutat: „Amikor megszólalunk, nem akarunk mászt elérni, mint azt, hogy tanítsunk” (1,1). Ezután bevezeti az emlékezés és az emlékeztetés fogalmát, majd kifejti nevezetes jel-elméletét. A jel nélkülözhetetlen, de nem rajta keresztül jutunk a dologhoz. A 11. fejezetben kifejti, hogy nem a kívülről elhangzó szavakból tanulunk, hanem az igazság belülről tanít minket.

Rámutat: A szavak csak arra figyelmeztetnek, hogy kutassuk a dolgokat, de nem mutatják meg, hogy megismerhetnénk azokat (11,36). „Szavak által nem tanulunk meg mászt, csak szavakat” (11,36). Ez azt jelenti, hogy: „Amikor tehát szavakat hallunk, nem csak szavakat fogunk fel. Mert nem azokat a szavakat tanuljuk meg, melyeket már ismerünk, azokat is megismerhetjük, melyeket nem ismerünk. (...) Ha szavakat hallunk, tudjuk is és nem is, hogy mit jelentenek. Ha tudjuk, akkor inkább emlékezünk, mint tanulunk, de ha nem tudjuk, akkor nem emlékezünk, hanem inkább talán a kutatásra kapunk felszólítást” (11,36).

Krisztus, az Igazság belül tanít

Műve 12. fejezetében Szent Ágoston azt az elvet tárgyalja, mi szerint *Krisztus, az Igazság belül tanít*. Elemzi az érzékek és az értelem szerinti megismerést, majd így fordul a fiához: „Nehogy azt mondod, igazat tanítok, aki az igazságot érzékelem, mert nem szavaim tanítanak, hanem maguk a dolgok nyilatkoznak meg, melyekben belül Isten rendelkezik” (12,40).

Végül a 14. fejezet hangoztatja: *Krisztus belül tanít, az ember szavakkal kintről figyelmeztet*. Szent Ágoston idevágó főbb tételei: „Ne nevezünk senkit tanítónak a földön, mert mindenünknek egy tanítója van a mennyben. Aki azonban a mennyben van, az maga tanít azáltal, hogy emberek által külsőleg is jelek révén figyelmeztet minket, hogy befelé őhözszá fordulva tanulunk” (14,46). „Látod hát, kitől tudtad meg ezeket, mert nem tőlem, akinek kérdésére mindenre válaszoltál. Mert ha nem tudtad volna, hogy igaz, sem én, sem ő meg nem tanította volna neked” (14,46). „Hogy vajon a beszéd igaz-e, azt csak az tanítja meg, aki belül lakozva figyelmeztet, miközben kívül beszélnek” (14,46).

Szent Ágoston hasonlóképpen tárgyalja a tanulás kérdését több más munkájában is. A *hit hasznosságáról*⁶ című művében szintén arról beszél, hogy a bennünk lakozó Igazság tanít, a külső tanító emlékeztetést (*admonitio*) nyújt.

Felfogása a hazugságról

⁶*De utilitate credendi.*
In PL 42. 65–92.

Igen tanulságos továbbá Szent Ágoston felfogása a *hazugságról*, amelyet két művében is tárgyalt (*De mendacio* 395, *Contra mendacium* 420). A kérdésben az etikai gondolkodás tipikusan a szándék és a következmény szerinti megítélés dilemmájában mozog. Szent Ágoston itt (Kant mellett) a legtisztább szándéketikát képviseli. Eszerint a valóltan állítás semmilyen körülmények között nem engedhető meg és nem ismerhető el. A realitást érzékelve bizonyos megértést mutat a segítő szándékú megtévesztés iránt, de szerinte az semmiképpen nem érdem, hanem áltatás, amely a bűn kategóriájába tartozik, csak éppen igen könnyű bocsánatot nyerhet adott esetben. Ezt az elvet azért érintjük, mert megvilágítja Szent Ágoston felfogását a *személyről*. Szent Ágoston tudniillik azt vallja, hogy embertársunkkal mindenképpen az igazságot kell közölnünk, bármilyen nehézséget jelentsen is az. A felfogás értelme szerint ezzel a bizalommal és tisztelettel járunk hozzá ahhoz, hogy embertársunk felnőjön az igazság elviselésére, ellenkező esetben pedig áltatásunkkal elgyengítjük, védtelennek és óvatlanának tesszük, ami által nagyobb kárt okozhatunk neki, mint amilyen erőpróbát az igazsággal való szembenézése okozott volna.

Az igazság érvényesítésének módszerei

Külön érdeklődésre tarthat számot Szent Ágoston álláspontja az *igazság érvényesítésének módszereit* illetően. Ezt közelebbről a *hitvita* és az *erőszak* dilemmáján keresztül láthatjuk, amely a donatista vitában bontakozott ki. Összefoglalóan szerethném rögzíteni, hogy Szent Ágoston először és elvileg a szabadság és a vita híve, később, a donatis-ták-circumcelliók változatlan terrorjával szemben a gyakorlatban

mindinkább a kényszer híve lett. A harrok közepette mint vezérelvet a türelem és a szeretet elvét hangoztatja.

Itt csak egy esetet szeretnék röviden bemutatni. Szent Ágoston 173. számú levele bizonyos Donatus nevű paphoz szól, aki kútba vetette magát, s épp katolikusok mentették ki onnan. Szent Ágoston ezt írja: „Azt mondod, Isten szabad akaratot adott az embernek, s ezért az embert még a jára sem szabad kényszeríteni.” (...) „Ki ne tudná, hogy az ember nincs kárhozatra ítélt, hacsak nem bűnös akarata által, sem megszabadulásra, hacsak nem jókarata által? Egyszóval, az nem úgy van, hogy azokat, akiket szeretünk, érzéketlenül hagyunk a rossz akaratukban javítás nélkül, hanem: ahol arra hatálom adatott, őket a rossztól távol kell tartani és a jára kell kényszeríteni” (2).

Később így folytatja: „Nemrég, mikor kútba vetted magad, hogy meghalj, ezt éppenséggel szabad akarattal tettest. De milyen kegyetlenek lennének Isten szolgái, ha e bűnös szándékodat megengednék és e haláltól nem szabadítanának meg! Ki nem hibázta őket? Ki nem tekintené joggal gonosznak őket? És mégis, te akarattal vetted magad a vízbe, hogy meghalj, és ők téged akaratod ellenére emeltek ki, nehogy meghalj. Te akaratod szerint cselekedtél, de a pusztulásodra, ők viszont a te akaratod ellenére, éppen a te üdvödre. Ha tehát a test üdve megőrzendő, úgy, hogy azokat, akik nem akarják ezt, azok óvják, akik szeretik őket, mennyivel inkább megőrzendő a lélek üdve, amelynek elvesztésével az örök haláltól kell férni” (4). Ismét később így fogalmaz: „Akit kényszerítenek, arra szorítanak, amit nem akar, de amint bejött, már szívesen örömet leli benne.”

A dilemma kifejtése

[A dilemma, amely általános érvénnyel minden előttünk áll, a következő: Az emberek képesek a jára is, a rosszra is. Ha helyén van az eszük, szívük, ha lelkükben a helyes, az igaz munkál, jól választanak. Ha tévesen éreznek, gondolkodnak, a rosszat választják. Amikor tehát a lelkükben rend van, nyilván rájuk lehet hagyni a választást. Amikor viszont zavart a lelkük, helyes-e, ha eltérítjük őket szándékuktól? Egyrészt mi a biztosíték arra, hogy mi képviseljük az igazságot? Ez a fel fogásunk elemzésével még külön megvizsgálható és elméletileg igazolható, tehát érvek szólhatnak mellette. Másrészt viszont, és főleg ez a dilemma, melyik a célravezetőbb: Az, hogy akaratuk ellenére az általunk vallott igazságra késztetjük őket, miáltal nyerünk, mert meg tartjuk őket, viszont egyrészt nem érzik maguknak a mi utunkat, másrészt a mi utunk is esendő és szükségképpen felfeslik előbb utóbb, vagy pedig meghagyjuk őket tévedésükben, ezáltal kézzel fogható romlást engedünk meg és idézünk elő, viszont elérjük, hogy tévedésüket átérezve és belátva maguk igyekezzenek megjavítani helyzetüket. Az előbbi ára a megőrzött jó megrömlása, az utóbbi ára a megengedett rossz létrejötte. Mindkét útnak egyaránt megvan az előnye és a hátránya, ezért úgy látszik, hogy ez a probléma elvileg eldönthetetlen, és inkább a gyakorlat szintjén mutatkozik meg, melyik az ajánlatosabb. Az ember egyrészt autonóm lény, másrészt befolyá-

solható és befolyásolandó lény, akit nevelni lehet és kell, s akinek életében hosszú út vezet a helyes értelmi felismerés és lelki alkot kialakulásáig. Az ember szeret szabadságban élni, de nemegyszer szívesen veszi a vezetést is és sokszor magától ráhagyatkozik külső erőkre. Az ember szeret a maga ura lenni, de megfelelő mértékű készítetés esetén kész az alkalmazkodásra és igazodásra is. Mindkét oldal természetünkhez tartozik, és jó esetben az életet szolgálja.]

A keresztény korrekció modellje

⁷Augustinus: *Epistolae ad Galatas expositionis liber unus. A Galatákhöz írott levél magyarázatának könyve.* In PL 35.

A keresztény nevelés paradigmáját talán leginkább Szent Ágostonnak a *Galata-levélhez írott kommentárjában*⁷ lehetjük fel. A Galata-levél által tárgyalt zsidó-keresztény viszony problémáján kívül Ágoston kommentárja rejttet polémiat tartalmaz a manicheus és a donatista szellemmel. Mindazonáltal a mű nem polemikus élű, hanem ezen tülemelekő, pozitív tanítást tartalmazó pasztorális jellegű írás, amelyet Szent Ágoston minden bizonnal szerzetesközösségehez intézett. Szent Ágoston Szent Pál tanításának három példáját mutatja föl: 1) Pál helyreigazítja a galatákat; 2) Pál helyreigazítja Pétert; 3) Felhívás a kölcsönös keresztény helyreigazításra. Ezekben a példákon keresztül a Galata-levél Szent Ágoston szemléletében a *keresztény korrekció modelljévé* emelkedik, amely az alázat és a szeretet szellemében a keresztény közösség erősítését szolgálja.

Szent Ágoston itt körvonalazott elve az egész keresztény lelkület, szemlélet, világnézet számára érvényes. Három lehetséges magatartás adódik ugyanis embertársainkkal kapcsolatban. 1) A teljes és felelőtlen ráhagyás; 2) A teljes és erőszakos átformálás; s 3) Az itt megfogalmazott helyes felfogás, amely szeretettel igyekezik javítani a másik felismert hibáját. Ez a keresztény pedagógia lelkülete.

A képzetlenek hitre neveléséről

⁸Szent Ágoston: *De catechizandis rudibus.*
A képzetlenek hitre neveléséről.
(Ford. Pénzes János.)
Agapé, Újvidék, 2001.

Ezek után vegyük szemügyre *A képzetlenek hitre neveléséről*⁸ című mű tanítását és egyes részeit. Szent Ágoston itt a keresztségre készülődők tanításához ad életszerű, körültekintő, nagy tapasztalatán alapuló útmutatást. Szem előtt tartja minden jelöltek adottságait, a hallgatóság helyzetét, felkészültségét, indítottatását, minden pedig a tanító, a nevelő magatartását, lelkületét, kedélyállapotát, követendő módszereit. A tanító derűt kell, hogy sugározzon, s változatos módon ébren kell, hogy tartsa a figyelmet. „Éljünk a tanár tekintélyével — hogy tartson a vakmerőseg tévedéseitől —, de csak annyiban, amennyiben érezzük, hogy alázatossága, amely őt idehozta, már megengeti ezt” (VIII. 12).

Szent Ágoston hangsúlyozza, hogy a végső cél a szeretet. „Ezért bármiről szól is az elbeszélésed, úgy mondд ezt el, hogy az, akinek beszélsz, a hallottak alapján higgyen, e hit alapján reméljen, e remény alapján pedig szeressen!” (V. 8).

Tudatában van annak, hogy az őszinték mellett sokan csak az előny, a haszon kedvéért akarnak keresztényekké lenni. Ekkor is arra kell azonban törekedni, hogy lehetőleg megérítsse őket az igazi keresztény lelkület és életvitel. Példát kell mutatni azért is, nehogy a

hallgatókat félrevezessék olyanok, akik más életutakat mutatnak. Felsorolásában ilyenek: a részegesek, telhetetlenek, csalók, kockajátékosok, házasságtörők, paráznák, színházimádók, kárhozatos amulettek terjesztői, ráolvasók, csillagjósok és hasonlók (VII. 11).

Visszatérőleg hangoztatja: El kell mondani, hogy „sok jó keresztényre (...) fog találni az egyházban, ha maga is elkezd jóvá válni” (VII. 11). „Csatlakozz inkább a jókhöz, akikről látod, hogy veled együtt szeretik Királyodat. Ha te is elkezdesz jó lenni, sok ilyen embert fogsz találni” (XXV. 49).⁹

Alázat és szeretet

⁹Ugyanezt a szép és fontos gondolatot hangsúlyozza egyik húsvéti beszédében:

„Kezdj helyesen élni, és meglátod, mennyi társ vesz körül, mily nagy társaságnak örvend-hetsz!” (Sermo ad infantes 228). In Ványó László (szerk.):

Az egyházyátk beszédei Krisztus-ünnepekre. II. Húsvéti ünnepekör. Jel, Budapest, 1996, 234.

Rámutat arra, hogy alázattal kell kísérni a beszéd egyes hibáit. „A szeretet lelkületével kell ezeket elviselnie annak, aki tudja, hogy a beszéd helyessége (*bona dictio*) a forumon a szavak hangzásától, a templomban viszont a beszélő lelkületétől függ. A forumon elhangzó beszéd lehet tehát *bona dictio* (helyesen elmondott beszéd), de soha nem lehet *benedictio* (áldás)” (IX. 13).

Felhívja a figyelmet arra, hogy a képzés során másképpen kell fordulunk a műveletlenekhez és a műveltekekhez. Fontos ezek után az az észrevétele, hogy létezik egy harmadik csoport is, akiket a grammaticusokban és a rétorokban jelöl meg. „Ezeket sem a tudatlanokkal, sem pedig azokkal a tudós emberekkel nem szabad egy szintre helyezned, akiknek szellemét a legfenségesebb dolgokkal való foglalkozás művelte ki. Ezeknek tehát, akik a beszéd művészeteiben a többi ember közül szemmel láthatóan kiemelkednek, amikor eljönnek, hogy keresztények legyenek, a tanulatlan embereknél sokkal nagyobb nyomatékkal kell a lelkükre kötnünk azt a fontos intelmet, hogy ölütsék magukra a keresztény alázatot. (...) Ne is próbáljak a kiművelt nyelvet a tiszta szívvel összemérni” (IX. 13).

Sokféle ember van, művelt és együgyű, városi és idegen, gazdag és szegény, egyszerű és rangos, különböző népekhez, nemekhez és szektákhoz tartozó, akikkel minden másként kell beszélni. Szent Ágoston vezérelve szerint: „Mindenki iránt ugyanaz a szeretet kötelez, de nem mindegyiknek kell ugyanazt az orvosságot adni”; s a szeretetnek is mindenkihez kell megnyilvánulnia az egyes esetekben: „egyesekhez lehajol, másokkal szemben fölegenesen edik, egyesekhez gyöngéd, másokhoz szigorú” (XV. 23).

A műben Szent Ágoston egy mintabeszédet is megfogalmaz a keresztény tanítás összefoglalásaként egy hosszabb és egy rövidebb változatban. Röviden bemutatva már itt találjuk a két civitasról szóló tanát is, amelyet egy évtized múlva hatalmas művében, Az Isten várrosáról című könyvében fog kifejteni. Hangot ad annak a véleményének is, hogy a gonoszok többen vannak, mint az igazak, de ez Isten pedagógiája. Ezzel egyrészt az igazakat edzi, másrészt alkalmat ad a gonoszoknak a megjavulásra. Művét ezzel a fohással zárja: „Az irgalmaság cselekedetei jámbor alázattal kérlelik az Urat, hogy ne engedje szolgáit azon felül kísértetni, mint amit el tudnak viselni” (XXVII. 55). Pár sorral előtte pedig erre biztat: „Kövesd hát a jó embereket, viseld el a gonoszokat, s szeresd mindenkit!” (XXVII. 55).

Galilei Rómában

A szerző József Attila-díjas műfordító, szerkesztő. — A tanulmány eredeti változata a Meteor folyóirat (Magyar Csillagászati Egyesület) 2010/9–10–11. számában jelent meg, a szerző által készített fénykép-illusztrációkkal.

A világ tudósai és elsősorban a csillagászok nagy születésnapot ünnepelnek idén: Galileo Galilei négyszázötven évvvel ezelőtt, 1564. február 15-én született meg Pisában. De az elmúlt években is fontos Galilei-évfordulók voltak: 2009-ben „A csillagászat nemzetközi éve”, melyet az ENSZ hirdetett meg annak emlékére, hogy Galilei négy száz éve kezdte el távcsöves megfigyeléseit, majd 2010-ben a Jupiter négy holdja felfedezésének, 2011-ben pedig Galilei diadalmas római útjának négyszázadik évfordulója. Akkoriban többször jártam Rómában, és minden alkalommal Galilei nyomába eredtem, hogy felkutassam, merre járt vagy járhatott hat római tartózkodása alatt, és lefényképezzem azokat a helyeket, ahol eleinte szívest-örömest, majd aztán fogásának kényszere alatt tartózkodott. Nem volt könnyű a keresés, de megható volt a nagy tudós lába nyomában járni.

Galilei felfedezései nem Rómában születtek, egyetemi tanári és tudományos munkássága se kötötte a városhoz, Róma mégis nagyon fontos szerepet játszott életében: a Vatikán jóváhagyásától függött, hogy nagy jelentőségű felfedezéseit és az ezekből eredő következtéseket nyilvánosságra hozhatja-e. Ezért kellett ötször Rómába utaznia, és harcolnia az igazáért. Hogy milyen eredménnyel, az köztudott; a Galilei-per az emberiség egyik legnagyobb szellemi botránya volt. Annyit azért megkapott, hogy külföldön, főleg protestáns területeken, amelyek kívül estek a Vatikán hatáskörén, már életében is teljes elismeréssel illették.

Legelső útjának még más célja volt: a huszonhárom éves Galilei, már a pisai egyetem elvégzése után, állás-ügyben utazott Rómába 1587 vége felé: ajánlólevelet kérte Christopher Claviustól, az újonnan felépült Collegio Romano professzorától a bolognai egyetem matematika tanszékére.¹ Őt, a jezsuiták leghíresebb matematikusát és nagy csillagászát, a Gergely-naptár kidolgozásának fő irányítóját Galilei már korábbról is ismerte, Pisából; Clavius atya meg is írta az ajánlólevelet, de Galilei helyett a padovai Giovanni Antonio Maginit nevezték ki a bolognai tanszékre. Ő viszont a pisai egyetem matematika tanszékét kapta meg három évre (1589–92), majd a padovait, ahol aztán 1592-től 1610-ig tanított. Az ajánlólevelet követően Clavius és Galilei közt volt egy rövid levélváltás, de amikor Clavius 1604-ben levelet írt neki a „stella nova” feltűnéérének kapcsán, Galilei nem válaszolt.²

Biztosak lehetünk abban, hogy 1610 és 1611 Galilei életének két legszépségesebb éve volt: az első nagy eredmények és a nagy sikerek évei. 1610. január 7-én fedezte fel a Jupiter három holdját, majd néhány napra rá a negyediket is, márciusban jelent meg a *Sidereus Nuncius* (Csillaghírnök), és a felfedezések meg a „Medici-csillagok” megtettek hatásukat: elnyerte II. Cosimo de’ Medici firenzei nagyherceg „első matematikusának és filozófusának” címét és állását, ami nem volt ki-

Első római útja

¹A német Clavius (Klau vagy Schlüssel), aki Bambergben született, jezsuita szerzetesként 1560-ban került Rómába, és előbb a Római Kollégium hallgatója, majd 1564-től haláláig a Kollégium matematika tanára volt.

²Tudjuk, nem ez volt az egyetlen levél, amelyre nem reagált: Keplernek se válaszolt minden levelére.

sebb rang, mint a Tycho Brahe^é majd Kepleré Rudolf császár udvarában. Huszonegy év után végre megszabadult a tanítás nyúgétől, és átadhatta magát a tudományos kutatásnak. 1610. július 10-én írta alá a szerződést, és szeptemberben érkezett Firenzébe, ahol jobb anyagi körülmények várták, és a Medici-udvar fényűző termei a Pitti palotában, ahová bejáratos lett. De talán még ennél is nagyobb esemény volt 1610 őszén a Vénusz és a Mars fázisainak megfigyelése, amely Kopernikusz tanainak kísérleti igazolása volt. Mint tudjuk, a Vénuszról írta híres anagrammáját; december 11-én küldte el Keplerek és Giuliano de' Medicinek, ám szilveszter napján a megfejtést is kénytelen volt megírni nekik ugyancsak talányosan, „*Cynthiae figuræ aemulatur mater amorum*” (a szerelem anyja Cynthia alakjaival verseng), mivel a felfedezés életveszélyes volt.

Második római látogatása

³Galilei a templomot már láthatta akkor, de a hozzá felvezető Spanyol lépcsőt nem, mivel az több mint száz ével később épült. A Villa Medici több mint kétszáz éve a francia állam tulajdona. Napóleon 1803-ban ide költözött át a Római Francia Akadémiát, és ma is ez az Akadémia székhelye.

A Collegio Romanóban

Az ósz folyamán Galilei küldött egy távcsövet Claviusnak, de az idős tudós (huszonhat ével volt öregebb Galileinél) nem hitte el, hogy a Jupiternek holdjai vannak. Állítólag ezt mondta: „majd akkor hiszem el, ha beleteszik őket ebbe a csőbe”. Galilei aztán levélben elmagyarázta neki a távcső használatát, és végre Clavius is megpillantotta a „Medici-csillagokat”. Volt olyan becsületes, hogy elismerte Galilei igazát, már csak azért is, mert a holdak létezését nem tartotta összeegyeztethetetlennek a ptolemaioszi világképpel, amelyben hitt, de amely azért nem volt problémamentes számára. Decemberi levelében meghívta Rómába, hogy mutassa be felfedezéseit a Vatikán csillagászainak. A negyvenhét éves Galilei 1611. március 29-én nagy reményekkel indulott el Róma meghódítására, és ebből a második római látogatásból valóságos diadalút lett. Gyaloghintón utazott, két szolga vitte, és hat nap múlva érkezett meg római szálláshelyére, a Villa Medicibe. A Pincio-domb tetején, a francia apácák Trinità dei Monti temploma mellett álló hatalmas, késő reneszánsz palota, melyet Ferdinando de' Medici bíboros építettek 1576-ban egy korábbi villa kibővítésével, akkor már a Mediciek vatikáni nagykövetsége volt, és Galileinek, II. Cosimo udvari matematikusának és csillagászának kiáltották a tiszteletét, hogy a nagykövetség épületében lakjan.³

Az érkezése utáni napon már Claviushoz sietett a Collegio Románóba. A jezsuitáknak ezt a legnagyobb, híres iskoláját még Loyolai Szent Ignác alapította nem sokkal a rend megalakulása után, de az újabb, hatalmas épületet, ahol Galileit várták, XIII. Gergely pápa emeltette 1582-től 84-ig. Az oktatás a teljes tanulmányi időre kiterjedt, és modellként szolgált más jezsuita intézményeknek, így Pázmány Péter nagyszombati egyetemének is. Viszontagságos története után 1870-ben állami gimnázium lett, és ma is az. Galilei a távcsövével, a „Medici-csillagokkal”, a Vénusz fázisaival és az 1611-ben megfigyelt napfoltokkal levette a lábukról az iskola tudós jezsuitáit, olyannyira, hogy a Collegio Romano május közepén megrendezte a Csillaghírnök ünnepélyes bemutatását. A díszbeszédet tartó Odo van Maelcote flamand jezsuita, aki őt „Nuntius Sidereus Collegii Romani”-nak nevezte, a Hold felszínének egyenetlenségeit is elfogadta, sőt, célzott rá, hogy a kollégi-

um jezsuitái már novemberben megfigyelték a Vénusz fázisait, mivelőtt még Galilei írt volna erről Claviusnak, de azt hitték, hogy azok csak a távcső torzításai. Az ünnepség szervezésében részt vett Federico Cesi is, az Accademia dei Lincei elnöke. Az ünneplést kétségtelenül megkönnyítette az a fontos tény, hogy V. Pál pápa április 22-én magánkihallgatáson fogadta Galileit, aki abban a kegyben részesült, hogy nem kellett végigterdepelnie a kihallgatást, és a pápa meg is áldotta.

A Hiúzok
Akadémiájának tagja

⁴És ezt viseli az 1944-ben
megalakult Országos
Tudományos Akadémia is.

⁵Cesi bíboros villája sajnos
nincs meg már, mert 1799-
ben, Róma ostromakor
Napóleon ágyúi szétlőttek.
A terület ma az Egyesült
Államok nagykövet-
ségenek tudományos és
kulturális intézetéhez
tartozik, és a parkban,
a Cesi-villa helyén épült
19. századi fogadó

közélében emlékmű áll
azon a feltételezett ponton,
ahonnan Galilei és
a Hiúzok a Holdat néztek.

(Az antik oszlopföre
helyezett szobor egy
amerikai művész alkotása.)

Cesi közreműködésének jó oka volt: Galilei ekkor már vagy három hete az Accademia dei Lincei (a Hiúzok Akadémiájának) tagja. Taggá avatása alighanem a legkedvesebb római élménye volt. A fiatal és a tudományokért lelkesedő Federico Cesi, umbriai származású nemes 1603. augusztus 17-én harmadmagával megalapította a Hiúzok Akadémiáját, azzal a céllal, hogy a jóformán alig kutatott tudományokat (matematika és természettudományok) műveljék, és hogy a világ minden tárnyát leírják: *Teatrum Totius Natura*e. (Ó maga elsősorban botanikával foglalkozott.) A dátum azért fontos, mert ez volt Európa első modern koncepciójú tudományos akadémiája, a korábbi számos irodalmi akadémia után. Cesi 1613-ban hercegi címet kapott a pápától. Az akadémiának vagy harminc tagja lett, és bár Cesi herceg 1630-ban bekövetkezett halála után megszűnt, a 19. században újra megalakult olasz tudományos akadémiák a Lincei címet viselték: előbb a pápai, aztán a királyi.⁴ Galileit abból az alkalomból, hogy 1611. április 14-én fönt, a Gianicolo-dombon, Cesi herceg nagybátyja, Borromeo Cesi bíboros nyári palotájában bankettet rendeztek a tiszteletére, majd a kertben a távcsövén át megmutatta a Hiúzoknak a Holdat, az akadémia tagjának nyilvánították, és ez után, április 25-én hivatalosan is beiktatták. Ő lett az akadémia hatodik tagja. Johannes Faber orvos és zoológus, aki, mint Clavius, szintén Bambergben született, de, már orvosként, Rómába költözött, és fél évvel Galilei után lett az akadémia tagja, feljegyezte, hogy Federico Cesi egy Németalföldről érkezett hír alapján maga is készített távcsöveget, fontos római személyiségeknek ajándékozta őket, és ő nevezte el „telescopio”-nak. Galilei készségesen elfogadta ezt a nevet az általa használt „cannocchiale” helyett, ahogy a Faber által javasolt „microscopio” nevet is elfogadta annak a kicsinyítő lencsének, amit Cesi számára készített, hogy az jobban lássa a rovarokat. Galilei ezt a lencsét eredetileg „occhialino”-nak, azaz szemüvegecskének nevezte. Az akadémia ötödik tagja a nápolyi Giovambattista della Porta volt, aki-nek az olaszok a távcső elvének feltalálását tulajdonítják. Galilei nagyon büszke volt akadémiai tagságára. Az 1613-ban megjelent *A napfoltok* címlapján már feltüntette a Hiúzok címerét, aztán az *Aranymérleg*én is. Az *Aranymérleg* egyébként az akadémia kiadásában jelent meg (1623), VIII. Orbán pápának szóló ajánlással, és a címlap felső keretén a méhes Barberini-címer is látható: így próbálták elnyerni a frissen megválasztott pápa kegyeit mind Galilei, mind az akadémia számára.⁵

A második római látogatás egyébként is nagyon eseménydús volt. Barátjának, Filippo Salviati kopernikánus csillagásznak így írt erről: „...számos jeles személyiség fogadott, bíborosok, prelátusok, e város

⁶Jean-Pierre Maury könyvéből, lásd a bibliográfiát a tanulmány végén.

nagyjai, akik minden látni akarták azokat a dolgokat, amiket megfigyeltem, és el voltak tőlük ragadatva —, ahogyan én meg el voltam ragadatva az itt található sok csodálatos szobortól, festménytől, freskótól, palotától és kerettől...”⁶ 1611 júniusának elején reménykedve és boldogan indult vissza Firenzébe. Nem sejtette, hogy gyülekeznek a viharfelhők: az Inkvizíció titokban már nyomoz utána.

Ugyanis Galilei még Rómában volt és élvezte a sikereit, amikor a Szent Hivatal kongregációja 1611. május 17-én tartott ülésén Bellarmino bíboros, a Szent Hivatal tanácsosa részvételével megvitatta Galilei filozófiai nézeteit, majd levelet írtak a velencei inkvizíciójának, afelől érdeklődve, hogy az eretnekséggel gyanúsított Cesare Cremonini padovai professzor ellen 1608-ban lefolytatott perben felmerült-e Galilei neve. A válasz nemleges volt, de ez az eset mutatja, hogy Bellarmino, a nagy tudású jezsuita teológus, az ellenreformáció legjelentősebb vitairatának szerzője (*Controversie*, első latin kiadása: 1589), V. Pál pápa gyóniatatója korán felfigyelt arra a veszélyre, hogy Galilei távcsöves megfigyelései a kopernikuszi világkép bizonyítékául szolgálhatnak, és hogy Galilei ezt a világképet kívánja elterjeszteni Itáliában. Ez pedig a katolikus egyház szempontjából megengedhetetlen volt. Az egyház addig nem támadta különösebben Kopernikusz tanait, mivel nem volt rájuk bizonyíték. Most, hogy Galilei bizonyítékoknak tekintette észleléseit, tenni kellett valamit. Bellarmino előzőleg, április 19-én kelt levélben pontos tájékoztatást kért a Római Kollégium matematikusaitól Galilei felfedezéseiről. Érdeklődése nemcsak a hivatalából fakadt: fiatalkorában maga is tanított csillagászatot, és Alessandro Piccolimini *Sulla sfera del mondo e sulle stelle fisse* (A világ gömbjéről és az állócsillagokról) című tanulmányából a heliocentrikus rendszerről alkotott hipotéziseket is megismerte.

Galilei, feltehetően Clavius tanácsára vagy közvetítésével, már 1611-ben megkereste őt, de találkozásukról csak egy rövid utalás maradt fenn, a bíboros egyik levelében. Galileinek tudnia kellett, hogy a nagyhatalmú Bellarmino, aki a mindenkor tizenegy évvel korábban máglyára küldött Giordano Bruno hosszú perét az utolsó három évben vezette, az ő igazi ellenfele: őt kell meggyőznie arról, hogy távcsöves megfigyelései, bár a kopernikuszi világrendszert igazolják, nem állnak ellentétben a Szentírással.⁷

⁷Egyébként valószínűnek tartják, hogy Galilei és Bruno személyesen ismerte egymást: Bruno, velencei tartózkodása alatt, átjárt Padovába, és ott egyetemi körökben forgott. Az, hogy Galilei sehol nem említi, nem zárja ki ismeretségüket:

Bruno nevét nagyon veszélyes lett volna leírni.

Bellarmino római vizsgálódásairól Galilei persze nem tudott, de Firenzében aztán nyílt és sorozatos támadások érték; ezeket vagy fölénnyel gúnnyal verte vissza, mint az arisztotelianus professzorokét, vagy kinevette, mint a dominikánus Lorini atya 1612-őszén tett nyilvános ki-jelentését, melyben az hangzott el, hogy a csillagászat újabb tanításai ellentmondanak a Szentírásnak, hiszen a Biblia szerint Józsua megál-lította a Napot; vagy a szintén dominikánus Caccini 1614-ben mondott szentbeszédét: „Galilea-beli férfiak... mit álltotok... nézve a mennybe?”, melyért a rendfőnök másnap bocsánatot kért Galileitől. De amikor megtudta, hogy Lorini (1615. február 7-én) beküldte a Castellinek írt levele másolatát a pisai inkvizíciójának (ráadásul meg is hamisította), Caccini

⁸Hogy ezekről az akciókról tudott, az egy 1616-ban, már Rómából írt leveléből derül ki.

pedig szintén 1615-ben ugyanott fel is jelentette, már nem nevetett.⁸ A Castellinek írt levél, mely aztán az 1633-as ítéletben is szerepelt, fontos dokumentum: Castelli bencés szerzetes, a pisai egyetem matematikatanára Galilei tanítványa volt, neki fejtette ki Galilei 1613-ban azt, hogy Kopernikusz elmélete nem mond ellent a Szentírásnak.

Akkor sem nevethetett, amikor eljutott hozzá Bellarmino üzenete. Ezt az a sorsára nézve igen fontos esemény előzte meg, hogy egy nápolyi karmelita teológus, Paolo Antonio Foscarini elküldte Bellarminónak *Level a pitagoreusoknak és Kopernikusznak a Föld mozgásáról és a Nap mozdulatlanságáról valamint az új pitagoreusi világrendserről alkotott véleményéről* című könyvét, mely 1615. januárjában jelent meg Nápolyban, és a véleményét kérte. Foscarini ebben a könyvben védelmébe vette a kopernikuszi tanokat, és kifejtette, hogy azok nincsenek ellentében a Szentírással. Itt kell megjegyeznünk, hogy a Szentírás önkényes vagy önálló magyarázatát, melyből a reformáció kibontakozott és hatalmasra nőtt, a Trentói zsinat betiltotta, az egyház vezető teológusainak tartva fenn a magyarázat jogát. Aki ezt megszegte, eretnekséggel volt vágdolható. Galileinek ezért kellett bizonygatnia, hogy tudományos eredményei nincsenek ellentében a Szentírással. Foscarini könyve pedig hajmeresztő vakmerőség volt a hivatalos tanokkal szemben, ráadásul egy karmelita teológus részéről. Bellarmino 1615 márciusában kapta meg a könyvet: ekkor döntött úgy, hogy eljött a határozott tiltás ideje, hiszen ez a könyv is azt jelezte, hogy a geocentrikus világrendszer alatt már Itáliában is egyre jobban inog a talaj. Már Clavius is utalt arra élete utolsó éveiben, hogy a ptolemaioszi modell kiigazításra szorul, a Római Kollégium matematikusai pedig már titokban a kopernikuszi, de nyíltan Tycho Brahe modellje felé hajlottak, azért is, mert ez utóbbi nem volt ellentében a Szentírással. Nem így Bellarmino: ő érdekesnek tartotta a heliocentrikus modellt, de csak matematikai hipotézisként, hiszen nemcsak hogy ellenkezett a Szentírással, de döntő bizonyíték sem volt rá. Április 12-i válasza közvetve Galileinek is szolt, és az volt a lényege, hogy ha túlmennék azon, hogy Kopernikusz modelljét csak matematikai hipotézisnek tekintsék, az egyház fel fog lépni ellenük. A bíboros válaszának másolatát Cesi herceg küldte el Galileinek. Galilei úgy látta, itt az idő, hogy újra elmenjen Rómába, és megvédje magát az Inkvizíciótól, másrészt meggyőzze a teológusokat, elsősorban Bellarminót az új tudomány igazáról és arról, hogy ő maga buzgó katolikusként hirdeti tanait — nehogy az egyház keményebb lépésekre szánja el magát az új tudomány művelői ellen. A napfoltokról írt, 1613 márciusában megjelent könyve, melyet a Hiúzok Akadémiája adott ki Cesi herceg költségén — 1400 példányban! — a Nap tengely körüli forgásának bizonyítékával újabb érveket adott neki.⁹

A Szentírás és a tudomány viszonyának korabeli kérdései

⁸Ezt is és az úszó testekről írt művet is olaszul írta, és aztán a többöt is, vagyis a népi latin nyelven írt *Sidereus Nuncius* után valamennyi művet az anyanyelvén, hogy bárki megérhesse.

Ezek voltak tehát harmadik római utazásának előzményei. 1615. december 10-én vagy 11-én érkezett meg a városba, ismét a Villa Mediciiben szállt meg, ahol „két tágas szobát, megfelelő ellátást, egy írnokot, egy szolgát és egy kis öszvérkancát” bocsátottak rendelkezésére. Azonnal nyakába vette a várost, különböző egyházi személyeket

Harmadik római utazása

győzködött, de se a pápához, se Bellarmino bíboroshoz nem sikerült bejutnia. Jó embere, Clavius, aki szólhatott volna az érdekében, már nem élt. A Római Kollégium matematikusai sokkal tartózkodóbbak voltak, mint négy évvel korábban. Utasítást teljesítettek, de ezt Galilei nem tudhatta. Bellarmino viszont minden tudott, és a háttérből mozgatta a szálakat. Mivel úgy gondolhatta, hogy nem kétes feljelentések alapján kell Galileit megfélezni, hatásos stratégiát dolgozott ki a tudós elhallgattatására, így aztán a Szent Hivatalban megnyugtatták Galileit: semmiféle eljárás nincs folyamatban ellene. Valószínű, hogy Galilei ekkor járt először az Inkvizíció palotájában, mely a Szent Péter székesegyház homlokzata és Bernini oszlopsorának közvetlen közelében áll ma is (persze más funkcióban), szemből nézve balra.¹⁰

Galilei harmadik római tartózkodása nagyon eseménydús volt,¹¹ bár az események nagyrészt a tudtán kívül történtek, és drámai gyorsasággal: Galilei és Bellarmino párharcra zajlott, háttérben a Bellarminót irányító V. Pál pápával, és ebben a harcban Galilei nem győzhetett. Két hónapos várakozás után február 26-ára Bellarmino végre (a pápa utasítására) magához rendelte Galileit. Magas rangú dominikánus szerzetesek társaságában fogadta az otthonában, és közölte vele, hogy a Szent Hivatal teológusai két nappal azelőtt eretneknek, illetve teológiai szempontból tévesnek nyilvánítottak két tételet: 1. hogy a Nap a világ középpontja, 2. hogy a Föld nem a világ középpontja, és nem is mozdulatlan. Felszólította Galileit, tegyen fogadalmat, hogy nem hirdeti ezeket a tételeket, és Galilei engedelmeskedett. Bellarmino bejelentette ezt a Szent Hivatalnak, mire az Index-kongregáció március 3-án kibocsátott egy elítélési nyilatkozatot: Kopernikusz és egy másik szerző, Diego de Zúñiga könyveit kijavításukig felfüggesztették, Foscarini könyvét betiltották, és minden más könyvet is, melyek ezeket a tanokat hirdették. A haditerv sikeres volt, Galilei száját befoglalták: ha a jövőben is hirdeti Kopernikusz tanait, eretnekként kerül az Inkvizíció bírósága elé.

A fogadalom után március 10-én (vagy 11-én) V. Pál is fogadta már. Ennek a Quirinaléban kellett történnie, mivel V. Pál 1605-ben költözött oda, méghozzá végleg, mert nemcsak nyári palotának használta, mint elődei.¹² Galilei bizakodva írta egyik levelében, hogy háromnagyed órán át sétáltak a kertben (négy hektáron lehetett is sétálni), és a pápa biztosította arról, hogy nem hallgat a rágalmakra, és amíg ő él, nem eshet bántódásra.

Két hétre rá, 1616. március 24-én Galilei részt vett a Hiúzok Akadémiájának ülésén, az Arany Álarrok utcájában (Via delle Maschere d'Oro) lévő Cesi-palotában; az ott készült jegyzőkönyv azért figyelemreméltó, mert az a mondat szerepel benne, hogy a kopernikuszi elméletet Galilei is matematikai hipotézisnek tekinti csupán. Vagyis Bellarmino kívánsága teljesült, Galilei szót fogadott.

A vesztett csata után mit tehetett még Rómában? Még két hónapon át puhatolózott valami engedmény reményében, de a dokumentumok szerint csak annyit ért el, hogy a saját védelmében kapjon Bellarminótól

¹⁰Az Inkvizíció eredeti épületét, mely a Tiberis partjának közelében állt,

1559-ben IV. Pál, a „kemény pápa” halála után a feldühödött tömeg lerombolta. A bőrtönökkel kibővített új palotát 1566-ban avatták fel. 1616-ban a homlokzat még nem volt befejezve, és az oszlopsor is később épült, 1656-tól 67-ig.

¹¹Az első hetek érdekes epizódja volt, hogy a szintén Rómában tartózkodó Caccini felkereste Galileit, és sunyin exkuzálta magát a pisai és római feljelentésekért.

¹²A Quirinus isten hajdani hegynél épült hatalmas palota, melyet II. Ippolito d'Este villájából a pápák az 1570-es évektől egyre bővítettek, és éppen V. Pál növelte meg a mai formájára, később, 1870-től az olasz király, majd 1947-től a köztársasági elnök székhelye lett.

egy nyilatkozatot, mivel márás azt híresztelték róla, hogy visszavonta a tanait. Az 1616. május 26-án kelt nyilatkozatban Bellarmino kijelentette, hogy Galilei „nem vonta vissza tanait... sőt, semmiféle véleményét vagy tanítását sem...” Galilei ezek után Bellarmino nyilatkozatával és a pápa ígéretével felvértezve június elején visszatért Firenzébe.

A hazatérése utáni évek

— Aranymérleg

A hazatérés után a kényszerű csend évei következtek volna talán (az árapályról 1616-ban írt értekezés kiadására gondolni se lehetett), ha 1618-ban nem tűnt volna fel három üstökös az égen, és Orazio Grassi, a Collegio Romano matematika tanára nem tart róluk előadást. A *Disputatio astronomica de tribus cometis anni MDCXVIII* című előadás szövegét nyilván kinyomtatták, és így jutott el Galileihez. Az üstökösök mozgásának magyarázata, Tycho Brahe elmélete alapján, úgy felbőszíthette Galileit, hogy elhatározta, válaszol rá — ha nem is a maga névében, hiszen csak két év telt el a római tiltás óta — hanem tanítványán, Mario Guiduccin keresztül: *Discorso delle comete* (Értekezés az üstökösökről, Firenze, 1619). Grassi atya nem volt rest, és még abban az évben Lotario Sarsi álnéven visszalőtt, egyenesen Galileinek *Libra astronomica ac philosophica* (Csillagászati és filozófiai mérleg) című vitairatával. Grassi, anagrammaszerűen megváltoztatott vezetéknévvel, nyilván azt sugallta igencsak epésen, hogy ha Galilei másnak a neve mögé bújva támadja őt, akkor ő álnéven válaszol neki. Ez már sok volt Galileinek: maga ragadt tollat, és 1620-ban nekilátott *Il saggiatore* (az ötvösök mérlege, vagyis Aranymérleg) című tanulmányának: a levélformában írt mű 1623 őszén jelent meg Rómában, a Hiúzok Akadémiája adta ki. Ebben Galilei a maga aranymérlegét helyezi szembe Grassi mérlegével, vagyis „egy igen érzékeny és precíz mérleget” a valóság kellőképpen tudományos vizsgálatára és megítélésére. Ebben a műben fejti ki, hogy a világ hatalmas könyvét „a matematika nyelvén írták, és a betűk háromszögek, körök és egyéb mértani alakzatok”, melyek megértése nélkül csak egy „sötét labirintusban” bolyonganánk. A kopernikuszi rendszer méltatásával óvatosan bánik, viszont maró gúnnyal támadja Sarsi-Grassi állításait, bár olykor téves érvekkel. Grassi bosszúja nem maradt el: Galilei elleni aknamunkájával neki is szerepe volt abban, hogy Galilei az Inkvizíció bírósága elé került.

Negyedik római útja

A könyv megjelenésének éve sok reményt hozott Galileinek és a Hiúzoknak: V. Pál 1621-ben bekövetkezett halála és az új pápa, XV. Gergely mindössze két és fél évig tartó uralkodása után 1623 augusztusában Maffeo Barberini bíboros került a pápai trónra VIII. Orbán néven. A bíboros Galileinek nagy tiszteleje és egykor Padovában tanítványa is volt; 1620-ban latin nyelvű ódát írt Galileihez *Adulatio perniciosa* címmel, így Galilei és a Hiúzok bíztak abban, hogy a művelt, nyitottabb gondolkodású új pápa támogatni fogja a természettudományok szabad fejlődését, és talán a kopernikuszi tanokra vonatkozó tiltást is feloldja. VIII. Orbán 1623 augusztusában foglalta el a pápai trónt, és mivel az Akadémia által már az év elején kiadásra tervezett Aranymérleg kézirata nyomdakész volt, Cesi herceg jó taktikai érzékkel a címlapjára rajzoltatta a Barberini család címerét. Galilei elhatározta, hogy köny-

vét személyesen fogja dedikálni a pápának, és elindult negyedik római útjára: 1624. április 23-án érkezett meg, és június közepén érkezett vissza Firenzébe (többnyire tavassal utazott, nyilván azért, hogy a se a hideget, se a római kánikulát ne kelljen elszennednie, mivel régóta betegeskedett). Maffeo Barberini, aki 1611 őszén Firenzében, a II. Cosimo nagyherceg által tiszteletére adott vacsorán látványosan Galilei mellett foglalt állást az arisztotelianusokkal szemben a vízben úszó testek kérdésében, most pápaként is szívélyesen fogadta őt a Quirinaléban, méghozzá hatszor, azonban Kopernikusz rehabilitálásáról mélyen hallogatott. Galilei arra kérte a pápát, hagyja jóvá, hogy könyvet írjon a két világnézet vitájáról részrehajlás nélkül, és az árapályról (melyben a Föld forgásának bizonyítékát lássa, de ebben tévedett). A pápa jóváhagyta a tervet, de figyelmeztette Galileit, hogy az árapálytalalattal csínyján bánjon. Jóindulata jeléül egyébként kegydíjat utaltatott ki Galilei fiának.

Párbeszéd... — Galilei ötödik római utazása

A tervezett mű 1630 januárjában készült el, és az engedélyeztetés huzavonája után 1632. február 21-én jelent meg a firenzei Tre Pesci (Három Hal) nyomdában a *Dialogo sopra i due massimi sistemi..., vagyis Párbeszéd a két legnagyobb világrendszerről, a ptolemaiosziról és a kopernikusiról* címmel, mivel Az árapályról címet, amit Galilei adott volna a műnek, a pápa nem engedélyezte. Galilei éppen az engedély megszerzése miatt utazott ötödször Rómába. 1630. május 3-án érkezett meg, miután Castelli megírta neki, hogy kedvezők az előjelek: a pápa azt mondta, hogy „ha rajtunk múlt volna, nem készült volna el az a dekrétum” (az 1616-os). Az árapály tárgyalásával kapcsolatban viszont továbbra is aggályai voltak a pápának. Niccolini nagykövet többször közbenjárt Riccardi atyánál, a Szent Palota háznagyánál a nyomtatási engedélyért, és Galilei végül ideiglenes engedélyt kapott, amellyel aztán június 29-én visszament Firenzébe. Ekkor nagy baj történt: Cesi herceg augusztus 1-jén meghalt, és Galilei az ő személyében egyik legfőbb pártfogóját vesztette el, valamint azt a lehetőséget, hogy a Párbeszéd az Akadémia kiadásában jelenjék meg. Úgy döntött, Firenzében adják ki, és a firenzei főinkvizítorihoz fordult: ő szeptember 11-én megadta a nyomtatási engedélyt. Ekkor Róma megint változtatásokat kívánt, meg azt, hogy Galilei vigye Rómába az utolsó változatot, és Rómában nyomtassák ki. Ő viszont a firenzei főinkvizítori engedéllyel kiadatta a művet.¹³

¹³Annak, hogy ki mikor és milyen engedélyeket adott, zúrzavaros története van.

A Galilei körül intrikák, szakmai és teológiai ellentámadások és hivatalos intézkedések története olyan szövevénnyes, izgalmas és fordulatos, hogy egy krimi cselekményének is beillene.

A rövidített formában magyarul is megjelent könyvben, bár *Diálogus* a címe, három ember beszélget négy napon át (négy fejezetben): Salviati, Sagredo és Simplicio. Filippo Salviati és Giovan Francesco Sagredo Galilei rég meghalt barátai voltak, és ez a könyv az ő emlékműük. Salviati Kopernikusz nézeteit képviseli, Simplicio, akit Salviati többször nevetségesként tesz, Arisztotelész nézeteit; Sagredo velencei nemes, akinek palotájában a beszélgetés zajlik, a semleges harmadik. A könyv belső címlapjának rajza Ptolemaioszt és Kopernikuszt ábrázolja, amint Galileivel beszélgetnek.

Rómában ekkor elszabadult a pokol: a pápa dühöngött, mondván, hogy Galilei „becsupta őt”, hiszen egyértelmű volt, hogy a bemutat-

tás részrehajló, hogy Salviati Galilei alteregója, hogy az árapály-jelenség nagy hangsúlyt kapott, és mert kimaradt a könyvből az a záró rész, amit ő maga fogalmazott meg. De más okai is lehettek a kemény felépésre: a madridi és a bécsei udvar részéről erős kritikák érték, amiért nincs benne kellő „apostoli hév”. VIII. Orbán hatalmas építkezésekkel volt elfoglalva, védművekkel erősítette meg a Quirinalét és az Angyalvárat, és az ő idejében teljesedett ki a barokk Róma Bernini és Borromini épületeivel, amelyek nemcsak a gyönyörködtetést szolgálták, hanem a Vatikán hatalmának státusszimbólumai is lettek. A pápa Galilei perével valószínűleg a kritikákra kívánt válaszolni.

Miért nem láitta be Galilei, hogy a Vatikán úgy ítéli, nincs abban a helyzetben, hogy engedjen a Trentói zsinat határozataiból, hiszen fél Európát elvesztette már, a 30 éves háború javában dúlt, és Itáliában ragaszkodnia kellett a hatalmához. Galilei nem volt naiv ember, hanem talán csak *nem bírta ki*, hogy ne mondja ki a tudományos igazságot. A reformáció és ellenreformáció nagy drámájában, melyen belül a két csillagászati elmélet is összeütközött, ez a szerep jutott neki.

A pápa külön kongregációt hozott létre a könyv elbírálására, és a bizottság írásban leszögezte többek között, hogy Galilei az együgyű Simplicio szájába adta a pápa eredeti érveit. VIII. Orbán arra is gyanakodott, hogy a nyomda emblémája, a három egymás felé hajló delfin az ő két bíboros-unokaöccsét és egy harmadik, magas rangra emelt rokonát figurázza ki (vagy talán a Barberini család címerét a három méhvel?). Az Inkvizíció keresztül érdeklődött arról, hogy az emblémát nem Galilei tervezte-e (nem).

Galileit, aki megszegte az 1616-os dekrétumot, most már a Szent Hivatal bírósága elé lehetett állítani. A Vatikán intézkedett, hogy a könyv példányait vonják be, és megindultak a per előkészületei.

Ekkor már senki sem élt azok közül, akik talán csillapítani tudták volna a pápa dühét: se Clavius, se II. Cosimo (fiának, II. Ferdinandónak nem volt kellő súlya), se Cesi herceg, se Bellarmino bíboros, aki 1621-ben halt meg.¹⁴ Utóbbi keményen védte az egyház pozícióit, de kesztyűs kézzel bánt Galileivel, és Foscarininek írt leveleben kifejtette, hogy ha döntő bizonyíték lesz a Föld forgására, akkor a teológusoknak nagy körültekintéssel mérlegelníük kell, hogy a Szentíráshoz tudják-e igazítani. Végül is Galilei nem tudta produkálni a döntő bizonyítéket.

Galilei 1632. október 1-jén kapta meg az idézést Rómába. Betegségére hivatkozva hiába kérte haladékot, hiába küldött orvosi igazolást. A pápa azt üzente, ha nem indul el, Rómából küld orvosokat, de majd Galilei fizeti őket, és ha nem beteg, lángra veretve viteti Rómába. Galilei a Mediciek betegszállító gyaloghintóján 1633. január 20-án elindult Rómába, de mivel útközben a kolerajárvány miatt vesztegelnie kellett, csak február 13-án érkezett meg. Engedélyezték, hogy kihallgatásáig a Villa Mediciben lakjon, házi őrizetben.¹⁵

A per nem térgya ennek az írásnak, csak néhány dátumot jelzik: 1633. április 12-én Galileinek át kellett költöznie az Inkvizíció szék-

Rómába idézése és pere

¹⁴Bellarminót 1930-ban

szentté avatták. Nyitott koporsója a római Szent Ignác templomban látható.

¹⁵Ilt, a palota loggiáján találkozunk vele Németh László drámájának első felvonásában. Az író olyan élethű környezetrajzot ad, mintha járt volna a palotában, de ez nem valószínű, mert bár 1928-ban feleségével együtt járt Itáliában, csak egy-két napot töltött Rómában, és alig elképzeli, hogy épp a Villa Medicit kereste volna fel.

Ami viszont biztos: nagy tárgyi tudással, így például

Galilei húszkötetes levele-sének ismeretében rekonstruálja az eseményeket. Két epizód van, amely a valóságban nem

történt meg, illetve másképpen történt: Galileit nem kínoszták meg, és az ítéletet nem az Inkvizíció palotájában olvasták fel.

A per jegyzőkönyvében olvasható ugyan, hogy Galileit megfenyegették a „szigorú vizsgálattal”, melynek a tortúra is része volt, de mégsem került rá sor, mivel az iratok között nem szerepel az orvosi

szakvélemény (a tortúra előtt meg kellett vizsgálni a vádlottakat, hogy kibírják-e a kinzást). Németh László

1953-ban, a koncepciósperek idején írta a darabot:

az áthalás evidens,
és a tortúra jelenetére
nyilván dramaturgiai
szempontból volt szükség,

meg arra is, hogy
az ítéletet ugyanazon a
helyszínen hirdessék ki.
Németh László művét is
megcenzúrázták: az utolsó
felvonást át kellett írnia, de
végre 1956. október 20-án
a Katona József Színház-

ban bemutatták a drámát,

Bessenyei Ferencsel a
címzereiben, és október
23-án volt a második
előadás: mikor a közönség
kitördült az utcára,
a Rádiónál már lőttek.

¹⁶A kolostor épületegyüttese ma az olasz Szenátus, és mellette a Képviselőház nyilvános könyvtára.

házába (az őrség tisztjeinek egyik szobáját kapta meg), és megtörtént az első kihallgatás. Még kétszer hallgatták ki, április 30-án és május 10-én, de a második kihallgatás után Maculano dominikánus atya megengedte, hogy visszamenjen a Villa Medicibe. Végül június 21-én újra be kellett költöznie a székházba, és másnap reggel öszvérháton, fehér vezeklőruhába öltözve kellett átmennie Rómán a *Santa Maria sopra Minerva*-templom melletti dominikánus kolostorba. A Szent Kongregáció tíz bíborosa szerdánként a Minerva-kolostorban ülésezett, a domonkosok és az Inkvizíció szoros együttműködése miatt. A név onnan ered, hogy az ókorban Minerva, Isis és Serapis-szentély volt azon a területen, a Pantheon közelében.¹⁶ Itt, a kolostor káptalantermében hirdették ki az ítéletet, és Galileinek térdén állva kellett elmondania az *abiura* mások által megírt szövegét, vagyis eskü alatt megtagadnia tanait. A Párbeszédet betiltották, Galileit pedig börtönre ítélték. Az ítéletben az a formula szerepelt, hogy *erősen eretnekgyanus*: ez a formula esküüttelre kötelezte a vádlottat, különben máglyára került, de arra is máglya várt, külön bírósági tárgyalás nélkül, aki kézőbb megszegte az esküjét. Galileit ezzel végleg „kiütötték”.

Másnap visszamehetett a Villa Medicibe „mint börtönébe”, majd június 30-án pápai engedélyt kapott rá, hogy a sienai érsekhez utazzon, házi őrizetbe. Július elején örökre elhagyta Rómát. Nyolc és fél évig élt még, Siena után továbbra is fogolyként az Arcetriben lévő házában. Szeretett lányát, Maria Celeste nővérét hamarosan elvesztette, élete végén megvakult. De folytatta a munkát: az égi mechanikától visszatért a veszélytelenebb földi mechanikához, és megírta, majd vakon diktálta a mozgásokról szóló nagy könyvét.

A *Dialogo* betiltását Róma csak 1835-ben oldotta fel, és műveinek első, firenzei összkiadásában (1842–56) már megjelenhetett. Még más-fél évszázadnak kellett eltölne ahhoz, hogy a római pápa elrendelje Galilei perének felülvizsgálatát: ez a pápa Szent II. János Pál volt. 1992. október 31-én sajnálatát fejezte ki a Galileit ért hátrányok miatt, és megsemmisítette az Inkvizíció elmarasztaló ítéletét. A lengyel pápa ezzel honfitársának, Kopernikusznak is igazságot szolgáltatott.

Búcsúzzunk Galileitől költő-kortársa, Giovan Battista Marino róla írt versének sorával: *Favelleran di te sempre le stelle — Mindig rólad beszélnek majd a csillagok*.

Bibliográfia:

Galileo, i primi Lincei e l'astronomia. Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana, Róma, 2009.

Egidio Festa: *Galileo, la lotta per la scienza*. Laterza, Róma – Bari, 2007.

Vekerdi László: *Igy él Galilei*. Typotex Kiadó, Budapest, 1998.

Arthur Koestler: *Alvajárók*. (Ford. Makovecz Benjamin.) Európa, Budapest, 1996.

Stilman Drake: *Galileo Galilei, pioniere della scienza*. Muzzio, Padova, 1992.

Jean-Pierre Maury: *Galilei, a csillagok hírnöke*. (Ford. Hamburger Klára.) Park Kiadó, Budapest, 1991.

Ludovico Geymonat: *Galileo Galilei*. (Ford. Fogarasi Miklós.) Gondolat Kiadó, Budapest, 1961.

A szenvedés realitása és méltósága Simone Weil filozófiájában

VINCZE KRISZTIÁN

1978-ban született Nyírbátorban. Görögkatolikus pap, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudomány Főiskola és a PPKE HTK oktatója.

¹Simone Weil alkotói korszakait a következőképpen osztjuk fel: az 1925 és 1931 között időszak a liceumi évek és a Sorbonne-on töltött életszakasz írásait foglalják magukban. Második korszaka 1931-től 1935-ig tart, amikor tanárként szakszervezeti tag, később gyári munkás. 1935–1939 között éli át és veti papíra spirituális tapasztalatait. Utolsó korszaka pedig 1939 és 1943 között zajlik. (Vö. Vető Miklós: *Simone Weil vallásos metafizikája*. Franciából ford. Bende József. L'Harmattan, Budapest, 2005, 19–21.)

²Georges Hourdin könyvében arról ír, hogy röviddel halála előtt Simone Weilt a kórházban egy barátjához mégiscsak megkeresztette. Erre korábban többször is összönözte őt a domonkos Joseph-Marie Perrin

Simone Weil és „keresztény” filozófiája

Ha Simone Weil személyével és filozófiájával¹ foglalkozunk, akkor rögtön előre kell bocsátani, hogy műveit, gondolatait a kereszteny reflexió még egyáltalán nem tudta végervényes formában értékelni és azokkal szemben egyértelműen állást foglalni. Weil zsidó vallásban nevelkedett, lett volna lehetősége, hogy megkeresztelkedjék, de nem tette meg.² Igaz, hogy egész gondolkodását kereszteny impulzusok hatják át, de ez a keresztenység leginkább személyes Krisztus-élményéből, saját Evangélium-olvasatából és néhány kereszteny misztikus szerző ismeretéből áll. Vető Miklós szerint Weil egy-egy gondolata kifejezetten ütköztethető a katolikus teológia téziseivel, hiszen nem volt átfogó ismerete a keresztenységről, és gondolataiban gyakran észlelünk egyfajta szinkretizmusra való hajlandóságot. Gabriel Marcel és VI. Pál pápa szerint a 20. század egyik legkeresztenyibb szerzőjének tekinthető — bár Marcel hozzáteszi, hogy Amit „rólá elmondhatunk, az könnyen meghamisítja őt, ezért legbölcsebb minden neki átadni a szót”.³ Eliot szerint Weil gondolatainak egy része elfogadható, másik része biztosan elutasítandó, ami Weil személyének és egyházzal szembeni magatartásának ambivalenciájából is fakad, hiszen amíg például az Oltáriszentségben imádta Jézust, addig számos művében hevesen bíráltá az egyházat. Írásaiban soha nem említette a Szent Szüzet, izraelita létere elvetette az Ószövetséget, miközben minden vágya az volt, hogy Krisztusból és Krisztusért éljen egészen haláláig.⁴

Mi az mégis, ami ezen ambivalens megnyilvánulások ellenére rendkívül vonzóan hat a kereszteny olvasóra Simone Weil műveiben? Azzal mindenannyian egyetérthetünk, hogy írásai azért is lebílincselők, mert egészen sajátosan olvad egymásba bennük metafizika és misztika. Julien Green szerint misztikus élményei olyan magaslatokban zajlanak, ahol mi már csak „nehezen tudunk lélegezni”.⁵ Aki őt olvassa, annak legtöbbször az a benyomása, hogy kérdéseiben arra keresi a választ, ami az emberben a legmélyebb, hiszen minden kérdést érint, ami az emberi lényt legbelülről mozgatja. Bámulatos az a weili látásmód, amelyben az ember morális és vallási cselekedetei ontológiai perspektívát öltetek. Amit Simone

atyá, de eredménytelenül.
Hogy mekkora jelentőséget tulajdonított az esetleges megkeresztelekedésnek Weil, nagyon nehéz rekonstrálni. Vö. Georges

Hourdin: *Simone Weil.*

La Découverte, Paris, 1989, 230. [Azt sem tudjuk, hogy valóban öntudátnál volt-e Simone Weil, amikor a szintén zsidó származású konvertita barátnője, Simone Deitz in *extremis* megkeresztelezte csapvizzel a kórházban. „Megkeresztelesek” már kiterjedt szakirodalma van,

Wladimir Rabi 1971-es írásától (*Simone Weil ou l'itinéraire d'une âme.*

Les derniers jours – Le baptême in extremis. Les Nouveaux Cahiers, n° 26, automne 1971, 51–62.) Kezdve napjainkig sokan és sokféleképpen értelmeztek-vittatták az eleinte névtelenségét megőrizni

Kívánó Simone Deitz cselekedetét. (A Szerk.)]

³Gabriel Marcel Ajánlásából. In Simone Weil: *Ami személyes, és ami szent. Válogatott írások.* (Szerk. Reisinger János.) Vigilia, Budapest, 1983, 357.

⁴François Mauriac szerint Krisztus feltártá magát Weinek, ugyanakkor az egyház néhány vonása borzalmat ébresztett benne. (Uo. 305.)

⁵Uo. 307.

Weil nagyon sokszor elemez, azok az emberi cselekvések legmélyebb mozgatórugói és az emberi élet legréjtettebb metafizikai vétületei — ezt fogjuk látni a szenvedés kapcsán is. Sokszor lép fel továbbá úgy, mint egy moralista, akinek pszichológiai megfigyelései rögtön metafizikai és teológiai vonatkozásokkal is gazzdagodnak. Intellektuális elmélyültsége ugyanis állandóan spirituális tapasztalatokhoz kapcsolódott, s ezekből rögtön kinőhettek Weil etikai elvárásai és erkölcsi következtetései is. Ezért van az, hogy írásai ott szerepelnek a legnépszerűbb filozófiai és vallásos könyvek között, melyeknek spirituális tartalmára gyakran hivatkoznak keresztény szerzők, filozófusok és teológusok egyaránt.

A szenvedés fenomenológiája

Öntapasztalás, önészlelés, önmegvalósítás nagyon fontos fogalmak a modern filozófiában, amelyen belül sokak számára az izgalmas, újszerű, testi és pszichés élmények a meghatározóak. Eközben a kevésbé szép jelenségektől sokan igyekeznek menekülni, azt ki akarják kerülni vagy egyenesen le akarják tagadni, ezért sokak életében, sokak filozófiájában már egyáltalán nem marad hely a halldoklók, betegek és szerencsétlenek számára. Simone Weil óriási jelentőséget tulajdonított a szenvedés jelenségének. Egyrészt egyfajta fenomenológiát adja a szenvedésnek, miközben keresi annak magyarázatát, megmutatja ontológiai méltóságát, és felmutatja transzcendens nyitottságát. A szenvedéshoz való hozzáállásában a francia filozófus magatartása egészen gyakorlati megnyilvánulásokban is pregnánsan fejeződött ki, hiszen az nemcsak egyik előnyben részesített reflexiós tárgya volt, hanem személyes minden nap életének is részét képezte. Xavier Tilliette azt mondja róla, hogy „nem írt sohasem olyat, amit ne próbált volna előtte meg-élni”.⁶ Simone de Beauvoir elmondása szerint, amikor nagy éhínség pusztított Kínában, s erről az emberek meséltek, akkor a hír hallatán Weil zokogni kezdett, majd metsző hangon kijelentette, „egyetlen do log számít ma a földön: a Forradalom, mely mindenkinél eleget ad enni”. Simone de Beauvoir ellentmondást nem tűrően vágott vissza, hogy „nem boldoggá kell tenni az embereket, hanem meg kell találni létkük értelmét!” Weil erre végigmérte őt és azt válaszolta: „Látszik, hogy még sohasem volt éhes.”⁷ Füzesséry Katalin sommásan összefoglalja életéről, hogy dolgozott a Renault gyárban, Spanyolországban a köztársaság oldalán harcolt, tüdőbajos volt, állandó elviselhetetlen fejfájásai ellenére lépést tartott a munkához edzett parasztokkal. Amikor a franciaországi német megszállás elől családjával Amerikába ment, úgy fejezte ki szolidaritását az otthon szenvedőkkel, hogy pontosan csak annyit evett, amennyit otthon a hivatalos élelmiszerjegyekre adtak. Csak akkor érezte jól magát, ha névtelenül beleolvadhatott a szegények és a társadalom kitagadottjai közé.⁸

Simone Weil szenvedés-fenomenológiája szerint az ember állandónak van téve a szenvedés veszélyének. Ez a veszély a testünkön,

⁶Xavier Tilliette:
Philosophische Christologie. Johannes Verlag Einsiedeln, Freiburg, 1998, 221.

⁷Lásd in Simone Weil: *Ami személyes, és ami szent*, i. m. 301–302.

⁸Lásd uo. 308–317.

⁹Simone Weil: *Szerencsétlenség és istenszeretet*. (Ford. Bende József.) Vigilia, 1998. szeptember, 677. (Megjelent a szerző azonos című válogatás-kötetében is: Vigilia, Budapest, 1998.)

¹⁰Simone Weil: *La Condition Ouvrière*, 106. (A francia nyelvű művekre való hivatkozás Vető Miklós könyve és utalásai alapján történik a cím és az oldalszám megadásával.)

¹¹Simone Weil: *Intuitions Pré-Chrétiennes*, 145.

a lelkünkön és a szociális személyiségeinkön keresztül válhat valóssá. Emberi „testünk törékeny, bármilyen mozgásban lévő anyagdarab átszakíthatja, széttépheti, szétmorzsolhatja, vagy örökre elronthatja belső alkotóelemeinek egyikét. Lelkünk sebezhető, ok nélkül depressziók kiszolgáltatottja, szánalmasan függ mindenféle dologtól és lénytől, kik maguk is törékenyek és szeszélyesek. Szociális személyiségeink, melytől majd hogynem egzisztenciánk érzése függ, egészében és folyamatosan ki van téve mindenféle véletlennek.”⁹ A szenvedő embert az állandó fáradtság, a fájdalom, a különféle szorongások, félelmek, a teljes alávetettség érzése jellemzi. Ezek szülik meg benne a következő érzést: „semmihez sincs jogom, semmi és senki irányában, nem számítok semmit, értékem egyenlő a nullával”.¹⁰ A szenvedések okozta végletes fáradtság állapotában az ember azzal szembesül, hogy már „képtelen uralni saját cselekedeteit, még saját akaratát sem uralja igazán. Puszta dologként érzékeli önmagát, ami más dolgoknak feszül, mert ő maga is kényszer áldozata”.¹¹ A testi mivolt sokszor a teljes magatehetetlenség érzetét szüli az emberben. A francia filozófus egy új kategóriát alkot meg, amely azokra az emberekre vonatkozik, akik a szenvedésnek a legmélyebb rétegeit tapasztalják meg, akiknek a legszélsőségesebb szenvedésekkel kell átélniük, s ezt nevezi szerencsétlenségnek, a szenvedőt pedig szerencsétlennek. A szerencsétlenség gyökeres kiszakadást jelent az életből, többé-kevésbé egyenértékű a halállal, amit a fizikai fájdalom tesz kivédhetetlenül jelenvalóvá a lélek számára. Ennek a fájdalomnak azonban belső fájdalommal is együtt kell járnia, mint például lelkiismeret-furdalás, feleslegesség érzése, szorongás. A szerencsétlenség párosul még a társadalomból való kiszakadással is. A szerencsétlenekhez tartoznak emiatt a koldusok, prostituáltak, foglyok is, akik állandóan a társadalom gyanakvásának és megvetésének a célpontjai. A szerencsétlen ember jellemzője, hogy önmagát kezdi el gyűlölni, képes a saját szerencsétlenségének cinkosává is válni, végül akár ki is ölheti magából teljesen a vágyat, hogy szerencsétlen helyzetéből valaha kikeveredjék. A szerencsétlenség feléli a személyiséget: amikor szembe találjuk magunkat a szerencsétlenséggel, úgy érezzük, nem egy emberi lénynyel állunk szemben, hanem magával a szerencsétlenséggel. A szerencsétlen ember úgyszólva átlátszóvá, távolivá és érthetetlenne válik, akinek nincsenek szavai annak kifejezésére, hogy mit érez, hogy egyáltalán mi is történik vele. A szerencsétlenség mindig nemává válik, a szerencsétlen embert pedig a csend zónája övezи, mint-ha egyedüliként kellene élnie egy messzi szigeten. Eközben az embertársak figyelme szinte erőszakkal fordul el a szerencsétlentől, mert törékenységeiben és sebezhetőségeiben azt a semmisséget tárja fel, ami minden ember sajátja. Ha ezzel valóban szembe mernéknél nézni, azt kellene mondanunk: „A körülmények játéka, melyre semmi befolyásom nincsen, bármikor bármit elvehet tőlem, beleértve mindenkat a dolgokat is, amelyek olyannyira hozzáam tartoznak, hogy úgy tekintek rájuk: ez én vagyok. Nincs ugyanis bennem semmi, amit el

A „szerencsétlenség”

¹²Vető Miklós: i. m. 109.

ne veszíthetnék. A véletlenek bármikor lerombolhatják azt, ami én vagyok, s bármilyen aljas és megvetendő dologgal helyettesíthetik.”¹² A szerencsétlen ember pedig végül átkozottnak érzi magát, mert teljesen elveszti életének irányíthatóságát a kegyetlenül lesújtó mechanizmusok folytán. A teljes tehetetlenség érzete miatt meghasonlik önmagával, iszonyodik saját magától, elveszti személyiségét és már csak tárgynak érzi magát.

A szenvedés oka — a világ mechanizmusa

Weil a szenvedés elemzésekor azt is állítja, hogy az a transzcendencia metafizikájának a jele, mert valamiféle törést, ellentmondást feltételez, valamit, aminek nem lenne szabad léteznie. A szenvedésben éljük meg a harmóniával, a természetfeletti tökéletességgel szembeni különbözőségünket, az attól való elszakítottságunkat. Ha a szenvedés állandósul, szerencsétlenség lesz belőle, ami képes megsemmisíteni az individuumot. A rossz, amit mi bűn és szenvedés formájában látunk és tapasztalunk meg mindenütt a világban, nem más, mint az Istantól való távolságunk jele.

A „szükségszerűség”

A világban, véli Weil, a szükségszerűség és a szeretet Isten két arcát mutatják, amelyek a valóság tökéletességei. Amikor Isten megteremti a világot, akkor hatalmról tesz tanúságot, mert a teremtés a létezés megalkotását jelenti, a lét kiterjesztését, továbbá örök törvények létrehozását is. A teremtés előtt Isten volt minden mindenben, a teremtés után pedig már létezik valami rajta kívüli is. A teremtés azonban nemcsak hatalmról való tanúskodás, hiszen az nem önkiterjesztést jelent, hanem éppen ellenkezőleg, lemondást és önmegtagadást Isten részéről. Az egész univerzum csak úgy jöhetett létre, hogy Isten lemondott királyságáról és visszahúzódott. Tehát Isten hatalma a teremtésben egybeesik szeretetének túláradásával, mely túláradás valójában csökkenést jelent, ami Isten visszahúzódása és önkörlátozása. A teremtés leírása után Weil számára a realitás teljes egészében a szükségszerűség által határoztatik meg. Ez azt is magában foglalja, hogy Isten az, aki Szeretet, s aki hatalmról lemondott, ő a hatalomtól elválasztott szeretet. Isten így mentesítve van a világban zajló könyörtelen mechanizmusok felelősségeitől. Isten tehát a teremtéskor visszahúzódott, átruházta hatalmát a szükségszerűségre, azaz rábízta az anyagi kibontakozását. „A szükségszerűség határ, melyet Isten a Káoszra szabott ki: uralkodik a világ felett, ugyanakkor rendezőelvként továbbra is magán viseli az istenség lenyomatát.” Tehát minden szükségszerű, ami megtörténik a világban, s ez a szükségszerűség Isten egyik arca, amelyet az univerzum felé mutat, sőt a „szükségszerűség a gondviselés egyik örökkévaló rendelkezése”, s azt is mondhatjuk, a szükségszerűség lényegi folytonosságban áll Istennel. Az anyagi világ struktúrája, mint szükségszerűség, közvetlenül Istantól származik.¹³

¹³Vö. Vető Miklós:
i. m. 27–29.

Minden, ami a világban van, mechanikus törvényeknek engedelmeskedik, melyek éppoly vakok és kimértek, mint a szabadesés tör-

vényei. A weili antropológia alaptétele, hogy „az ember osztozik az anyagi létezők sorsában, melyek realitása az értelmes törvényekben rejlik. A test és a mentális funkciók birtoklása csak a szükségszerűség percepció által történő interpretációjának köszönhető, mert lényegében csak hálózat, kapcsolat, törvény és viszonyulás vagyunk. A magatehetetlenség, a tehetetlenség, testünk törékenysége, melyek folytonosan meghazudtolják énünk elvárásait és ellenőrzését, frappáns kifejeződése az egyetemes törvények iránt való tökéletes engedelmességünknek, ami magának az anyagnak a legfőbb belső lényege.”¹⁴ A szükségszerűség mechanizmusa áttevődik minden szintre, híven megőrizve lényegét a pusztá anyagban, a növényzetben, az állatvilágban, a népekben és az egyes lelkekben. Az anyag tökéletesen paszszív, s így tökéletesen engedelmeskedik Isten akaratának. Az anyag kiváló modell számunkra az engedelmességen. Nincs benne semmi más jelen, egyedül Isten, és ami Istennek engedelmeskedik.

A világ törvényeinek kétarcúsága

A szükségszerűség így tekintve tulajdonképpen Janus-arcú: Isten-nel szemben maga az engedelmesség, az egész kozmosz Teremtővel szembeni engedelmessége, velünk szemben pedig korláccsal történő uralkodás, amit magunkhoz kell ölelnünk még akkor is, ha hegyeit éppen húsunkba szúrja bele. Amikor az inas megsebzi magát vagy fáradtságára panaszodik, a munkások és parasztok Franciaországban azt szokták mondani: „A mesterség hatolt be testébe.” E mondat tükrében állítja Weil, hogy „mi is, valahányszor szenvedés száll meg, joggal mondhatjuk magunknak: ‘Az univerzum, a minden, a dolgok rendje, a teremtésnek Isten iránt való engedelmessége hatolt a testünkbe.’” Az egész univerzum Istené, s az univerzum anyagi folyamatainak szükségszerűsége az embert olyan események elviselésére kényszeríti, melyek alól képtelenség kitérnünk.

A szenvedés méltósága — a transzcendencia elmélyítésre szolgáló állapot

Simone Weil szerint fontos leszögezni, hogy nem azért kell szeretnem a szenvedésemet, mert az hasznos, hanem azért, mert van. A szenvedésről tulajdonképpen sohasem szabad a célszerűség keretein belül beszélni, hanem inkább a szükségszerűséghez kell rendelni. A természetfeletti ismeret című írásában úgy fogalmaz, hogy „szeretni kell azt, ami elviselhetetlen. Magunkhoz kell ölelnünk a vasat, testünkbe kell fogadnunk a fém fagyos hidegséget és keménysegét.”¹⁵ Emellett azonban tudnunk kell, hogy a szenvedésnek csak annyiban van pozitív értelme, amennyiben tényleg becsületesen minden megtettünk annak érdekében, hogy elkerüljük. Ha pedig nem lehetünk semmit a szenvedés megszüntetése érdekében, akkor az által válik elfogadhatóvá, hogy felismerjük, a szenvedés az emberi léthelyzet kiváltságos eseménye, mert feltárja a lét igazságát, miközben lehetővé teszi a gyógyulást. A keresztenység vallása pedig azért fontos és egyedülálló a francia filozófus számára, mert annak nagysága nem az, hogy termé-

¹⁵Simone Weil:
La Connaissance Surnaturelle, 222.

szetfölötti orvosságot keres a szenvedésekre, hanem hogy megtanít a szenvedés természetfölötti használatára.

A szenvedés és a transzcendencia

Jézus Krisztus, Isten Fia elfogadta, hogy testében szenvedjen, sőt általa is látjuk, hogy éppen a testen keresztül jelenik meg világunkban a szenvedés, az elkeseredettség, a halál. A testünk az a közeg, amelyen keresztül végezzük, lehatároltságunkat és teremtményi mi-voltunkat eljük meg. A testen keresztül eljük meg Isten és a köztünk levő szélsőséges távolságot. A szenvedésnek minden megvan az az *itt és mostja*, amit nem hagyhat maga mögött az ember, hiszen éppen a testén keresztül furakszik lényébe a tér és az idő, ami a szükségszerűség harapófogójaként képes őt akár teljesen szétroppantani. Ilyenkor fogadja el az ember, hogy csak teremtmény, és semmi más. Mivel teremtmény, a teste minden esetben halálra van ítélezve, és így saját nem-lététtel kell állítania, a halál pedig eltöröl minden maga után, és nem hagy az emberi létező után semmi nyomat. A test az Isten és ember közötti ontológiai távolság legszélsőbb pontja. Hogy Isten nem lehet tökéletesen jelen a földön, annak oka a test. A test Isten és ember között álló fal, amely megakadályozza, hogy a transzcendencia tökéletességében részt vegyünk, hiszen fátyolként helyezkedik közénk. A következő weili gondolat azonban tesz egy fontos kiegészítést is: A test ugyanis nemcsak a távolság közege, hanem egyben az Isten és ember közötti közvetítésnek is a helye. Hiszen csak a test — mint az Istantól való nagy távolságunknak a helye, mint a szenvedésnek és az elhagyatottságnak a közege — engedi azt meg, hogy a Transzcenciára gondoljunk.¹⁶ A test tehát nemcsak fátyol lesz, hanem egyben eszköz is az ember és Isten közeledésére, továbbá nyitottság a Transzcenciára, hiszen éppen az emberi testiség engedhette meg Isten Fiának a megtestesülését, mert maga az emberi testiség láttá vendégül Isten Fiát. A teremtés és a megtestesülés együttesen fejezik ki Isten hatalomról való teljes lemondását. A teremtés és a megtestesülés mellé vehetjük még Krisztus szenvedéstörténetét is, és ebben a három eseményben fedezhetjük fel, hogy a Transzcendencia a testben jelent meg és fejezte ki magát.

A szenvedés, az együttérzés és a dekreáció kapcsolata

A szenvedést összefüggésben kell látnunk a dekreáció fogalmával is, ami az emberi bűnös én felfüggesztését jelenti. Az ember mint autonóm létező Istennek köszönheti létezét, azonban autonóm létezése magában foglalja bűnös állapotát is. Isten a teremtéskor megadta az embernek a szabad akaratot, ami magával vonta az autonómiát.

„Az ember autonóm létállapota a létezés. A létezést kell a dekreáció révén visszavezetni a léthez, ami Isten jellemzője. A lét reális és tökéletes, míg a létezés csak tűnő árnyék, s a realitás csak az árnyék

¹⁶Vö. Rosa Maria Lupo:
Creazione e decreazione. La dialettica corporale di trascendenza ed immanenza in Simone Weil. Filosofia e Teologia, 2005/1. 88–101, 96.

eltörlesével nyeri el teljességét. A de-kreáció mint a teremtés transz-cendens beteljesítése megsemmisülés Istenben, aki a semmivé váló teremtményt megajándékozza a lét teljességével, melytől mindaddig meg van fosztva, amíg pusztán csak létezik.”¹⁷ Weil egészen megrázó módon fejezi ki, hogy „amíg valakik vagyunk, saját énünket állítjuk, s ezáltal akadályt jelentünk Isten és teremtése között. Ez az akadály akkor tűnik el, ha kioltjuk egyéniségeinket, személyiségeinket, amikor már nem beszélünk egyes szám első személyben.”¹⁸ A személyiség fogalma a modern időkben pozitív jelentést nyert, de a weili koncepció szerint alapjában véve azonos azzal az én-nel, mely közvetlenül sugallja az egoizmust, az én-központúságot, az embert sokszor jellemző brutalitást és kapzsiságot. minden emberi lény mással nem helyettesíthető referenciális központként határozza meg önmagát. Referenciális középpontnak lenni annyit jelent, hogy kizárolagosan csak saját vágyaink, saját hitbeli elképzeléseink és ambícióink alapján interpretáljuk az univerzumot, miközben mindenki más, minden ember az univerzum középpontja akar lenni.

Autonómia és együttélés

Az emberi én bűnös mivolta az is, hogy a dolgok és személyek mindig csak saját vágyaink tárgyaiként jelennek meg, vagy pedig éppen akaratunk akadályaiként — tehát miattunk semmi sem létezik önmagában, hanem minden irreálissá válik, mert énünk interpretált eredményeivé alakulnak. Az énünk boldogulása érdekében nagyon sokszor hazudik, vigaszokkal, hamis átértékelésekkel támogatja magát. Amikor például szenvédélyesen gyűlölkünk valakit, akkor a bennünk lévő tűz szinte már fel is emészette azt a másikat. Már csak hamu ilyenkor előttünk, s még ha külső formáját meg is őrizte előttünk, akkor is a legkisebb mozdulatra szétporalna. Szemünkben az ilyenek csak szubsztancia nélküli árnyak, tehetetlen és élettelen tárgyak. Az autonómia tehát szélsőséges esetben nem más, mint a többiek tagadása, ami által Isten helyét akarjuk birtokolni. Ez a bűnös én éppen azt felejtí el, hogy minden embernek joga van ahhoz, hogy középpontnak képzelje magát, a világ pedig eleve nem más, mint egymás melletti létezők léte. Így tehát minden bűn lényege az együttélés elutasítása.

Weil számára ebből az következik, hogy az első parancs az együttélés, az együttlétezés elfogadása, annak védelme és szükség esetén helyreállítása. Ha találkozunk egy emberi lénnel, akit a szenvédés és a szerencsétlenség magatehetetlen és passzív tárggyá tett, meg kell állunk és rá kell néznünk, miként azt az evangéliumok irgalmas szamaritánusa tette. Ha költünk rá, ha magunkból adunk valamit egy szerencsétlennek anélkül, hogy cserébe bármiféle ellenszolgáltatást várunk, mindenféle személyes érdek nélkül, akkor elfogadjuk létezésünk korlátozódását egy másik emberi lény független létezésének javára. Ilyenkor már nem tekintjük magunkat az univerzum közepének — hanem megőrizzük periférián való léteünket, melyből a helyes perspektíva adatik meg, ahonnét tekintve szeretethetjük és tisztelhetjük a másikat. Ilyenkor „Istent utánozzuk”,

¹⁷Vető Miklós: i. m. 32.

¹⁸Uo. 33.

aki lemondott arról, hogy ő legyen minden, s helyet adott más létezőknek. A világ teremtésében önmagunk dekreálásával veszünk részt. Isten ugyanis azért ajándékozott meg bennünket az önállósággal és a gondolkodás képességével, hogy szeretetből lemondhassunk róla. Szenvedő emberrel találkozni azért fontos, mert ezekben a találkozásokban észre kell vennünk, hogy az ember képes felfüggeszteni énjét, képes megfeledekezni vágyairól és szükségleteiről, képes türelmesen a külvilág felé fordulni.

A szeretet ideálja ennek tükrében azt jelenti, hogy van olyan állapot, ahonnan a lélek már nem zuhanhat vissza az autonómia létezésébe. Itt nem pusztán énünk zárójelbetétéről van szó, hanem annak a falánk létezésnek a felbomlasztásáról, amit énnek nevezünk. A szeretet ebben az állapotban a mások létezésébe való tökéletes és feltételek nélküli beleegyezés. Létünket tehát a másik javára kell csökkenjeni. A Teremtés, Krisztus megtestesülése és Krisztus passiója az isteni lemondásnak a három aspektusa, amely által Isten beleegyezik más, tőle eltérő lények létezésébe. A mi dekreációink ezt akarja utánozni, ami lényegileg elfogadása annak, hogy az anyagban, a földi szenvedésekben a szükségszerűség uralkodik, a lélekben pedig a szabadság.

Krisztus szenvedése a weili filozófiában

Simone Weil számára a kereszt a tökéletes mintaképe a szerencsétlenségek, hiszen a keresztfán Krisztust úgy látják, úgy büntetik és ölik meg, mint egy gonosztestvőt. Azért ez a szerencsétlenség mintaképe, mert a tökéletes ártatlanság lesz átkozottá az emberek szemében, így lesz Krisztus a szenvedés kvintessenciája, akit teljes kiszolgáltatottságában Isten is elhagy. Krisztus kiáltása a kereszten és a rákövetkező csend a legnagyobb harmóniát jelentik, sőt azok tökéletes egységet képeznek. Éppen itt, a legnagyobb szerencsétlenségen, amikor Isten távol van és hallgat, éppen ekkor igazolódik Krisztus istenvolta. Isten az által Isten, hogy végтelen a szeretete, hogy leereszkedik, és hogy leereszkedése a legvégsőig, a legmélyebb szakadékokig vezeti őt el. Jézus Krisztus halálában a legsötétebb világokon lép keresztül, végül pedig a testnek és a pokolnak a legsötétebb területére ereszkedik le. A gonosz és a szerencsétlenség nem idegen testek többé az isteni oikonómiában, hanem berögзlnek a kereszt mozdulatlanságába. Ez az a kereszt, ami „túl van minden emberi elváráson”, s ez az a kereszt, ami a „házsártos halandókat megdöbbenti és némvá teszi”.¹⁹ Erre a teljes fokú szerencsétlenségre csak Krisztus határtalan szeretete lehetett képes. Krisztus elnémulása, elhallgatása, és zárt ajkai lesznek Isten hallgatása. A keresztfán függve és szenvedve „az Ige oly messze távolodott el önmagától, amilyen messze csak lehet”²⁰ — hiszen a kereszten maga az Ige hallgat. „Ez az Isten és Isten közötti végтelen távolság, a legmélyebb szétszakítottság, ez a fájdalom, amihez semmi sem hasonlít, ez a szeretetnek a csodája, ami a keresztre feszítés.”²¹

¹⁹Xavier Tilliette: i. m. 271.

²⁰Uo.

²¹Simon Weilt idézi Xavier Tilliette: uo. 271.

Rövid összegzés

Karl Rahner egyszer megjegyezte, hogy ma már csak egyetlen komoly érvet tudnak felhozni az istentagadók Isten léte ellen, ez pedig a szenvédés ténye. Másrészt Rahner véleménye az is, hogy „a szenvédés érthetetlensége Isten érthetetlenségének egy része”. Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy a teológiai és a kereszteny filozófiai reflexióban nagy figyelmet szentelünk a szenvédés jelenségének, esetleges magyarázatának és az abból való lehetséges kiútnak. Ebben a reflexiós törekvésben minden olyan gondolat fontos, amely ha csak egy kicsit is, de előrébb visz a szenvédés megértésében. Simone Weil gondolatai számos teológusával párhuzamba állíthatóak, s egészen biztosan ösztönzően hatnak a szenvédésre vonatkozó keresszteny reflexiókra, s képesek egészen eredeti módon ösztönözni e probléma továbbgondolását. Ugyanakkor a teljes weili gondolatrendszer komoly problémákat okozhat a teológusoknak, hiszen egyértelműen felfedezhetőek benne buddhista vonások is, illetve olyan elméletek, amelyeket nem lehet összebékíteni a keresztenyiséggel. Nagy kérdés például, hogy mennyire tartja valósnak Weil az emberi szabadságot; nem egyértelmű írásaiban, hogy képes lenne-e képviselni az emberi individuális halhatatlanságot; hajlik olyan, filozófusok által kifejtett elgondolásokra, melyek szerint a teremtésből szükségszerűen következik az emberi bűnös állapot. Weil nagyon értékes, de nem szabad vallásosságától teljesen elragadtatnunk magunkat, hanem gondolatait mindig a megfontolt teológiai reflexió kritikai megközelítésével kell befogadnunk. Kétségevonhatatlan erényei között viszont ott szerepel többek között az is, hogy a szenvédés egyfajta misztikus megközelítésének szükségességét tárta fel, amit legszebb sorai így fejeznek ki: „A szerencsétlenség a legbiztosabb jele annak, hogy Isten akarja szeretetünket; ez a legértékesebb tanúságtevés gyengédségéről. Egészen más dolog ez, mint az atyai büntetés. Helyesebb lenne azokhoz a gyengéd civakodásokhoz hasonlítani, melyekkel ifjú jegyesek biztosítják egymást szeretetük mélységéről. Nincs bátorságunk a szerencsétlenség arcába pillantani; különben egy idő múlva meglátnánk, hogy ez a szeretet arca; ahogyan Mária Magdalna is észrevette, hogy akit kertésznek nézett, az valaki más volt. Azoknak a keresztenyeknek, akik látják a szerencsétlenség központi helyét hitükben, át kellene érezniük, hogy a szerencsétlenség bizonyos értelemben magának a teremtésnek a lényege. Teremtménynek lenni, ez nem jelenti feltétlenül: szerencsétlennek lenni, de szükségszerűen: a szerencsétlenség fenyegetettségében elni.”²²

²²Simone Weil: *Szerencsétlenség és istenszeretet*, i. m. 684.

VASADI PÉTER

Firtató

*Ja, hogy mekkora
vagy... Válaszra
fürgébb nálam a
rigóapa: mielőtt
szólnék, fölrikolt
élesen, hajlítgatva;
ránevetek: köszönöm!*

*Ekkora vagy, uram,
és ilyen is. Ostort
pattogtat hangjában
a madár, ugrál a dió-
fán. Nagy vagy? Nem
fokozom. Mindentudó?
Nem. Mindentudás.*

*Árnyékod nincs, vagy
alig van. Elsuhanó.
Szédelgek benne, alatta,
boldogan, elveszettben.
Mégis, mint akit
éppen, épp hogy
megtaláltak.*

*Ketten vagyunk, mi
három. Csak ketten.
Büntetjük is egymást
nagy szomorúsággal
szerelem-ittasan,
kétségezesetten.
S most ez a csönd.*

*Ami Te.
Sem ő, sem én.
De Benned.
Te szent,
szentség,
Úr, Kenyér,
Ország.*

Szárnyszegetten vagy felrepülve

RÓNAY LÁSZLÓ

A művészletek a lélek gazdagítói

1937-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, a Vigilia szerkesztőbizottságának tagja.

Európa-szerte viták kereszttüzébe került az oktatásügy. Nálunk is. Az állam a maga képére, elvárasai szerint változtatja a hagyományos struktúrákat, egységesítve a tankönyveket és azok terjesztését. Nem tudni, hogy ennek az erőfeszítésnek lesz-e eredménye, s ha igen, mi, s hogy megéri-e szakítani a bevált módszerekkel; a felsőoktatásban fölmerülő, még nem végleges tervezet minden esetre óvatosságra intenek. Nem bizonyítható ugyanis, hogy a sokat emlegetett teljesítményképes, hasznosságra orientált tudás valóban hasznos hoz-e az egyéneknak és a társadalomnak, s az úgynevet humániorák, valamint az irodalom és a művészletek kiemelt oktatása tényleg fényűzése-e az oktatásnak. A következőkben kereszteny nézőpontból, a politikai csatározásoktól függetlenedve vetnék föl néhány szempontot, melyek nem elhanyagolhatók, ha az oktatás célja valóban a harmonikus emberré válás elősegítése. Meggyőződésem szerint az a koncepció, amelyről széltében-hosszában hallhatunk és olvashatunk, nem ezt a célt szolgálja, és szembemegy a keresztenység lényegével. Nem vitatható, hogy a reáliák tudósai, közük a legnagyobbak a világban és a létféle tapasztalható rendet és célszerűséget tapasztalva elfogadták a Teremtő létét, de a jelenségek törvényszerűségeinek felismerésére kevesen képesek, számukra más utak kínálkoznak.

¹Magyarul újabban 1999-ben jelent meg Turgonyi Zoltán fordításában.

A garonne-i paraszt című könyvében¹ Jacques Maritain a 20. századi ember legnagyobb gyengeségének azt látta, hogy „térdre borult a világ előtt”, a világ javait keresve lemondott arról, hogy léte lényegét keresse és találja meg. Holott akár egy fűszálra tekintve is felmerülhet bennünk a Babits Mihály megfogalmazta kérdés: „Miért nő a fű, hogyha majd leszárad, / miért szárad le, ha újra nő?” Aki azonban nem törekzik látni és tudni, nem kérdez, hanem megelégszik élete adottságaival, s azokat igyekeznek megsokszorozni. Számukra nem létezik a túlvilág, a kereszt minden össze azt jelképezi gondolkodásukban, hogy a haladásért szükséges áldozatokat hozni. A szentség fogalmát és a szentté válás esélyét pedig végérvényesen el kell felejteni, mert annyit jelent és azt kívánja az embertől, hogy evangéliumi értelemben szakítson a világgal és annak „hamis császáival”, akik már-már isteni tiszteletet kívánnak maguknak.

A világiakkal eljegyzett számára nem létezik lemondás és önmegtagadás, ami azt jelenti, hogy nem figyel a másik emberre, idegenkedik a szolidaritás gyakorlatától, csak szavakban tanúsít részvétét a szegények és elesettek iránt. A szeretetlenség hódítását a

válasok száma is mutatja, a házastársak nem éreznek kölcsönös szerepetet, ezért gyakori jelenség, hogy nem is merik vállalni kapcsolatuk törvényesítését. Az a meggyőződés lett általános, hogy a földi életben elérhető a beteljesedés, holott a rossz valamilyen módon mindig beszüremkedik életünkbe.

Maritain meglátása szerint „furcsa korban” élünk, amelynek már már kóros betegsége a múlt meghaladásának vágya vagy tagadása. Számtalan jelét láthatjuk, ahogy a mulandó becstülete növekszik, s vele az emberi gőg, amely nem törődik a szellemmel. „Aggódtva az igazságért és megragadva az igazságot a szellem túllép az időn. A szellem dolgait a múlandóság — azaz az anyag és merő biológikum — törvénye alá vetni: úgy tenni, mintha a Szellem a Legyek urának lenne alávetve, ez a Szent Pál által leírt betegség első fontos tünete.” A másik betegséget logofóbiának nevezte a francia bölcselő, „amikor mindenki megveti az olyan, a szellemi ösztöne által homályosan fölfogott dolgokat, mint a jó és a rossz, az erkölcsi kötelesség, az igazságosság, a jog vagy a tudaton kívüli lét, az igazság, a szubsztancia és járulék közti különbség, az azonosság elve, akkor mindenki kezdi elveszíteni a fejét”.

Maritain nyomatékosan figyelmeztet arra, hogy a lét igazán fontos dolgainak kimondására nem alkalmasak a törékeny szavak. És a garonne-i parasztt még nem is szembesült azzal a 20. századi jeleniséggel, amelyet az érzékenyen gondolkodó írók az emberi érintkezés és a szellem legsúlyosabb kórokozójának neveztek: a szavak korábban egyértelmű jelentésének meghamisításával. Tulajdonképpen e rontás (romlás?) ellen lázadnak föl az avantgárd mozgalmak, ezt a jelenséget ismerte föl Márai Sándor az Amerikai Egyesült Államokban (melyet szívesen neveznek a „szabadság földjének”, miközben megfigyeli az egész világot), s ezért figyelhető meg, hogy sok nagy író (nálunk például Pilinszky) a szó és a hallgatás határán egyensúlyozott. A 20. század, kivált második felének költészete a szellem megmentésének jegyében született. A mélyen etikus Babits élete legvégéig ezzel a problémával szembesült attól kezdve, hogy keserűen panaszolta: csak ő a verse hőse, míg nem elérkezett a Jónás imája felszárnyalásáig.

A kimondás, a köznapiságon túlelmeződés megfogalmazói a költők — mondja Maritain, s megállapítását igazolja a legtöbb lírikusnak az a törekvése, hogy a romlandót meghaladva tájékozódjék valami tisztaultabb világrend felé, melyben felismerhető a szellem működése. Közös törekvése ez a költőknek, képzőművészüknek és a zeneszerzőknek. A romlandó anyagtól, az anyagiasságtól történő elhatárolódás programját a román kolinda szövegéből merítő Bartók Bélától Nagy Lászlóig a „csak tiszta forrásból” jelszót követve fogalmazták (és valósították) meg. Aki lemond erről az útról, azt a lehetőséget veti el, hogy „túllépj e mai kocsmán”, s ezzel léte rendeltetését tagadja meg.

Ez a keresztnység lényege; a felülelmeződés és a kiszakadás. A hétköznapokból Isten világa felé tájékozódni. Két lehetőség áll előtte, s a kettő alighanem egymást erősíti: az imádság és a költézetre, a költők által feltárt útra hagyatkozás. Ez az út többféle lehe-

tőséget rejt. Kosztolányi így fogalmazta meg lényegét az Esti Kornél énekében: „A céda életet fesd, / azt, ami vagy te, tettesd, / királyi ösztönöddel / ismersz-e még feletteset? / Az unt anyag meredt-rest / sílyát nevetve lökd el, / s a béra, megvetett test / bukásait a szellem / tornáival feleddtesd. // Hát légy üres te s könnyű, / könnyű, örökre-játszó, / látó, de messze-látszó, / tarkán lobogva száz szó / selymével, mint a zászló, / vagy szappanbuborek fenn, / szelek között, az égben, / s élj addig, míg a lélek, / szépség, vagy a szélyek, / mert — isten engem — én is, / én is csak addig élek.”

Kosztolányi ösztönösen, az anyag unt nyűgeitől megszabadulva emelkedett a szellem magasába. (Nem véletlen, hogy lírájának jelképe a zászló.) Babits pontosan fordítva láttá a szellem elérésének módját: Kosztolányival vitázva épp a mélybe hatolva, búvár módjára talált volna az igazgyöngyre. Teljesen mindegy, a végeredmény a fontos, az igazgyöngy s az az eszmény, hogy addig eljünk, míg a lélek.

A fölfelé való figyelem, s ezáltal a rátalálás örömeinek kezdőpontján a három napkeleti bőlcset látjuk, amint Máté evangéliumában megérkeznek Jeruzsálembe, és tudakozódnak: „Hol van a zsidók újszülött királya? Láttuk csillagát napkeleten, és eljöttünk hódolunk neki” (Mt 2,2). Majd továbbmennek. „És lám, a csillag, melyet napkeleten láttak, előttük haladt, míg meg nem állt a hely fölött, ahol a gyermek volt. Amint megpillantották a csillagot, igen megörültek” (2,9). A csillag vezetésével célba értek. Hiába Heródes cselvétése, a lényektől, az Üdvözítő megpillantásától nem téritthette el őket.

Könyveket lehetne írni arról, amint csillagok és más jelek nyomán haladva a szellemi lét, egy másik dimenzió vonzáskörébe kerültek és kerülnek költők. Szinte gyermekien egyszerű példázatát találjuk Petőfi Sándor versében, *A négyökrös szekérben*. Idézném, már csak azért is, mert a költő csillaga épp leszállóban van, a korízlás az iróniának kedvez. „A társaságban én is ott valék, / S valék szomszédja épen Erzsikének, / A társaságnak többi tagjai / Beszélgetének s énekelgetének. / Én ábrándoztam s szóltam Erzsikéhez: / »Ne válasszunk magunknak csillagot?« / Az országúton végig a szekérrel / A négy ökör lassacskán ballagott. // »Ne válasszunk magunknak csillagot?« / Szólék én ábrándozva Erzsikéhez. / »A csillag vissza fog vezetni majd / A mult időknek boldog emlékéhez, / Ha elszakasz a sors egymástul minket.« / S választottunk magunknak csillagot. / Az országúton végig a szekérrel / A négy ökör lassacskán ballagott.”

Noha az irodalomtudomány művelőinek egy része finnyásan értékeli Petőfi költeszetét, mondván, francia kortársai jóval előbbre jártak, mint ő, mégis érdemes felfigyelnünk arra, hogy egy ilyen szinte hétköznapi életképben is milyen zseniálisan nyit távlatokat egyetemes érzések felé. A székeren döcögő társaság vidáman műlatja az időt, s akkor egy váratlan kérdés a pillanatnyi idő síkjából kiemeli és időtlenné tágítja az érzéket, s a befejezés, az ismétlődő refrén is telítettebbé válik, hiszen az olvasó érzékeli, hogy a köznapiság gazdagabbá, telítettebbé vált a csillagok világának és ígéretének megjelenítésével.

Talán még egyértelműbb ez a távlatosság a múlt század elismeretten egyik legnagyobb versében, a *Hajnali részegség*ben. Mint már cé-

loztunk rá, Kosztolányi számára különös jelentést hordozott a tárgyi valóságból kiemelkedő, a magasságok felé mutató zászló. Ezzel a címmel jelent meg verse a sokak által meglepetéssel fogadott *Meztelenül* című kötetében: „Csak bot és vászon, / de nem bot és vászon, / hanem zászló. // Mindig beszél. / Mindig lobog. / Mindig lázas. / Mindig önkívületben van / az utca fölött, / föllengő magasan, / egész az égben, / s hirdet valamit / rajongva. / Ha már megszokták, és rá se figyelnek, / ha alszanak is, / éjjel és nappal, / úgyhogy egészen lesoványodott, / s áll, mint egy vezéna, apostoli szónok / a háztető ormán, / egyediül, / birkózva a csönddel és viharral, / haszontalanul és egyre fenségesebben, / lobog, / beszél. // Lelkem, te is, te is — / ne bot és vászon — / légy zászló.”

A Hajnali részegségben egyetemessé tágítja az élményt, ahogy a köznapiságból kiemelkedve az égi magasságokba vezérli olvasóját, aki ilyenformán egy beavatási szertartásának részesévé válik.

A leghétköznapibb helyzetből és környezetből, már-már groteszk leírással indít: „Várj csak, hogy is kezdjem, hogy magyarázzam? / Te ismerek a házam / s ha emlékezni tudsz a / a hálószobámra, azt is tudhatod, / minden szegényes, elhagyott / ilyenkor innen a Logodi-utca, / ahol lakom. // Tárt otthonokba látsz az ablakon. / Az emberek feldöntve és vakon / vízszintesen feküsznek / s megforduló szemük kancsítva néz szét / ködébe csalfán csillagog eszüknek, / mert a minden napos agy-vérszegénység / borult reájuk.”

Hová nyílhat kilátás ebből a már-már mélyrealista helyzetből, amelyben a szoba zárkájában széthányva hevernek a levetett cipők és az ing? Hogyan lehet ebből távlatokat látni, ha harsány riasztó kelti az alvót: „ébredj a valóra”? Mert ez a leghétköznapibb valóság, amelyben mindenkyájan élünk, s ha házunk egyszer majd a földdel lesz egyenlővé, „gyom virít alóla / s nem sejt senki róla, / hogy otthonunk volt-e, vagy állat óla”. Ám a költő messzebbre tekint, túl a naturalista képeken. A „derűs eget” és a „fényes nagyszerűséget” is látja és láttatja, miközben megéríti a tisztta gyermekség, a szívvel látás csodálatos emléke: „Én nem tudom, mi történt vélem ekkor, / de úgy rémlelt, egy szárny suhan felettem / s felém halj az, amit eltemettem / rég, a gyerekkor.”

A kegyelem szárnyuhogását a misztikusok élik át, de a költők is érzékelhetnek tudják. Kosztolányi az égi bálej titkait szemléltve „száját-tátra áll” és a „boldogságtól fel-felkiabál”, s bennünket is beavat abba az érzsésbe, amelynek átélésére vágyunk, s egész életünk erre irányul: „...pattanó szívem feszítve húrnak, / dalolni kezdtem ekkor azúrnak, / annak, kiről nem tudja senki, hol van, / annak, kit nem lelek se most, se holtan. / Bizony, ma már, hogy izmain lazulnak, / úgy érzem én, barátom, hogy a porban, / hol lelkek és göröngyök közt botoltam, / mégis csak egy nagy, ismeretlen úrnak / vendége voltam.” Ehhez a felismeréshez csak a költő vezethet el, s az imádsággal tehetjük teljessé.

Pauler Ákos különbséget tett a hasznosság céljából és az ember gyönyörűségére szolgáló alkotások között. A szépség vagy a gyönyörködtetés magyarázatánál Kant közismert meghatározására hivatkozott: szép, ami érték nélkül teszik. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a széppel alkotója sokszor eszményt akar szolgálni,

²Weöres Sándor ritmuspróbáit megyőzően elemzi Kenyeres Zoltán a költőről írt könyvében, amelynek második, bővített kiadása 2013-ban jelent meg a Kossuth Kiadónál.

³Művészet és élet.
In: Művészeti filozófiai írások. Kairosz, Budapest, 2002, 229.

tehát a műbe olyan üzenetet kódolt, amely számára egy ideál kifejezésére szolgál, s ha beleérző azonosulással szemléljük, hallgatjuk, olvassuk, azonosulni tudunk szándékával, s felismerjük vagy megközelítjük ezt az ideált. Nyilván fennáll az a veszély, hogy félreérte telmezzük a műalkotás üzenetét, s a modern művészletekben néha cél is a befogadó félrevezetése. A posztmodern műveknek gyakran ez a célja, amely részben úgy valósul meg, hogy az alkotó inkább eljátszik témaújaval (anyagaival), semmint a felemelkedés lehetőségét kínálja. Herbert Spencer felfogása szerint a művészeti tevékenység csak játék, a „homo ludens” — amint Pauler nevezi — „erőfölösleg” vezeti le. A játék azonban több ennél: „egyfajta variációt, változatosságot hoz a lelki életbe”. Nem véletlen, hogy korszakalkotó, nagy művészek is játékosan fejezik ki magukat, olykor különféle játéklehetőségekkel foglalkoznak, mint például Weöres Sándor, aki úgynevet adott a művészeti tevékenységet, amelyet érintetlenül őrzünk lelkünkben, mint egy romlatlan világrend lenyomatát.²

A nagy művészek fellépése minden váratlan, logikus előfeltevésekkel nem magyarázható. Jelenlétéük és alkotásuk mintha kegyelmi ajándék lenne, hogy általuk ismerhessük föl egy harmonikusabb világrend létezését. Ezért „a költőket és a művészeket a régebbi korokban természetfölötti lényeknek, például isteneknek tekintették, akiknek a megjelenése abszolute megmagyarázhatatlan. Erre az álláspontra az újkori tudomány nem helyezkedhet, csak azt mondhatjuk, hogy reánk nézve ezeknek a megjelenése teljesen megmagyarázhatatlan” — írta Pauler Ákos.³ Az azonban bizonyos, hogy ezek a nagy művészek, hasonlóan a nagy szentekhez, módosítják koruk gondolkodását, és óriási hatást gyakorolnak az utókorra, amelyet reménnyel és értékekkel telítenek. (Gondolunk csak arra, mekkora hatást tesz körünk emberére Bach János vagy Máté passiója. Ezeket születésük idején csak néhányan ismerték, de mióta Mendelssohn felfedezte és előadta a Máté passiót, minden kor a sajátjának érzi ezeket a műveket, s egy magasabb világrend körvonalai sejlenek föl előadásukkor.)

Pauler Ákos szembenézett azzal a kérdéssel is, hogyan valósulhat meg az igazi művészettel az a célja, hogy eszményi világot tárjon az ember elő. Meglátása szerint a művészek által alkotott világ virtuális, olyan világ, amely „ténylegesen nem létezik”, de nem szabad elszakadnia a mi világunktól, az ittenitől, ennek igazságait és arányait is meg kell valósítania. A művészet az emberi szellem igényeit elégíti ki. „Amilyen mértékben növekszik a civilizáció a népek életében, olyan mértékben nyer fontosságot, megértést, megbecsülést a művész és költő. Minél fejlettebb a lelki élet, annál fokozottabb mértékben lép föl az esztétikai szükséglet.” Ennek legvégső célját még nem ismerhetjük, de jeleit igen, s ha ezektől elzárjuk az embert, tulajdonképpen rendeltetése lenyegétől fosztjuk meg, s nem ad lehetőséget lelkisége gazdagítására.

Az ember rendeltetése felismerésének egyre tudatosuló, végül különöséssé váló folyamatát Liszt Ferenc életútjának bemutatásával

⁴Liszt Ferenc gondolatísa. In: i. m. 263–335.

szemléltette Pauler Ákos.⁴ Megítélése szerint a zeneköltő szemléletmódjára katolicizmusa hatott leginkább. Ebből fakadt az a törekvése, hogy műveivel szolgálja az emberiség javát, harcoljon a szegénység ellen, és távlatokat nyisson. Célja, hogy felsegítse kortársait a szellem „legmagasabb csúcsáig”, azt a lehetőséget is megadta, hogy a csúcsokról újabb távlatok nyílhassanak a figyelmes szemlőlő számára. Benne is tudatosult, de hallgatóiban is tudatosítani akarta azt a felismerését, e földi létben mintha sötétségen járnánk, de szívünkben él a vágy, hogy a fényre jussunk. A 20. századi költészetben számtalan változatban jelent meg ez a kettőssége. Kevésbé ismert költő, a litván Vytautas Macernis (1921–1944) versét idézném, címe: *Ősz van, a vágy virága rőt*: „Ősz van, a vágy virága rőt / Levél-aranylás lett megint. / A nagy búcsúzkodás előtt / A nyár is istenhozzádot int. // Ó, gyengéd lazír égi íven! / Szomorú, te! Isteni senki; / Te fellelhetetlen a szívben; / Emlék, mely önmagát jelenti. // Most mindennek, ami él vagy remél, / Végtelen jelentése van. / A teremtés ideje véget ér. // Lüktetnek a források finoman... / Már csak a vágy virít: a föld / Istenhozzá illata. Szél siúvölt” (Tandori Dezső fordítása).

A költők változatos leírásokban jelenítették meg a világ szépségét, a természet pompáját. Nem abban az értelemben borultak térdre a világ előtt, ahogy ezt Maritain az anyagi világba rögzült emberre értette, hanem olyan lelkülettel, amely e sok szépség mögött teremtő akaratot feltételez, s amely a valóság szépségében is jelen van, és arra készti ábrázolóját, hogy a jelenség mögöttese felé tájékozódjék, mint Hermann Hesse (1872–1962) tette *Elmélkedésében*: „Isteni és örök a szellem. // Feléje tartunk, képei s eszközei, / s lelkünk legmelyebb vágyai: lenni, / mint ő, fényében világítani. // De halandonak s földinek szülegettünk; / előket, lomha nehézkedés nyomaszt. / Nyájas anyameleggel vesz körül a természet, / emtet a föld, bölcső és sír vet ágyat. / Ám a természet nyugtot mégsem ad, / anya-varázsán atyai tűzzel / áttör a halhatatlan szellem / intő szíkrája, gyermeket férfivá edz, / az ártatlanságot kioltja, s harcra, tudatra ébresez. / Így tétovázik anya és atya, / test és szellem között // a teremtés legtörékenyebb gyermeké, / a remegő ember-lélek, szervetlere / minden lénynél alkalmasabban s a legnagyobbra hivatottan: / hívő, reményfő szeretet. // Útja nehéz, étele bűn s halál, / olykor sötétbe téved, olykor / jobb lenne néki nem lennie; / de örökkel fölölte ragyog rendeltetése; / vágya: a szellem és a fény, / s veszélyei közt — érezziuk — különös / szeretettel szereti őt az Örökkévaló. / Ezért, bolyongó testvérek, minden / megoszlás között mégis szerethetünk, / és nem gyűlölet és ítélezés, / hanem türelmes szeretet / és szerető tűrés visz a szent // célhoz mind közelebb” (Rónay György fordítása).

Hermann Hesse költeménye remek összefoglalása az emberi életnek, amely a szeretet által juthat mindig közelebb a „szent célhoz”. Ezen az úton a művészletek, mindenekelőtt talán a költészet segíti a leghatékonyabban. Mihelyt lemond (vagy lemondatják) ennek támogatásáról, nem közelebb jut céljához, hanem eltávolodik tőle. Ennek szomorú jeleit tapasztaljuk a haszonelvűség, a megtérülő tudás előterébe állítása közben, melynek bűvöletéből a jövő érdekében is érdekes volna kiszakadni. Ne feledjük, a művészletek is szolgálhatják

hasznos földi célok elérését, mint Széchenyi István korában, de mindig magukban hordják azt a többletet, amelyet a puszta anyagiakkal nem lehet megvalósítani. A művészletek értő befogadása és szeretete nélkül nem érhetünk fől arra a lentről sűrű ködbe burkolózónak látott hegycsúcsra, amelyről Francis Jammes írt: „*Ott kopasz keselyűk száll-dosnak, s este rőten / izzó füstfellegek lobbannak fel a ködben. / Ott láthatod, ha majd szétnéz nyugodt szemed, / Isten lelkét lebegni a roppant tér felett*” (Rónay György fordítása).

OLÁH ANDRÁS

kísértések

1. azt hitted

*azt hitted nem fáj már
de amikor összeraktad magadban a múltat
újra szembejöttek a régi kísértések
pedig nem kell már tartanod semmitől
téged bántani rajtam kívül másnak nincs joga
új árnyékot keresel a megcsalt éjszakában
kiselejtezett ígéret úz hozzá
mit a bizalmatlanság s a csalások rég összetörtek
idegenekre haragszol
pedig én árultalak el
— benyitsz hozzá és boldoggá teszel
hogy holnap megölhesselek újra...*

2. különbéke

*különbékét kötöttél
de nem vetted számba mennyi
marad majd benned belőlem
s hogy ez már egy másik élet zsákutcája —
az a délután amikor egyensúlyt keresve billegtünk
a kávéillattal incselkedő teraszok között
csak egy visszalopott ajándék volt
valószínűleg úgy érezted csöppet sem ciki
annyi elgáncsolt éjszakát
a mélyből újra kiásni
de a csönd súlya egyre nőtt
s a távolság is — így végképp beléd lázasodott
a fájdalom hogy egy lehess velem
s hogy ne hátrálhass meg soha többé*

KAKUK TAMÁS

Zuhannak az utcákra

*az épületek mögül
megnyúlt árnyékok
zuhannak az utcákra
kiszorítják a zajokat
a csönd felmutatása után
 minden halad a medrében
 a zaklatott forgalom
 a ballonkabátos férfi
 a kisgyerek biciklivel
 erős áramlat
 sodorja őket
 az ismeretlen óceán felé*

Tapintható lesz

*tisztán látható
a reggel minden
pillanata a patak
sodrásának párája
tapintható lesz
a kávéscsésze
pereme a kertben
kipattannak
a gyümölcsfák rügyei
a bűnök bocsánatára*

Szétfut a tájon

*magához szelídít
szétfut a tájon
homályos
távolságok felé
hagyod
vigye magával*

*sodorja tovább
egyre feljebb
a jelenlevő
nézel utána
míg átszakad
az égbolt
aztán behunyod
szemed
hogy tisztán láss
ha majd te is
megérkezel*

KLEMM JÓZSEF

A nagy talány

(két koan)

*ha megírod a
szavak nélküli verset,
Istennel beszélsz.*

*ha megtalálod
a fák nélküli erdőt,
végre hazaérsz.*

remete

*ez hát a magány?
Isten millió arca
nevet vissza rám.*

szikra

*bár lennék, mint ő:
már elég, de fénye még
recehártyámon*

vadászat

*kék fák alatt
szarvasiúnő áll — pihen a
csőben az idő*

önátadás

*nélküled már nincs
nevem, te voltál, te vagy
gyökerem, egem*

felismerés

*lassan lebomlik
a szavak értelme, de
marad a sikoly*

közlekedőedények

*az emlékek csak
jönnek, jönnek, az évek
csak mennek, mennek*

Kassák Lajos és a transzcendencia

BOZÓK FERENC

1973-ban született Gyöngyösön. Kötő és esszéista magyar-történelem szakos tanár, piarista szerzetes.

„A kófeszület előtt megemeltem a kalapomat. — Dicsértessék a te szent neved! — mondtam, s a hideg hajnali levegő megérintette az arcomat. Miért nem vagyunk mi már ilyen szent és tiszta emberek?” Ha feladvány lenne valamely irodalmi kvízműsorban, hogy kinek mely regényében találkozhatunk ezzel az idézettel, aligha akadna megfejtő. Kassák Lajos *Egy ember élete* című önéletrajzi regényéből idéztem. Igaz, az idézetnek a regényben előtörténete is van. Egy olyan ember tisztaságványa és bűntudata fogalmazódik meg benne, aki épp tizenévesen egy piros lámpás házból tart hajnalban hazafelé, mély bűnbánattal. A kamasz Kassák próbálgaatja testiséget, valamiféle felnőtséget sürget, vagy valami olyasmit, amit annak gondol. Ugyanez a fiú, szintén az *Egy ember életében* olvashatjuk, kilő csúzlival az Érsekújvári temetőben egy Krisztus-képet. Később, felnőttként így ír az *Engesztelődő bánát* című versében gyermekkorai zabolatlanságaira is visszaemlékezve, utalva: „Ó Jézus, szelíd, fehérgyapjas bárány / ki a zárt ajtón bejöttél hozzáim / szeress és óvj meg örök kegyelmeddel. (...) Hajdan, mint gyermek hagytalak el téged / s most, hogy lehelleted illatát érzem / feléd hajol a békés, tiszta lélek. (...) Ha fűj a szél és tép a fagy / szívemben őrizlek Jézusom / ki a zord tél virága vagy.”

A kamaszlélek képes hatalmas, extatikus magasságokban szárnyalni és képes a mocsár mélyében vartyogni, mint a varangyos béka. Rimbaud ezt írja az *Egy évad a pokolban Rossz vér* című, naplószerű költeményében: „Én, aki keresztre szalmát nem tettem, hogy éljek, s lustább vagyok a varangynál — én éltet mindenütt.” A kamaszlélek dologtalanágra vágyik, mert szabad akar lenni, kötöttségtől, járomtól mentes, keresi önmagát és minden kipróbál. „Komoly kereszt a kamaszok keresztre” — írja Pilinszky János, a *Keresztről keresztre* című, az Új Ember 1979. október 28-i számában megjelent minieszéjében. Azt is írja, Rimbaud-ról, a „kamasz Shakespeare-ről” elmelkedve, hogy „Egy kissé, vagy talán nem is kissé, minden kamasz »kölyök Shakespeare«”. A fiatal Kassák önmagát próbálgaatja tehát kamaszként. Úgy tűnik, ugyanazon a „Szűk-Könyök utcán” ment hazafelé lehorgasztott fejjel a fiatal Kassák, mint kortársa, az elátkozott költő, Somlyó Zoltán, igaz, hogy az ő „Szűk-Könyök” utcája ekkor még nem Budapest, hanem a szülőváros, Érsekújvár. Épp az ilyen részletek miatt tartják ezt a konfesszió-regényt egyes jeles irodalomtörténészeink az ágostoni konfesszió-hagyomány egyik kései, világirodalmi örökössének. Kassák, miként a nagy előd, Ágoston is, kíméletlenül, mazochisztikusan őszinte és önfeltáró, saját bűneit és botlásait leleplező, nemcsak ebben a regényben, hanem egész írói-költői életművében is. Kassák transz-

cendens tematikájának tehát egyik meghatározó és állandóan visszatérő motívuma a bűnbánat.

Miként a bűn és bűnbánat gondolata, úgy a vallási élmény, az Isten utáni égető szomjúság is folyamatosan kimutatható az egész Kassák-életműben. A bűnbánat hangja szólal meg az alábbi verseiben. Itt a tékozló kamasz térne vissza az atyai házba: „*Mikor jött és honnan érkezett a varázslat / hogy senki sem ismer rám, amint itt állok / a koldus bőrében s a legyőzött hős álarca mögött?*” (Tékozló fiú). Itt pedig az idősödő költő igyekszik számot vetni, életgyónáshoz hasonló vallomásban: „*Vezekelj életedért / melyet elfelejtettél rendbehozni. / Ósz fürtjeid közt szalmával és tollíval / kint állsz Isten szabad ege alatt*” (Ószi koszorú). Az alábbi versben pedig a tőle megszokott kollektív hangon, többes szám első személyben, mások nevében is szól, de a tematika változatlan: „*Irgalmazzatok búneinkért, melyekért olyannyira / megbűnhődtünk márás s hagyjátok, hogy szálljon a dal / ha fájdalmaink megzendülnek az alkonyatban / hol egy csodálatos órán, úgy hisszük, Isten irgalma / kimerítí mérhetetlen bánatunkat / melyből sós és keserű könnyeink patakzanak*” (Szegények kórusa). Itt egy Ady-vershez, az Imádság háború utánihoz hasonló tartalom, a háborúból az Úrhoz megérkező harcos képződik meg: „*Ó, balga harcos, ki győzelemre vágyott / így érkezem meg az Úr színe elé, hol / számon kérik búneim s nincs többé kitérés*” (Kereszttel a vállamon). Végső számvetés, összegzés, visszatekintés az Istenhez vagy valaki máshoz című verse is, melyben tükröt tart maga elé. Mérleget igyekszik vonni önmaga és az Úr előtt: „*Uram bocsásd meg búneimet ha vannak / nem raboltam ki és nem öltém meg senkit / szigorú pillantásod rég felmérte már / hitvány áruló vagy balga hős voltam-é. / Véled számolok most ki sosem üldözött / és megszégyenültén én sem kértem, semmit / egy voltam csak a szűk viharvert akolban / szalmán éltem és gyapjút adtam gazdámnak. / Nem mondomb mit kerestem és mit találtam / de lásd láncok és kétkedések öveznek / s most alázatosan kérem én jó Uram / elfáradt csontjaimat fogadd kegyelmedbe.*”

Kassák transzcendens verseiben a már említett bűnbánat téma mellett a karácsonyi, a húsvéti és az úgynevezett „proletármessianizmusról” szóló téma kerülnek elő leggyakrabban. Ezek az ő folyton visszatérő nagy, metafizikai téma. Kassák az aktivista, a szocialista, a proletár költő, akinek a *Munkásmozgalomtörténeti Lexikon* önálló szócikket szentelt, a magyar irodalom egyik legszabálytalanabb alkotója. Téves az a szemlélet, amely Kassákat csak a különféle avantgárd irányzatok, izmusok manifesztumaiban keresi és találja meg. Kevesen tudják, hogy Kassák jártas volt a 20. századi francia, úgynevezett neokatolikus irodalomban is. Olvasta, értette és szerette Mauriac, Bernanos, Péguy, Claudel műveit. Pilinszky Jánosnak volt Kassákkal egy jelentős beszélgetése az Új Ember 1962. február 18-i számában. Ebben az interjúban Pilinszky és Kassák a modern katolikus irodalomról beszélgették. A beszélgetésben a 75 esztendős Kassák szólal meg, aki ekkor már kiérlelt alkotó, maga mögött tudja ifjúsága összes izmusát, lírája is klasszikálódik, prózája viszont szinte sosem volt avantgárd, inkább következetesen realista-naturalista. A Pilinszkyvel

folytatott beszélgetés kulcsmondatát így fogalmazta meg Kassák: „Egy igaz katolikus és egy igaz szocialista író ezer kérdésben találkozhat, míg egy rossz katolikus és egy rossz szocialista író szükségszerűen ellenfelei egymásnak.” Pilinszky szerint ez a kijelentés a beszélgetés legmegszívlelendőbb tanulsága.

Kassák irodalmi munkásságának vallási élményvilágában igen gyakran tűnnek fel a gyermekkori vallásosság élményei. 1940.december 24-én a Magyar Kurírban jelent meg egy kedves kis cikke, *A misztérium születése* címmel. Ebben az írásban az éjfeli mise gyermekkori emléke elevenedik meg páratlan meghittéggel és finom plaszticitással. Vonzódott-e Kassák Jézus személyéhez? Ha igen, miért? Jézusról a következőképp vall: „Azért vonzódom hozzá, mert Ót sem törte meg az idő, kétezer éve él közöttünk, anélkül, hogy alakot változtatott volna. Jézushoz a költők meghittebben szólnak, mint kedvesüköz.” Jézus születéséről, a karácsonyról több helyen is írt, a Magyar Hírek 1960. december 15-i számában például *Karácsony* (*Üzenet a világba*) címmel. A karácsonyi élmény, a karácsonyhoz kötődő intenzív tisztaságvágy, az újszülött Jézus alakja költészettelben is újra és újra felbukkanó motívumok. Ilyen a Karácsony című vers, vagy a Karácsonyi meditáció, melyben így fogalmazza meg sajátos, de kissé mégis „adys” hitetlenül hívő vallomását: „*Ez hát a nap mikor Isten elkiildte egy-fiát / hogy szenvedjen értünk és megváltsa bűneink / kétezer éve már hogy a jászolban született / s öt sebe lángol már az örök éjszakában. / Nem hiszek benned Jézus legártatlanabb bárány / bénultan vergődnek képzeletem szárnyai / úgy gondolom hogy nem vagy és nem is voltál soha / mégis vágyom a fényt mit jó híred sugároz. / Nem vagy és nem voltál soha de szeretném ha lennélek / oly mélyre sülyedtünk már a véres iszapban (...) Ó Jézusom ki nem vagy és nem is voltál soha / feléd sodornak a bánat kék hullámai.*” Ha ezt a verset olvassuk, önkéntelenül is Ady sorai jutnak eszünkbe: „*Hiszek hitetlenül Istenben, / Mert hinni akarok, / Mert nem volt így még rászorulva / Se élő, se halott*” (*Hiszek hitetlenül Istenben*). Az érsekújvári gyermekkori karácsonyok meghitt emlékét idézi a *Halleluja* című vers: „*Ez a karácsony / a mi első igazi karácsonyunk (...) Az ünnepi szoba ajtaja kinyílik / s a gyerekek ott seregenek / a fa körül / ami sejteni engedi, nincs messze az óra / mikor a sötétség haszonlesől elvonulnak / s a szabadság angyala vezet bennünket tovább / az angyal, aki a szamár és az ökör szeméből kelt ki / ama felejthetlen éjszakán / s hirdeti fennen az ő dicsőségét.*”

Mint említettem, Jézus születése és a karácsony misztériuma mellett Jézus halála és feltámadása, azaz a húsvéti misztérium is jelentős és állandóan visszatérő téma a Kassák-oeuvre-ben. Nagypéntek eseménye is megjelenik. Az Anyám címére levelei között a 14. levélben akadtam rá az alábbi megrázó vallomásra: „*Nagypéntek a keresztenyseg legdrámaibb ünnepe, az istenember halálának órái. Nem teológiai dogma, nem vallási ceremónia, tisztafényű emberi ünnep, mert ezen a napon halt meg Jézus, a szegény názáreti ács fia, akiben, emlékezetünk szerint, először feszítették meg az igazságot.*”

A Kassák-lírában Jézus rendszerint úgy jelenik meg, mint a proletárhősök előkképe. A proletár költő, aki forradalmak és háborúk

közt él, Jézusban egy olyan testvérre ismer, aki szegényen született, egyszerű munkásként, ácsként élt, a világötöndelem legnagyobb pacifistája volt és az igazságért feszítették keresztre. Kassáknak tetszett Jézus egyetemessége és pacifizmusa. Az avantgárd költőnek impónált egy ilyen megváltó. Ne feledjük, Kassák két aktivista lapja, a Ma és a Tett egyebek között éppen antimilitarizmusa és pacifizmusa miatt volt szálka a hatalom szemében. Lírai művei közül a *Harangszó* című versben jelenik meg a legmarkánsabban a húsvéti élmény: „*s bár nem ízlelhetjük a húsvéti bárány húsát, / minden napí kenyeriünkben és vizünkben dicsérjük / hogy vériinkból való és meghalt értünk a kereszten*”. Nagypénteken eszébe jut, hogy Jézus munkás volt, tehát a munkások barátja, testvére: „*Teljen meg örömmel a szív. Óh, Jézus, / keresztrefeszített ember, / utolsó péntekén ez esztendőnek / dicsérettessék a TE neved, / aki jászolban születtél s a békesség / zöld olajágával vonultál be Jeruzsálembe. / Vannak, akik azt hiszik meghaltál / a keresztfán. Óh, örökkéletű testvér / én naponta találkozom veled és szót váltunk / amint kékáson kötényedből magot vetsz / az őszi határban vagy lótsz-futsz a nagyvárosok uccáin / és másutt ugyanebben az időben / a názáreti ácsok mesterségét folytatod, / mérőzsínőrral és villanó baltával a kezedben*” (Fehőtlen éjszaka). A húsvéti gondolatkör és a proletármessiás tematika egyidejűleg jelenik meg a már idézett *Harangszó* című versben: „*Feltámadott, mondjak a népek és megsüvegelik / nevet a názáretinek, ki az ács fia volt / s megenyhült már a szél is s a riügyek kisarjadta. / Kétezer éve látják ót a vének és a gyerekek / amint hosszú, fehér ingecskéjében lépeget / s alszik a tengerre szállt halászok bárkájában. / Én is emlékszem rá, mint az egykor játszótársra / s ti is útszéli csavargók és mesteremberek / akik hű követői vagytok valamennyien / a nincstelenségen, az útban és az igazságban. / Igen, igen, az Ó árnya és visszhangja vagyunk mi...*”

Az *Évfordulóra* című versben Jézus szintén proletáaktivista, de nemcsak kék overallos dolgozó, hanem szakszervezeti vezető is: „*Közeli kétezer éve / él már bennetek / megkínzottan / mégis sértetlenül / s nem egyszer / találkozunk vele / munka közben vagy a / hevesen izzó gyűléseken.*” Másrészt ebben a versben az a különös, hogy Kassák mindhárom nagy transzcendens témaegyszerre jelenik meg. Karácsony: „*Karácsony / a te emlékező ünneped*”, húsvét: „*keresztre feszítettek*” és Jézus, a proletárok messiása: „*Én most hozzátok fordulok / suszterek szabók / kovácsok pékek / szótlan dolgozó parasztok (...)* Ti őrzitek szemének fényét / viselítetek a szenvedő arc gyűrűdéseit. (...) teherautón érkezik / zsíros kék overálban / és énekel. / Már nem az / evangélium profétája / ügyes bajos dolgainkért harcol / s kibontott zászlója leng / a fényben.”

Természeten a karácsony és a húsvét, Jézus születése és halála jelenik meg leggyakrabban Kassák írásaiban, de a kereszteny ünnepkör egyéb jeles napjai és liturgiái is. A halottak napjáról Szénaboglya című naplójában ír, a keresztelés élményéről *Keresztfiam* című novellájában.

Kassák lírájában általanosságban is erős hangsúlyt kap a már említett és nemely transzcendens versben tetten ért „mi tudat”, a kollektív szemlélet. Gyakran ír többes szám első személyben. Több

versében is megjelenik az úgynevezett „proletár messianizmus” hirdetése. Mi, az új művészek és munkások, az új mesteremberek egy szebb, jobb, emberibb világot alkotunk majd. Nemet mondunk a háborúra, antimilitaristák vagyunk, a háborúkat a múlt zsákutcáinak tartva totális pacifizmust hirdetünk. Ennek az új alkotásnak a hajnalán vagyunk. „*Mi nem vagyunk tudósok, se méla, aranyszájú papok / és hősök sem vagyunk, kiket vad csinnadratta kísért a csatába / s akik most ájultan hevernek a tengerek fenekén, napos hegyeken / és a ménkővert mezőkön szerte, szerte az egész világban. (...) Tegnap még sírtunk, s holnap, holnap talán a mi dolgunkat csodálja a század. / Igen! Mert a mi csúnya tömpe ujjainkból már zsendül a friss erő, / s holnap már áldomást tartunk az új falakon*” (Mesteremberek). Ez a futurisztikus vonásokat hordozó, antimilitarista messianisztikus küldetéstudat bizonyos versekben szakrális fénykört kap. Transzcendensbe emelt kollektivista üdvtag fogalmaz meg: „*Rest árnyéka bennem Jézus ájuló testének: / ó Szomorúság. Lásd, a szakadt, fekete városokban, / hol most a kadáverek kék rózsákat illatoznak / s csak a legyek búcs falanxa vándorol ide-oda a csöndben, / én a szüzek bűnbeesésére kóstolom a mustot / s az új Messiások elé harangozok, / kiket majd a század telt ütere dob ki a fórumokra*” (Örömöz). A régi prédikátorok, az imént a Mesteremberekből már idézett „aranyszájú papok” helyett új hithirdetőkre van szükség: „*Félre a prédikátorok arany szájával s a humanisták rózsaszínű tenyerével. / A lázadás vastrombitáin most halleluja*” (1919. március).

További idézetekkel és verscímekkel (például *A megfeszített; Az őrangyal; Hajnal zsoltár; Húsvét; Mária így szól a gonosz férfiakért; Nagypéntek; Nagybőjt előtt; Tékozló fiú; Zsoltár*) lehetne érzékeltetni és bizonyítani, hogy a Kassák-líra mennyire gazdag a vallási élmeny kölötti ábrázolásában. Kortársalgó című beszélgetőkönyvem egyik interjúja jut most önkéntelenül is eszembe. Az önmagát köz-tudottan baloldalinak és ateistának valló Rapai Ágnes fogalmazta meg a vele való beszélgetésemben az alábbi mondatot: „*A Bibliára és végső soron Istenre a verseimben szükségem van. Mert nem tudok olyan költészetet elképzelni, amelyből kimarad az Isten vagy a Biblia. Nem tudok olyan költészetet elképzelni, hogy egy költőnek ne legyenek istenes versei. Kicsit paradoxnak hangzik, de úgy érzem, hogy a lírában Istant akkor is meg kell időnként szólítanom, ha nem hiszek benne. (...) József Attila is írja, hogy valljalak, tagadjalak, segíts meg mindenki szükségében.*” Kassákra egyértelműen és az egész életművön keresztül folyamatosan hatott a Biblia, és hatottak az ezzében említett legjelentősebb katolikus ünneppek. A Kassák-versekben, de a prózában is főként az érsekújvári gyermekkorból felidézett hangulati és vizuális vallási élmények térnek kaleidoszkóp-szerűen újra és újra vissza. Nem tisztem és nem is tudnám eldönteni, milyen mélységben nevezhető Kassák Lajos transzcendens gondolkodású embernek és transzcendens ihletettségi alkotónak, de aki szép vallásos verseket szeretne olvasni, számos ilyen verset találhat a Kassák-életműben.

„Így élünk mi a végeken”

TAMÁS TÍMEA

Ködös a világ
itt a héjon belül
amiben élek
Csak sejtem, hogy héj ez
mit tapogató kezem
nem érez
mert anyaga furcsa
lelkek falából van rakva
s néha sárgán virágzik rajta
a fénynek egy pici darabja

jó látni álmomban azt a kis fényt
kiülönben ködös a világ
de a tejszerű fehérsegégen
áthallani egy rapszódiát

valami furcsa nagy zenéjét
szárnyukat vesztett angyaloknak
kik a képzelet legszélén
új tollakra várva dalognak

jó volna kilépni a ködből
a tétova lelkek falán túlra
kibújni abba világba
hová nem juthat el héjja

s így nincs áldozat és nincs támadó
a félelemnek nincsen párja
s fészke sincs mert ott az ember
a saját lelkét is megtalálja

Vándor

ha elérssz a mezsgyéhez
ami a héjon túl zöldell
kérlek ne feledj emlékezni reám
egy maroknyi sárgás puha föddel

Felsejlések

Ki szólalt meg a hangodon
az agy-halál utolsó előtti
tudatos pillanatában?

Ki mondta ki a száddal utoljára
azt a lélekből feltörő,
megsejtett jövőt,
a sallang nélküli tényközlést,
amely váratlan felerősít a csendet,
s amely minden összefüggés nélkül kimondatik
— mint az egyszer volt gyermekkor mondóka,
amelyet mindig is tudtál —
valahonnan a múltból?

Vagy talán szépanyáid kiáltottak ki belőled
a fájdalom eltemett bugyraiból
prófétikusan a jövőbe mutatva,
hogy az élve maradó szerencsék
az utolsó, lényegtelennék tűnő kívánságodat,
— amelyről magad sem tudtad, hogy az utolsó lesz
az éssel felmérhető lét perceinek
strock ütötte némasága előtt,
az agyvérzés évekig fogásában tartó
bárgyú derűje előtt, —
megőrizhessék,
lehullott ölelésedet befejezhessék
a végtelenített mozdulatban és időben?

Ki vagy, aki mintha nem is te magad lettél volna,
aki kimondta,
aki láttा,
aki mozdulta,
aki szeretette
már ki tudja mióta
azt a másikat,
engemet-őt-minket,
a térből és időből?

Mihály napi búcsú

A szerző előadóművész, Németországban él. Legutóbbi írását 2013. 10. számunkban közöltük.

Na, végre! Az oltárról elhangzott az „Ite missa est”, majd Bernát atya kivonult a ministránsaival. Még lengett a bronzharang mázsás nyelve, miután odasóst az utolsót, de a hívők már kitódultak a Templomtérre, és beolvadtak a Mihály napi búcsú forgatagába.

A deszkából ácsolt dobogón már frissen fújták a zenét értő tűzoltók, míg a székük mellett délcég söröskorsók őrizték gázdáik lábat. A hegyes bajszú tamburmajor a népség felé fordulva vezényelt, mert inkább emelgette a pálcaját a zenére ringó menyecskéknek, minthogy a díszruhás bandáját nézze. A lacikonyhák és a tézsztasütő bódék felett együtt táncolt az égetett cukor, a mandula és a sült tézsza illata, s nem derogált nekik, hogy közéjük gomolyog a füstös pecsenyeszag a borgózzel.

A nagysátorban csapon volt a sör, s arrébb a fröccsöt se magának tartogatta a kocsmáros. Mihály, a langaléta kisbíró is a korsót emelgette, és izzadva éltette szentdruszáját Bélával, a postással. Közel a kocsmához ringlispíl forgott; már a látásába is beleszédült az ember. Nem csoda, ha néhányan már kapatos, kereszfbeálló szemekkel lesik a röpködő menyecskéket. Persze, hogy vétlen lebbentek a szélben a tarka szoknyák a felbámuló legények felé.

Bakaruhában Kocsis Pista is köztük állt, de csak Dorkát nézte. A lány ott forgott a láncon Bodor Imrével, a szabómester fiával; jogosan, hiszen gyűrűs vőlegénye. De lentről Pista többet látott. Nem csoda, hisz az ő kedvéért lebbent-tárult a menyasszony szoknyája, ha feléje suhant a forgásban. Imre meg odafenn boldogan lökdöste aráját a láncon. Az bizony okos lány volt; tudta, jobb doleg szabómester felesége lenni, mint parasztlánynak. Lassan kifáradt a körhintá; szusszanni vágyott.

Pista odébbállt, s már a fröccsét szopogatta a sátornál, de még mindig befelé mosolygott; hiszen este ő mellette fekszik majd Dorka a boglyában, hiába menyasszony. Nem zavarta, hogy a bőszívű lány több legénynek szokott örömet adni; hiszen mibe kerül az neki? De most hét napig csak az övé.

Ezen ábrándozott, mikor váratlanul hatalmas csárdás pofon csördült mellette. Egy ceignadrágos alak kapta, aki esés közben kilökte a postás kezéből a poharat, ami még félig volt fröccsel. A mosolygós csendőr meg sürgette az elterült legényt, hogy álljon fel. A kárvallott még megkereste a lerepült kalapját, és ártatlan arccal megállt a kakastollas előtt.

— Ó volt az — szipogta a lány, aki Isten tudja honnan került elő. Rámutatott az enyhén dülögélt legényre, aki lehet, hogy nem csak a pofontól esett el.

— Leejtettem a pénzt, ó meg felkaptam előlem, és nem adta vissza — sírta el magát a menyecske, de inkább a szégyentől a bármészkodók miatt. A csendőr barátságosan fordult az alakhoz.

— Na, fiam, anyád se rágta le az első körmöd a gyermekágyban, hogy tolvaj lettél. Most vagy visszaadod, ami a lyányé, vagy beviszlek, és majd megtanulod, hol lakik az Úristen. Rajtad múlik — mondta, miközben biztatónan hunyorgott.

— Na, ezt megúsztam — vont vállat a pénztaláló, és kinyitotta a markát és a lány kezébe nyomta az ezüstöt. Arra igazán nem számított, hogy ráadásként még egy búcsúpofont kap a csendőrtől; de nem kérte ki magának, hanem nagyon gyorsan eliszkolt a térről. A lánya is elindult a látványosbódék felé, hogy itt se legyen a környékén.

Pista, mióta meglátta a szépegő lányt, mintha villám sújtotta volna az égből. Valami sajgó öröm járta át, s maga sem tudta miért, a nyomába szegődött. Pár lépés után szívdobogva megszólította.

— Ne haragudj, de láttam, hogy mi történt. Kocsis Istvánnak hívnak. Ha akarod, veled megyek, nehogy molesztáljanak mindenféle csavargó.

A lány megrebbent a hangra, aztán ránézett a barnaszemű katonára. Tetszett neki a legény nyílt arca, meg aztán mégiscsak jobb a búcsúban egy férfi mellett.

— Magdi a nevem. Jöhét, ha akar — és hagyta, hogy Pista hozzászegődjön. Kissé zavartan lépdelték egymás mellett.

— Hogy kerülsz ide? Még nem láttalak a faluban.

— Pedig idevaló vagyok. A Bodor szabómester az apám. Mivel anyám korán meghalt, eddig zárában voltam a városban.

— Vagy úgy — bólintott a katona, s egy rántással a feszesre húzta a derékszíját, miközben háta mögül valaki rárikant.

— Nem akar lőni vitéz úr? — Pista a hang felé fordult, ahol egy kunfejű lövöldés támasztotta a bódéját.

— Csak öt fillér egy lövés! Ajándék is van benne! — Erre felkaptá István a fejét.

— Hogy-hogy? Goldziehernél csak kettőbe kerül.

— De ajándék nélküli! Nálam már az is ötöt ér.

— Na, adja ide — nyúlt a puskáért. A lány mosolyogva nézte a fess legényt, ahogy hanyagul célzott és lőtt.

— Affene! Rossz a masina. Az irányzék is hibádzik. Na, mi az ajándék?

— Lőhet még egyet. Nálam az is ötöt ér. — Pista egy szitkot nyomott el, de aztán elkerzte a puskát, és hirtelen a lány kezébe nyomta.

— Most te jössz, Magdi.

— Gondolja, István? Igaz, a bátyámnak van puskája, és bánni is megtanított vele — mosolygott, majd alig célzott. Keze sem remegett, mikor lőtt. A bódés elámult.

— Csodálatos volt kisasszony, ahogy mellétálalt! — és esküdött, hogy eddig ő volt a legbájosabb kuncsaftja, s egy kék szalagot adott a kalapjára.

— Szeretnének újra lőni? Már ismerik a puskát. — Erre a katona behajlította könyökét, és válaszul azt lóbálta a bódés felé, majd ka-

ronfogva továbbból a lánytal. A mézeskalácsstőről megálltak. Pista kiválasztott egy tenyérnyi, piros szívet, közepén egy cukormázzal pingált, bajszos huszárral. Igaz a ló akkora volt, mint egy birka, de azért így is fess volt, mikor a lány nyakába akasztotta; látszott, jól érzi magát a lovas a két halom közt.

Később megszemjajtak és betértek a kerthelyiségbe. Ahogy szabad asztalt kerestek, Magdi örömeiben hirtelen felkiáltott:

— Imre!

István odanézett. Majd frászt kapott! Alig odébb Dorka ült a vőlegényével. Akaratlanul hagyta, hogy a lány az asztal felé cipelje. Bemutatta őket egymásnak, majd elmesélte a kalandját a tolvajjal, és hogy találkoztak össze Istvánnal. Eközben Dorka mereven bámulta a katonát. Mikor találkozott a tekintetük, a menyasszony kiköött. De azt csak a legény látta.

Már éppen delet harangoztak, így mindenjában szedelőzködni kezdtek.

— Tudod Pista, hazamegyünk, ne egyen az öreg vasárnap egyedül. De este tánc lesz. Jó lenne egyet mulatni. Ugye eljössz? — kérdezte Imre.

— Persze, ha a húgod is ott lesz... — Erre a lány melegen rámosolygott.

Pista elköszönt, és besietett a sátorba egy fröccsre. A lányra gondolt. Egye fene Dorkát a boglyával. Ráadásul Magdi bátyja a vőlegény.

Béla még ott ivott a kisbíróval, de a postás már alig állt a lábán. Ahogy Mihály észrevette katonát, nagyon rikkantott.

— Pista! Hát nem iszol az egészségemre?

— Má' hogy a fenébe ne! — s kihozatott három fröccsöt.

— Ezt még lehajtom, de aztán mennem kell. Vár az apám.

Erre nem volt appelláta. Tudták, az öreg órásmester bénán és félvakon fekszik odahaza.

— Na, így múlik el a világ dicsősége — merengett el Béla, mert az ital bölcselkedővé tette.

— Az apám mesélte, hogy nagy kujon volt az öreg órás, Pistám. Volt, hogy a függönnyel elválasztott kamrájában megdöntött néhány finomabb fehérnépet, akik az órát csak ürügyként vitték magukkal reparálni. Anyád meg majd mindig kinn dolgozott a szőlőben. Hiába susmogtak neki a fehérnépekről, áldott jó lelke nem hitt a szóbeszédben. Még a halálos ágyán sem.

Pista nem szólt rá semmit. A pultra tette az üres poharat, majd elköszönt.

Később a lacikonyhánál megevett egy pirosra sült flekkent, s apának is csomagoltatott egy lágyabb húsút, két ecetes paprikával.

Hazafelé egyre csak a lány járt az eszében. Nem értette, mi történt vele? Attól fogva, hogy meglátta, mintha felfordult volna benne a világ. Az előző élete semmibe veszett, s mint minden szerelmes, ő is csodálkozva kérdezte magát, egyáltalán hogyan tudott eddig Magda nélkül élni?

Apja nagy örömmel fogadta, mert éhes volt. Na, meg kíváncsi is, hogy milyen az idei búcsú? Pista egy fadeszkán apróra vágta a malachüst, és a káposztával töltött ecetes paprikát is kettévágta hosszába, s úgy tette apja elé.

Míg az öreg evett, ő mesélt a Mihály napi forgatagról.

— Aztán ringanak-e a lyányok csöcsei? — csámcogott bele fia elbeszélésbe a mohó öreg, és közben zihálva kapdosta a levegőt.

— Ringanak, apám. Meg a szoknyák is — nyugtatta meg az öreget, közben egy löttyintés vörös borral megszínezett apjának egy korsó vizet.

— Na meg a ringlispíl is forog és fűjja hozzá a rezesbanda — tette még hozzá, és az apja kezébe nyomta a korsót.

— Igya meg, aztán nyugodjon!

Később ő is ledőlt egy kicsit, de nem jött álom a szemére. Állandóan Bodor Magda arca tűnt fel előtte. Hirtelen felkelt.

— Járok egyet — szolt az apjának.

— A te korodban én sem leltem a helyem, mikor menyecskék dürrögtek a búcsúban.

Pista nem válaszolt, csak kifordult a kapun, és elindult a templom irányába. Már közel járt a bódékhöz, mikor a zenekari nagydob bufogása hirtelen magához térítette.

— Mi a fenét kerestek én a tömegben? — csóválta meg a fejét, és balra fordult a kihalt Tölgy utcába, ahol egy kocsmából átépített filigrán kis kávéző tartott ügyeletet. Az utcában, nevével ellentében, csak néhány szederfa szunnyókált a házak előtt. Ahogy Pista belépett a helyiségre, meglepődött. A régi, slamos Leipziger helyett egy pödörintett bajszú, cvikkerek úr fogadta, ragyogóan kikeményített, hófehér cukrászköpenyben.

— Shalom, Leipziger úr! — köszöntötté barátságosan Pista az ex-kocsmárost.

— Magának is, tizedes úr! Vagy ha jobban tetszik, csak polgári-asan, Kocsis úr. Hát igen, cukrászda és kávéző lettem. Öregségemre elértem, amire mindig is vágytam. Kevesebb a munka, és a forgalomból is csak eltengődöm.

— Jó, jó, csak ne panaszkodjon — mosolygott Pista a cukrászra, és körbenézett, hogy hová üljön. Hirtelen akkorát dobbant a szíve örömében, hogy azt hitte, szétveti a mellkasát. Hátul, a sarokasz-talnál Magda ült. Mikor találkozott a tekintetük, a lány szemei csillagként ragyogtak; Pistának úgy tűnt, hogy megég bennük.

— Talán az órangyalom terelt ide — mondta a lánynak, miközben leült hozzá.

— Odahaza nem leltem a nyugtomat miattad. Járhatnékom támadt. De te hogy kerülsz ide?

— Mióta elváltunk, valahogy minden összeavarodott bennem. Rád gondoltam.

Egy darabig csak hallgattak, majd a lány összeszedte magát, s már mosolyogva folytatta.

— Aztán meg Dorka összeveszett a bátyámmal. Csak azért, mert Imre aludni szokott ebéd után, de azt sem akarta, hogy a menyasszonya egyedül visszamenjen a búcsúba. Erre aztán Dorka csak azért is elrohant, mert neki ne parancsoljon itt senki. Biztos a dolgában, mert este Imre úgyis bocsánatot fog kérni tőle.

— A marhája — gondolta Pista, de nem szólt.

— Ő is olyan, mint a papa. Vele is azt csinálta a mama, amit akart. Erről a Dorkáról már suttognak a faluban. Állítólag többször is lát-ták legénnyel a mezőn. És mindig mással! — Magda elmosolyodott, s egy vállrándítással befejezte, de egy kis szünet után még hozzáttette:

— Meg engem nem is érdekel. Még jó hogy civakodtak, mert most itt vagyok, s nem velük a búcsúban.

— Ne törődj a pletykával te lány, hiszen annyi minden össze-hordanak a népek. Rájuk kell hagyni. Majd megégnék a pokolban, amiért mérgezik a nyelvükkel a levegőt.

Egy ideig csak némán, egymás szemében merülve kutatták a jövőt. Leipziger, aki diszkréten éppen az utolsó idei legyet zavarta el a pultról, odaszolt Istvánnak:

— Van kanizsai Kupa Vezér sörom. Na persze üveges, mert nem csapolok, mióta cukrászda lettem. Hozhatom? — Pista csak bólintott.

Még egy kis ideig — vagy órákig? — beszélgettek, de nem tudták volna megmondani, hogy miről. Egy ricsajozó nagycsalád csörtetett be valami finomságért. A legény fizetett. Kint még bóbiskoltak a Tölgy utcai szederfák; mi más is lehetett ebben a hőségen?

Mintha összebeszéltek volna, szótlanul elindultak a szőlőhegy felé, ahol a Bodor szabó présháza állt. Legalább együtt lehetnek anélküл, hogy gyerekzsivaj zavarná őket. A lugasban gyorsan telt az idő. Hazafelé már sietniük kellett, hogy estére időbe érjenek a bálba.

Az úton hallgattak. Szó nélkül is érezték, hogy a mindenható egymásnak teremtte őket.

A következő önfeledt, boldogságtól kábult napokban szinte észre se vették maguk körül a világot. Mintha átalmodták volna az együtt megélt időt.

Néha Pista elment az öreg szabóhoz is, egyszer meg Imrével a kocsmába, ahol rexasztal volt. Dorka is megbékélt, és már kiradírozta agyából a Pistával töltött néhai boglyás éjszakákat.

Aztán elérkezett az indulás napja. Pista már bepakolta a katona-ládáját, de a hajnali ébredéskor még elbúcsúzott Magdától. Nem kellett esküdözniük. Tudták, egymáshoz tartoznak.

Odhaza, mielőtt elindult volna a vasútra, apjával is leparolázott. Az öreg elpityeredett.

— Talán nem is élek már, mire visszajössz.

Aztán erőt vett magán és csibészen elmosolyodott.

— Hallom, jól összejöttél Bodorékkal. De avval a Magdival vigyázz; hiszen a húgod... Évekig volt az anyja a szeretőm — és a félszemével, ami még nem meredt bénán a semmibe, cinkosan hunyortott.

MEZEI KÁROLY

Dietrich Bonhoefferról

Ódor Balázzsal, Pulay Gyulával és Próhle Gergellyel

Az összeállítás a szerkesztett és rövidített változata annak a kétrészes beszélgetésnek, amely a Magyar Katolikus Rádió „Versenyképes-e a Jó Pásztor? Vezetői eszményképek a Bibliában és napjainkban” című műsorsorozata keretében hangzott el.

Mezei Károly (MK): Jeles keresztény személyiségek mai vezetőkhöz szóló üzeneteit feldolgozó adássorozatunkban számos olyan egyéniség tanítását boncolgattuk, akiket a katolikus egyház szentté avatott. Tanulni szeretnénk protestáns testvéreinktől is, ezért mai adásunkban a világhírű evangéliikus teológus, Dietrich Bonhoeffer műveiről és életének példázatáról beszélgettünk. Beszélgetőtársaim Ódor Balázs (ÓB) teológus, a Magyar Református Egyház kiilügyi irodájának vezetője, valamint Pulay Gyula (PGy), a Károli Gáspár Református Egyetem tanszékvezető egyetemi docense. Őt kértem arra, hogy vázolja fel röviden Bonhoeffer életútját.

PGy: 1906-ban született arisztokrata, nagypolgári családban. Teologiát tanult, majd tanított Berlinben. Saját vallomása szerint 1931–1932 fordulóján lett „a teológusból keresztény”. Felfedezte a Bibliát. Nem-sokára létrejött a náci hatalommal szembenálló, úgynevezett Hitvalló Egyház, amely Bonhoeffert kérte fel egyik lelkész-képző szeminárium igazgatójának. A szeminárium bezárátása után Bonhoeffer csatlakozott a német belső ellenálláshoz és részt vett a Hitler elleni merényletben. 1943-ban bebörtönöztek, majd 1945-ben, a háború vége előtt egy hónappal, Hitler személyes parancsára kivégezték.

MK: Miért időtállóak ma Bonhoeffer gondolatai?

ÓB: Róla egyszerre jut eszembe a kiváló teológus, aki tudományos megalapozottsággyal művelte a tudományt, és a hiteles élet. Utóbbit nemcsak a mártírhalála hitelesíti, hanem egész élete. A megszületett gondolatok, a tudatosan megfogalmazott hit, és az élet, amelyet él, ma is példáként állhat előttünk.

MK: Bonhoeffer minden összes 39 évet élt. Jórészt illegalitásban dolgozott, következésképpen jelentős vezetői karrieret nem futott be. Nem írt vezetőknek szóló könyvet. Ha mindeneket nem tette, akkor miért is idézzük meg az ő szellemét egy vezetőknek szóló műsorban?

*PGy: Egyfajta erő, határozottság, vezetői karizma sugárzott egyéniségből társai, sőt még a börtönének őrei előtt is. Jól mutatja ezt a *Ki vagyok én?* című verse. Érdemes felidéznünk ebből egy rövid részletet: „Ki vagyok én? Gyakran mondják: / cellámból úgy lépek elő, / derűsen, nyugodtan, keményen, / mint várából a földesúr. / Ki vagyok én? Gyakran mondják: / őreimmel úgy beszélek, / szabadon,*

tisztán, kedvesen, / mintha parancsnokuk volnék. / Ki vagyok én?
Azt is mondják: / sorsomat úgy viselem, / mosollyal, nyugodtan,
büszkén, / mint aki váltig győzni szokott.”

MK: A szakirodalom is ilyen határozott, karizmatikus embernek mutatja be Bonhoeffert?

ÓB: A vers nem csak arról szól, hogy van egy Istene által is megérősített, megtörhetetlen, magabiztos emberünk. A vers további szakaszaiából kiderül, hogy nagy személyes küzdelem áll e mögött a fellépés mögött. Bonhoeffer klasszikus polgári családban nőtt fel, ahol a tartás nagyon fontos volt, ahol nem illett kимutatni az érzelmeket. Ez a börtönben született vers ugyanakkor valamiféle ketтósséget jelez: bár az embernek határozottan kell járnia az útját, de — bizonyos emberek előtt, mondjuk a hozzá legközelebb állók előtt — képes kell legyen a gyengeségeiről is beszélni. Saját tapasztalatból is mondhatom, hogy egy vezetőnek is kell legyenek olyan báratai, lelki társai is, akik körében nyugodtan lehet gyenge.

¹Az idézetek forrása:

Dietrich Bonhoeffer:

Vademecum.

Elmélkedések az év minden napjára. (Ford.

Trautwein-Kemény Éva.)
Kairosz, Budapest, 2006.

MK: Bonhoeffer erkölcsi tisztsága olyan vakító fénypont volt a fasizmus sötétségében, hogy Hitler egy hónappal Németország kapitulációja előtt is fontosnak tartotta a likvidálását. Lehet ezt a tettet őrültsgének tekinteni, merthogy az is. Bonhoeffer egyik írásában¹ maga mutat rá arra, hogy a gonoszság sokszor milyen illogikus lépésekre készthet.

„A legmeglepőbb és ugyanakkor a legkevésbé cífolható tapasztalatok közé tartozik, hogy a rossz gyakran meglepően rövid idő alatt butának és célszerűtlennek mutatkozik. Ezen nem azt értjük, hogy minden egyes gonosz tett sarkában ott van a büntetés, de az isteni parancsok elvi felfüggesszéte a földi önfenntartás érdekében éppen ezen önfenntartás érdeke ellen hat. Az okos a konkrét bőségében és a benne meglévő lehetőségekben felismeri az áthatolhatatlan határokat, melyek minden cselekvésnek, az emberi együttélés maradandó törvényei által, korlátokat szabnak. Ennek felismerése szellemében jól cselekszik az okos, illetve okosan cselekszik a jó.”

Vegyük sorra Bonhoeffer állításait. Íme az első: „A rossz gyakran meglepően rövid idő alatt butának és célszerűtlennek mutatkozik.”

PGy: Egy tanítványom megkérdezte, komolyan gondolom-e, hogy a szeretetnek és a belátásnak nagyobb az ereje a vezetői munkában, mint az erőszakosságnak és a kegyetlenségnak. Azt válaszoltam, hogy néha a rosszat versenyképesebbnek látjuk, de hány és hány rossz ember bukik el addig, ameddig egy rossz fel tud emelkedni a ranglétra tetejére. Azt gondolom, hogy sok kárt okoznak egymásnak is a hataloméhes karrieristák, akik egymás eltagosásával akarnak előretörni. Többségüknek ugyanis kitörök a nyaka ebben a tülekedésben. Hosszabb távon sokkal eredményesebb az, amikor együttműködésre törekszenek és egymást segítik a vezetésben dolgozók.

MK: A második Bonhoeffer állítás: „Az isteni parancsok elvi felfüggesztése a földi önfenntartás érdekében éppen ezen önfenntartás érdeke ellen hat.”

ÓB: Bármilyen vezetői székben ülő ember számára a legnagyobb veszély a távlat nélküliség, ami magával hozza a morál térveszést. Aki nem tekint előre és fölfelé, vagyis elvétü küldetése célját és távlatát, az cselekedeteiben az eszközöket óhatatlanul csak a saját céljaira használja. Ha pedig így van, elveszett ember, mert végül mivel találja magát szemben? A halállal. Ahelyett, hogy Isten kegyelmének távlata lenne a folyamatos megújulás forrásává.

MK: A harmadik Bonhoeffer gondolat így hangzik: „Az okos a konkrét bőségeiben és a benne meglévő lehetőségekben felismeri az áthatolhatatlan határokat, melyek minden cselekvésnek, az emberi együttélés maradandó törvényei által, korlátokat szabnak.”

ÓB: A legnagyobb veszély az, ha az ember — a nem vezető beosztású is — neglégálja azokat a korlátokat, amelyek között a szabadságát megélheti. Vannak ideáink egy olyan szabadságról, ami soha nem létezett, ami legfeljebb csak Isten szabadsága lehetett akkor, amikor még nem teremtette meg az embert. Számunkra ez nem lehetőség. Nekünk az adott keretek között kell megélnünk a szabadságunkat, és hálásnak kell lennünk azokért a korlátokért is, amik adattak nekünk. Ilyen értelemben a Tízparancsolat nem korlát, hanem kapaszkodó, útmutató: a szabadság útjelzője. Aki felfüggeszti ezeket az útjelzőket, annak az élete nehéz lesz: elveszti orientációját, közösségi beágyazottságát és nagyon magányossá válik.

PGy: A vezető számára különösen nagy veszélyt jelent, ha nem ismeri fel ezeket a határokat, vagy azt gondolja, a hatalmánál fogva ezek átléphetők. Ez a magatartás rövidtávon sikereket eredményezhet, hosszútávon azonban elszigeteli a vezetőt a munkatársaitól, a vezetőtársaitól és a környezetétől is. Hosszabb távon az lesz a sikeres vezető, aki együttműködésre képes a többiekkel, aki megelégszik azzal a mozgástérrrel, azzal a hatáskörrel, ami adatott neki, és nem próbál állandóan átlépni a másik ember felségterületére.

MK: Az idézet végén Bonhoeffer azt mondja: a korlátok „felismerése szellemében jól cselekszik az okos, illetve okosan cselekszik a jó”.

ÓB: Személyes tapasztalam, hogy azt a vezetőt becsülik meg leginkább a munkatársai és az embertársai, aki e mondat szellemében él, és hogy az ésszerűség meg a jóság valójában átfedik egymást. Magyarán annak a vezetőnek, aki hitbéli, morális meggyőződésből tesz meg valamit, annak tettei döntő hányadában ésszerűek és hatékonyak is.

MK: Sok írásában Bonhoeffer közvetlenül Jézust, a jó pásztort állítja elénk példaként.

„A megváltó pillantását népére, Isten népére vetette, és megesett rajta a szíve (Mt 9,35). Nem lehetett neki elég, hogy kevesek meghallgatták hívását és követték. Eszébe sem juthatott, hogy tanítványaival arisztokratikusan elkülönüljön, és nagy vallásalapítók módjára a nép tömegeitől visszavonultan adja át a magasrendű megismerés és a tökéletes életvezetés tanítását. Jézus eljött, dolgozott és szenvedett, ezt az egész népert tette. A tanítványok pedig egészen magukának akarták tudni Jézust, távol akarták tartani tőle a hozzá vitt gyermekeket, szegény koldusokat az útszélén, hogy megóvják a zaklatástól. Fel kellett azonban ismerniük, hogy Jézus nem hajlandó szolgálatát a kedvükért korlátok közé szorítani. Evangéliuma Isten országáról és megváltó művéről a szegényeknek, betegeknek szolt, akikkel népében találkozott.”

PGy: Bonhoeffer írásaiban az a legmegragadóbb számonra, hogy erős személyes kapcsolatban áll Jézus Krisztussal. Azt keresi, milyen személyes mondanivalója van Jézusnak az ő számára. A meghatározó gondolat ebben az idézetben is, hogy Jézusnak mindenki számára van személyes mondanivalója és ettől nem szabad elzárni az embereket.

MK: Beszéljünk arról az ismerős helyzetről, amelyet Bonhoeffer fölfestett nektink: a vezető az egyszerű embereket szeretné szolgálni, ezért személyes kapcsolatot keres velük, de közvetlen munkatársai távol akarják tartani őt a „plebsz”-től.

ÓB: Ez a „kisajátítás” több okból is megtörténhet. Az egyik ok érzelmi: szeretjük azokat a főnökeinket, akik valóban jó vezetőnek bizonyulnak, akikre rá lehet hagyatkozni, mint ahogy egy gyerek rá tud hagyatkozni az apjára, ugyanakkor nem szeretné megosztani másossal. A másik ok, amire Bonhoeffer utal itt, hogy tudatosan „eszköziesíti” akarunk valamit vagy valakit. Tehát azt szeretnénk, hogy olyan legyen a külülvilág számára, mint amilyen képet mi alkottunk rólá, és nem akarjuk, hogy „hétköznapi”, emberi arca legyen. Mindenesetre mindenkor esetben ugyanaz történik: a vezetőt el akarjuk szigetelni, hogy mások számára ne tudja ugyanazt nyújtani, amit nekünk.

MK: Hogyan küzdhet ez ellen a vezető maga? Mondjuk Pulay Gyula, aki több mint másfél évtizedig volt államtitkár különféle miniszteriumokban?

PGy: Bevallom, ez az idézet engem lelkismeretvizsgálatra készítettek, mert előfordult, hogy beosztott vezetőként haragudtam a miniszterre, miért jár olyan sokat vidékre, miért találkozik oly sokszor az emberekkel, hiszen emiatt nem jut ideje arra, hogy a miniszterium ügyes-bajos dolgaival foglalkozzon. Munkatársai azért próbálják a vezetőjüket elszigetelni, hogy több energiája, ideje jusson

rájuk. A vezető ez alól akkor tud bizonyos fokig mentesülni, ha képes delegálni a feladatokat, ha leadja a kis ügyeket azért, hogy a nagy ügyekkel legyen ideje foglalkozni. A nagy ügyek közé kell sorolni a közvetlen kapcsolattartást a való élettel. Ha éppen szociális ügyekért felelős államtitkár az illető vezető, akkor jusson el a miniszteriumból hajléktalan-szállókra és más helyekre, ahol a szenzénységgel a maga valóságában találkozhat. Ha ezen élményektől megfosztják a munkatársai, mindig papíros ízű lesz az, amit csinál.

MK: Sokszor mondják magas rangú vezetőkről, hogy az illető jó ember, csak rosszak a tanácsadói.

ÓB: Rendszerint nem véletlenül lesz valaki az, ami abba a helyzetbe kerül, hogy meghatározó döntéseket hozhat, akkor mégiscsak tudnia kell valamit. És ami a feladatok delegálását illeti: sok vezető — biztos, ami biztos alapon — minden maga akar csinálni. Pedig — ahogy, a kuplé mondja — „Egyedül nem megy!” Igaz, a feladatok kiosztásához emberismeret, bizalom és bátorosság kell, ami Jézusban megvolt, amikor tanítványokat gyűjtött maga köré. Mellesleg őt is próbálták elszigetelni a tanítványai. Igaz, elsősorban féltésekől, mert hiszen ők maguk sem nagyon értették, hogy mi is Jézus szándéka. És mikor értették meg ezt a tanítványok? Amikor végigkísérték Jézus földi életét.

MK: Bonhoeffer tragikusan nehéz korban élt, amelyben meggyőződéséért vértanúhalált kellett szenvendnie. Írásaiból ennek ellenére derű és remény sugárzik.

„Az optimizmus, lényegét tekintve, nem a jelen szituáció egyfajta szemlélete, hanem életerő, a remény ereje. Az optimizmus egy erő, amely segít a fejünket felemelni, amikor minden félresikerültnek látszik, egy erő, hogy el tudjuk viselni a visszaütéseket, egy erő, amely a jövőt soha nem adja át az ellenfélnek, hanem igényt tart rá a maga számára. Tény, hogy létezik ostoba, gyáva optimizmus is, amit kárhoztatnunk kell. De az optimizmus, mint jövőre irányuló akarat, semmiképpen nem lehet megvetendő, akkor sem, ha százszorosan téved. Az optimizmus az élet egészsége, amelyet a beteg nem fertőzhet meg.”

ÓB: Az optimizmus nem szemlélet, vagy egy szándék. Nem azt jelenti, hogyha valamit nagyon pozitívan akarok látni, akkor csak tréningezem kell magam, és akkor úgy is lesz. Bonhoeffer optimizmusa a náci Németországban életerőt jelent, amit — túllépve drámai történelmi körülményeken — a hit jelent számára. Ez az a bizonyos nehezen megfogható tartás. Ezért jó kereszteny embernek lenni vezetőként is, mert ez a tartás olyan tőkesúlyt ad az életünknek, amely bármilyen körülmények között egyensúlyban tartja azt.

MK: Ám Bonhoeffer azt mondja, létezik ostoba és gyáva optimizmus is.

PGy: A gyávaság és a hamis optimizmus összekapcsolódhat akkor, amikor vezetőként azt gondoljuk, hogy nem kell cselekednünk, mert majd maguktól jóra fordulnak a dolgok. Egy szervezet akkor működik elfogadhatóan, ha egy hivatott vezető kormányozza azt. Amikor az optimizmus felment a cselekvés alól, akkor az gyáva, ostoba optimizmus, amikor az optimizmus arra készítet, hogy vállaljam a jót a nehézségek ellenére is, hogy higgyek abban, hogy a jó szó, a jó tett jó következményekkel jár majd, akkor bátor, erőt adó, a jövőt birtokba venni akaró optimizmusról van szó. Bonhoeffer tudatában volt annak, hogy a hitleri fasizmus a pusztulás felé vezet. Tehát azt mondja, nem magától változik meg minden, ezért a keresztényeknek minden körülmények között kötelességük az általuk felismert jót megtenni. A felelősség a jelenben, és a felelősség a jövőért — ez az a fajta optimizmus, ami leginkább kifejezi Bonhoeffer szemléletét.

*

MK: Köszöntöm Pröhle Gergelyt (PrG), a Magyar Evangélikus Egyház országos felügyelőjét, aki államtitkárként és egykor nagykövetként igen változatos és érdekes területeken szerzett vezetői tapasztalatokat, és itt van velünk Pulay Gyula (PGy) is. Első kérdésem Pröhle Gergelyhez szól: vajon tudják-e az emberek evangélikus körökben, hogy kicsoda Bonhoeffer?

PrG: Igen, hiszen ő közelmúltunk történelmének, ráadásul hitünknek a vérstanúja, ezért tanítása és életpéldája érezhető erővel él a mai evangéliusok szívében. Hazai ismertségét két magyar tanítványa, Lehel Ferenc és id. Benczúr László munkálkodásának is köszönhetjük. Ők már a kommunizmus éveiben is hangsúlyozták, hogy Bonhoeffer tanítása mindenjáunk számára példa. Ennek a meggyőződésüknek a rendszerváltást követően még inkább hangot adtak, ráadásul Bonhoeffer születésének 100. évfordulója 2006-ban egyedülálló alkalmat teremtett arra, hogy tanításait felidézzük, még előbbé tegyük.

MK: Következzenek Bonhoeffernek a keresztény közösségről írt gondolatai.

„Aki jobban szereti saját álmát egy keresztény közösségről, mint magát a keresztény közösséget, az minden keresztény közösség szétrombolójává válik, bár személyesen nagyon tiszteletremélton, komolyan és odaadóan vélekedett. Isten gyűlöli az álmodozást, mert büszkévé és igényessé tesz. Aki egy közösség képének az álmaival él, az Istantól és mindenkitől azt követeli — sőt önmagától is —, hogy ez az álom beteljesedjék. Az ilyen ember követelőként lép be a keresztények közösségebe, és saját törvényének kíván érvényt szerezni. Úgy tesz, mintha neki kellene létrehoznia a keresztény közösséget, mintha az ő álomképének kellene összekapcsolni az embereket. Mindazt, ami nem az ő akarata szerint történik, kudarcnak tekinti. Ott, ahol álomképe megsemmisül, a közösséget látja széthullani. Isten azonban lefektette minden közösség alapját, és már régen összekapcsolt minket Jézus Krisztusban az emberekkel egy

testté, mielőtt még más keresztenyekkel közös életre léptünk volna. Ezért nem mint követelők, hanem mint köszönetet mondók és elfogadók lépünk be más keresztenyekkel való közös életbe.”

Mennyire reális az a veszély, amelyről Bonhoeffer ír, tehát az álmودozás az elfogadás helyett?

PGy: Ha az álmoodozáson azt értjük, hogy van egy bizonyos pozitív képünk a közösség alakításáról, és ennek valósággyá válásán dolgozunk, akkor jó dolgot cselekszünk. Ha azt várjuk, hogy a közösség minden tagja, mintegy vezényszóra, úgy cselekedjen, ahogyan mi gondoljuk, akkor a közösség fejődésének akadályozói leszünk. Nem a közösség van értünk, hanem mi vagyunk a közösségért.

MK: *Mi az üzenete Bonhoeffer írásának azon keresztenyek számára, akik valamely világi közösséget vezetői lesznek?*

PrG: Az, hogy az állandó elégedetlenség és követelődzés keserűvé, sokszor elviselhetetlenné teszi a vezetőket. Ha azonban a vezetőben megvan a hálaadás képessége, akkor könnyebben meglátja maga körül a jót. Észreveszi, hogy már maga az emberi közösség is ajándék. Egy vezető, aki ilyen szemmel tekint az általa vezetett közösségre, képes kialakítani egy olyan munkahelyi atmoszférát, amely nem szorítja háttérbe a teljesítményelvet, mégsem jelent állandó megfelelési kényszert a beosztottak számára.

MK: *Vezetőként legtöbbször nem az egész közösséggel van bajunk, hanem csak egy-két emberrel. Mindig akad valaki, aki miatt elkezdődik a gáncsolás, ami megrontja a közösségi légitörököt. Hallgassuk meg, mit ír erről Bonhoeffer.*

„Ott, ahol a nyelv megfegyelmezését, nevelését gyakorolják (Ef 4,29), mindenki nélkülözhetetlen felfedezést fog tenni. Abba fogja tudni hagyni, hogy szakadatlanul figyelje a másikat, ítélezzen felette, elítélje őt, kijelölje a szerinte őt megillető helyet, és így hatalmat gyakoroljon felette. Engedni fogja teljesen szabadon élni őt, ahogy Isten szembeállította őt vele. A látókör kitágul, és meglepve ismeri fel első ízben életében Isten teremtésének dicsőségét. Isten nem úgy alkotta a másik embert, amilyennek én akartam volna... Az egyes emberek különbözősége a hívők közösségeben nem lehet rosszindulatú beszéd, megítélés és elátkozás oka, nem vezethet öngazoláshoz, hanem az egymás felett érzett öröm alapja.”

Tetszik Pál apostolnak a „nyelv megfegyelmezése” szófordulata.

PGy: Az idézet az efezusi levélből így szól: „semmiréte rossz beszéd el ne hagyja ajkatokat, hanem csak olyan, amely alkalmas az épülésre”.

MK: A fiatalok használnak egy újsüketű szót, a beszólást. Ha beszólnak valakinek, az azt jelenti, hogy megkritizálják. E szónak valószínűleg őse az a kifejezés, hogy megszónak valakit.

PrG: Én a beszólást sokkal jobbnak tartom, mint a megszólást. Mert a beszólás azt jelenti, hogy a közösség egy tagjának szemtől szembe mondok valamit, például a szemébe mondom, hogy te, barátom rosszat csinálsz. A megszólás más, olyankor valakinek a háta mögött mondunk valami elítélőt, ami nem igazán szerencsés. minden közösségen előfordul kellemetlenkedés, van megszólás és van beszólás is. Fontos kérdés, hogy egy vezető hogyan kezeli ezeket. Ha például ő szól meg valakit, pláne alaptalanul, oda tud-e menni az illetőhöz, és képes-e azt mondani neki, hogy bocsánatot kérek, tévedtem, nem akartalak megbántani. Tehát a közösségekben — a keresztény közösségekben is — nem arra kell törekednünk, hogy ne legyenek konfliktusok, hanem arra, hogy az egymás iránti kritika a közösség épülését, és ezáltal Isten dicsőségét szolgálja.

MK: Bonhoeffer azt hangsúlyozza, hogy az egyes emberek különbözősége a hívők közösségeiben nem lehet rosszindulatú beszéd alapja. Egy világi közösséggel szemben is elvárás ez?

PGy: Fontos dologra hívja fel a figyelmet Bonhoeffer. Arra, hogy gyakran csak az zavar minket a másik ember ténykedésében, hogy munakátját másként csinálja, mint ahogyan mi azt elvárnánk. Például van egy dinamikus vezető, és egy lassabb, látszólag nehézkesebb, de éppen ezért alaposabb beosztott. Egy ilyen munkatárs számos rossz döntéstől óvhatja meg a főnököt, ha az elfogadja a beosztottja „lassúságát”. Legyünk képesek különbséget tenni a rossz és a más között.

MK: Következő idézetünk a közösségek vezetőiről szól. Bonhoeffer korábban a leírtaknak ijesztő aktualitásuk volt, de ma is időszerűek.

„Igazi szellemi, lelke tekintély csak ott elképzelhető, ahol teljesítik az egymás meghallgatása, segítése, hordozása, valamint az igeHIRDETÉS szolgálatát. minden személyi kultusz, mely jelentős tulajdonságokon, kiemelkedő tehetségeken, erőkön, képességeken alapszik — legyenek ezek akár szellemi természetűek —, világi dolog, és a keresztény közösségen nincs helye, ez a tekintély ugyanis megmérgezheti. Ma gyakran halljuk az emberektől azt a vágyat, hogy szükségük van tekintélyekre »püspökök és papok személyében« vagy más »teljhatalommal rendelkező felsőiségek személyében«. Ez az igény annak a lelkileg beteg hozzáállásnak a folyománya, hogy embereket akarnak csodálni, fontos nekik látható emberi tekintélyek tisztelete, mert a szolgálat igazi tekintélye túl kicsinek tűnik nekik. Semmi nem mond ellent élesebben, mint maga az Újszövetség a püspök alakjának felvázolásával (1Tim 3,1-7). Itt nincs szó emberi képességek varázsról, egy szellemi, lelke ember ragyogó tulajdonságairól. (...) A lelke bizalom kérdése, mely oly szoros kapcsolatban áll a tekintély kérdésével, azon a hűségen dől el, mellyel Krisztus szolgálatában áll, de soha nem azon különleges adományuktól függ, melyeket kapott.”

Miként vázolja fel Pál apostol Timóteusnak írt levelében a püspök alakját?

PGy: „Aki püspökségre törekszik, magasztos dolgot kíván” — írja Pál apostol, majd így folytatja: „A püspöknek ugyanis kifogástalannak, egyszer nősültnek, józannak, megfontoltnak, tisztességesnek, vendégszeretőnek, tanításra termettnak kell lennie. Ne legyen iszákos vagy erőszakoskodó, hanem megértő, ne veszekedő vagy kapzsi.” Pál apostol nem nagy tehetséget és kimagasló képességeket vár el a püspököktől, hanem egyszerű emberi értékeket.

MK: Akkor miért fogalmazódik meg még keresztény körökben is újra és újra az a vágy, hogy az emberek csodálganak, és ennek nyomán teljhatalommal ruházzanak fel bizonyos vezetőket?

PrG: Napjainkban a szórakoztató média tele van különféle sztárokkal, celebekkel, akiknek a nézeteit éjjel-nappal látnunk és hallanunk kell. Így van ez a szellemileg magasabb szférában is: a személyiségek hangsúlyos jelenléte során kapjuk meg a legfontosabb információkat. Ilyen kommunikációs helyzetben nagyon is fontos, hogy kinek a szájából szól az Evangélium, és hogy az illető milyen retorikai képességekkel van felvértezve. Ha valaki képes arra, hogy Isten dicsőségét hatékonyan hirdesse, akkor személyiségének ereje önmagában is érték. A probléma az, ha valaki visszaél ezzel, és hamis prófétaként föllépve olyan módon próbál befolyást szerezni embertársai vagy a saját keresztény közössége felett, aminek már köze sincs a missziós parancs teljesítéséhez.

PGy: A sztárolás könnyen eltorzíthatja egy vezető értékrendjét. Például egy egyházi vezető számára már nem az lesz a fontos, hogy mit mondott Jézus, mi az igazi tanítás, hanem az, hogy hányan jönnek el a prédkációjára, és tud-e olyat mondani a hallgatóságnak, ami megragadja a figyelmüket. A körülötte kialakult kultusz nyomán a világi vezető is könnyen elhiszi, hogy amit mond és tesz, az minden tökéletes. Történelmi példák mutatják, hogy a közösségeknek is sokat árt, ha vakon követik a sztárt, és nem néznek utána, hogy vajon hiteles-e a tanítása és az igazi értékeket képviseli-e.

MK: A kiemelkedő tehetségek a világi munkahelyeken is nagy jelentősége van. Hogyan kontrollálhatja, és ha kell, akadályozhatja meg maga a vezető, hogy beosztottjai ne építsenek személyi kultuszt köré?

PrG: Olykor valóban elkapja az embert a gépszíj, és elhiszi magáról, hogy milyen nagy ember. Én nagyon hálás vagyok — az egyébként katolikus — feleségemnek, hogy a „fontos ember” korszakaszaimban azt tudta mondani, hogy no, kedvesem, akkor most gyere vissza a földre, és hozd el a gyereket az óvodából, vagy vidd le a szemetet. Ezek a kis, hétköznapi epizódok azok, amelyek visszarángathatják a vezetőt a földre, és amelyeken keresztül naponta gyakorolhatja a szolgálatot, a közösség szolgájává válás képességét. Mellesleg, mi-

niszteriumi dolgozóként tudnunk kell, hogy a miniszter szó eredetileg szolgát jelent.

PGy: Bonhoeffer éppen egy vezető vezérré torzulásának lett az áldozata, ebből is kitűnik, hogy milyen károkat okozhat ez a folyamat. Vannak olyan tényezők, amelyek képesek a jó képességű vezető sztárrá vagy vezérré válásának gátat szabni. Az egyik a vezető szíkebb és tágabb környezetének viszonyulása a vezető személyiségéhez. Államtitkár koromban egyszer, amikor későig dolgoztam, a feleségem megkérdezte, biztos-e, hogy nekem kell az összes miniszteriumi szobát elosztani? Először bosszús voltam, aztán rájöttem, hogy igaza van: ezt a munkát az épület üzemeltetéséért felelős osztályvezető jobban el tudná végezni. Fontos, hogy a munkahelyünkön is legyenek kritikus emberek a környezetünkben, akiknek hallgatunk a véleményére. Tehát saját épülésünkre szolgál, ha az ilyen embereket nem távolítjuk el magunk mellől. A másik — amit Bonhoeffer az idézetben hangsúlyoz —, hogy magának a közösségnak kell állandó figyelemmel kísérnie a vezető működését. A közösség egyszerű tagjaiként is állunk ellen annak a kísértésnek, hogy bedőljünk akár az ügyes manipulációknak, akár a vezető jó fellépésének. Lehetséges ugyanis, hogy éppenséggel nem a nagy megygyőző erővel beszélő vezetőnek van igaza, hanem annak, aki kevésbé lendületesen beszél. Végül itt van magának a struktúrának a kérése, az, hogy vannak-e ellensúlyok az első számú vezető döntéseivel szemben. A történelmi tapasztalatok azt mutatják, ha nincsenek, akkor könnyen elszabadul a hatalmi helyzete miatt torzuló személyiségű vezető, és így a személyi kultusza egy-kettőre kialakulhat.

MK: Bonhoeffer azt írja, a lekipásztori tekintély csak Jézus hűséges szolgálatával érhető el. Vajon egy mai világi vezető miből nyerheti a tekintélyét?

PrG: Nyilván abból, hogy megpróbál tisztességesen viselkedni a saját munkahelyi környezetében. Nem teljesíti vakon, hanem kritikusan végiggondolja a saját felsőbbsegének az elvárásait is. Odafinyel a szíkebb környezetére is, és nem utolsósorban megpróbál szakmailag is olyan erényeket fölmutatni, amelyek alapján mások is érdemesnek tartják arra, hogy meghallgassák a véleményét.

PGy: Még egy nagyon fontos elemét érdemes hangoztatni és Bonhoeffer is ezt teszi, amikor Jézus Krisztus szolgálatára utal: ez a vezető jó szándéka. A vezetővel szemben a beosztottaknak két dolgot kell érezniük. Az első, hogy a vezetőjük képes őket jó irányba vezetni. A másik, hogy a vezető hajlandó is őket jó irányba vezetni, tehát jó a szándéka, nem a saját karrierje hajtja.

PrG: Még valami: minden felelős vezető legyen tisztában a saját esendősegével, és ha szükséges, ezt legyen képes nyíltan is vállalni. Ez csak növeli a hitelességet.

HANTAIRÓL

„Csillaghálóban hányódunk...”
(Pilinszky)

Május 9-én nyílt és augusztus 31-ig látható a Ludwig Múzeum falai között Hantai Simon első önálló magyarországi tárlata. Az 1948-ban Franciaországba emigrált és 2008-ban Párizsban elhunyt művész Bián született 1922-ben, német családban. A Magyar Képzőművészeti Akadémián Aba-Novák Vilmos, Kontuly Béla és Szőnyi István tanítványa volt. Nevéhez kapcsolódik az a képet létrehozó technikai eljárás, amelyet egyszerűen csak *hajtogatásnak* nevezünk (*pliage-technika*), és amely Hantainak a '60-as években kezdődő alkotói periódusának meghatározó, sőt, egyetlen képalkotói aktusává vált. A kötözött és hajtогatott vászon, amely a '60-as évek fordulatától számítva különböző variációkban jelenik meg Hantai életművében, az asszociációs mező tágasságát nyitja meg előttünk. A most megrendezésre került tárlat Hantai alkotó korszakaiba enged bepillantást, mindenig hangsúlyozva a *pliage* jelentőségét, sőt, a kurátori döntésnek köszönhetően, ami eltekint a kronologikus bemutatástól, azt az életmű központi szervező elveként és teremtő-létrehozó gesztusaként állítja a befogadók elé.

A *hajtogatás*, amit Hantai művészetiének csúcs-pontjaként említenek,¹ gesztusában az anya kötényén végbemenő változásokra tekint vissza. Hantai meghatározó gyerekkorai élménye édesanyja kötényének száritása és vasalása, amelyet akár egy órán keresztül is, mángorlóval végeztek. A kötény, és később a vásznainak hajtásai mentén kialakuló gyűrődésnyomokban Hantai számára az anyag megformálhatóságának problémája tükröződik, illetve a vászon mint anyagon végzett munkának megmutatkozása, amely csillagrepedések végtelesen járja elénk.² A Hantai képein megmutatkozó és feltároló „repedések”, melyek az összegyűrt vagy kötözött, majd kihajtogatott festővászonon valnak láthatóvá, olyan lehetőségi tereket hoznak létre, amelyek behálózzák az így létrehozott képet. A kép voltaképpen terek szövevényes és összekapcsolódó labirintusává alakul, mely egyedül ezekben a gyűrődésekben képződhet meg. Az anyag, a festővászon „átalakulásának” lehetünk tehát tanúi, illetve figyelmes szemlélői, amely úgy hordozza a gyűrt anyag labirintusait, hogy az önmagában a hordozott és megjelenített „labirintussá” változik.

Ahogyan belépünk a kiállítótérbe, az előttünk kifeszített vásznak lepkehálóként fognak körbe ben-

nünket. Egyszerre „ejtenek csapdába”, mintha egy középpont nélküli labirintusban bolyonganánk, és válnak azzá a foglyul ejtett „pillangóvá”, ami szárnyait kitársa feszül a falakra. Hantai képei megkökkentenek és zavarba is ejtenek egyszerre, mivel a látszólag tiszta struktúrák és a képek (vagy, ahogy ő hívta, *Tabulák*) rácsozásai egyfajta szabálytalan, állandó változásban és dinamizmusban megformált sokféleséget rejtenek. A kötözések szisztematikus, ismétlődő mozdulatai, amelyek a vászon fehér alapját használják fel, hogy a kép rácsozatát megeremtsék, egyfelől tehát magának a képnek az alapjáig ereszkednek, hogy másfelől, a képen láthatóvá válor sávolokat, azaz a rácsokat megjelenítsék. „Hantainál [tehát] a négyzetrács »hordozói« a maguk anyagát a kép fehér alapjától kölcsönzik: nem olyan vonalakról, rudakról, lécekről van szó, amelyeket az alap háttere elé lehetne helyezni (...), hanem »légies szálakról«, ürességből, pontosabban a maradványból, a festetlen vászonból szőtt hordozókról.”³ A kötözés helyén megjelenő csillagrepedések ebben a szabályozott, a mechanikus munka nyomait magán viselő felületen jelennek meg. Ez a munka, amely Hantainál a hétköznapi élet legátlagosabb tevékenységei közé tartozik, teszi lehetővé a gyűrődések átláthatatlan szövevényét, melyek így lenyomatként őrzik a *hajtogatás* és kötözés gesztusait.⁴ Végeláthatatlan terrek nyílnak meg előttünk, amelyek a kiállítótérben egy önmagunk elvesztésére irányuló bolyongásra hívnek. Az életmű korszakainak egymás után következő rendjének hiánya tehát a kiállítás létrehozásakor egy olyan fiktív szövet-teret hozott létre, amely voltaképpen a kiállítás termeiben „létesül”, magába engedve bennünket.

De ahogyan a falakon lévő képek egyszerre adnak lehetőséget arra, hogy egyfelől „hálóként”, másfelől pedig „fogolyként” értelmezzük azokat, úgy látogatókként mi is egyszerre érzékelhetjük saját vergődő „fogoly-létűtököt”, valamint azt, hogy önmagunk bekerített foglyai vagyunk. A központi terem mellett kétoldalt található kisebb terekben Hantai korai, illetve szürrealista alkotásai helyezkednek el. Korai képein, amelyek az 1948-as olaszországi út élményeinek nyomait hordozzák, a megfestett alakok ruháinak mintázata a későbbi *Tabulák* és *Mariálek* rácsozatait vették előre. A szürrealista alkotásokon keresztül, melyeken meztelel csontváz-alakok jelennek meg, felfigyelhetünk arra az életműben végighúzódó folyamatra, amely a vászonon megjelenő ruha rácsozott mintájától a vászonnak mint rácsnak az átalakulásáig vezet. Ebben a folyamatban maga a festővászon lesz az a ruha, amely elfed és betakar, de ami

ugyanakkor láthatóvá is tesz. „Egy »újra és újra összehajtott« kötény, amely egyszerre fedi el a testet, szolgál munkaeszközül és díszíti a felszínt”⁵ — írja Didi-Huberman. Mintha Hantai élelműve egyfajta állandó keresésbe avatna be, amely szüntelenül szembenéz a vászon ürességével, amit mint ruhát szeretne levetni magáról.

Ugyanakkor érdekes felfigyelni arra, hogy ez a meditatív, megtisztult segítő gesztus Hantainál éppen az ellenkezőjébe fordul. Ahogyan arról Didi-Huberman ír: „Hantai élelművével kapcsolatban a legnagyobb félreérts az lenne, ha a festészeti szituáció »tisztaságára« való törekvést látnánk benne. Működik persze a belső tapasztalat nála (...), de ennek semmi köze a »spirituális gyakorlathoz«, valamiféle aszkézishez vagy a misztikus megtisztulás kereséséhez. Épp ellenkezőleg, én úgy látom, itt valami belépésről van szó abba, amit Georges Bataille nagyon pontosan »labirintusnak« nevezett (...).”⁶ A belépésnék erre a dinamizmusára épül a Ludwig Múzeum tárvara is, hiszen Hantai képei szinte eleven erővel ragadnak meg, az üresség vakító vibrálásával „taglózva le” bennünket. Csillagrepedések, amelyek a tér kibomlásának folyamatában keletkeznek, de amelyek magukba rántják az anyagot. Nem hiába idézi Didi-Huberman magát Hantait, aki a spirituális megtisztulás kapcsán mondta: „A tisztátlanság az igazi szituáció”.⁷ Talán nem mászt jelenthet ez, mint azt a kiúzétes-tapasztalatot, amely az első bűn eredetére tekint, és amely voltaképpen állandón megőrződik, illetve ami szüntelenül a „semmibe” veti az embert.

A tisztátlanság Hantainál abban a vágásban is megmutatkozik, amellyel egy már létrehozott alkotást szakít szét. Tépés, vágás és szakítás: mind olyan roncsoló folyamatokként értelmezhetők, amelyek során a vászon átalakuláson megy keresztül. Mintha Hantai a festő rendelkezésére álló anyag szóra bírására törekedne, kutatva a feltároló, az alkotás folyamatában láthatatlan működés „mögötti” értelmet. Ugyanakkor joggal merülhet fel a kérdés, hogy vajon abban a ragyogásban, amely Hantai képeit körülveszi, nem csak a színek alakatlanságukban is alakot öltött játéka tükröződik-e? Kétségtelen, hogy a Hantai-képek üres foltjai a színekkel alkotott kontrasztban válnak élővé és lélegzővé, egyfajta belső ritmusnak engedelmeskedve. A fény megfoghatatlan ragyogása talán ebben a kontrasztelményben válik megragadhatóvá, amely tulajdonképpen a nem-látás és a vakság kérdésköréhez kapcsolódik. Egy-felől Hantai festményei megőriznek valamit a gótiikus katedrálisok üvegablakainak ragyogásából, a színek forma nélküli táncából, hiszen a Nappal

való szembenézés következtében az alakok színekké oldódnak. A fehér, üres köztes terek által határolt szín-töredékek ugyanakkor mintha pont a fehér „ragyogás” által „disszeminalónának”, így bontva szét a formai kereteket. A szébtombolásnak, a gyűrűdések és repedések már említett végtelenségének tisztátlansága az, amely nyugtalansággal tölthet el bennünket, még akkor is, ha Hantai aranyárgán ragyogó *Tabulájá* mintha a szárnyas oltárok szépségével ragyogna. A belső feszültségek és a repedések széttartó dinamizmusa szervezi a képet, amely ebben az ellentétes erők által szervezett erő-térben „ragyog fel”. Nem más hozza mozgásba tehát, mint a csillagrepedések széttartó ritmusá, amely az erős vizuális elménnyel szinte elveszi a látás képességét, illetve a látás nem tehet másat, mint megadjá magát és felfügeszti az egy középpont és szervező elv meglátására vonatkozó törekvését a képen. Maga Hantai is a látás szétszórására törekedett, amely így lemond arról, hogy a kép egyetlen szervező és alakot elve, kiindulási pontja legyen.⁸ Mindazonáltal tekintetünket magukhoz szögezik Hantai képeit, nem hagynak szabadulni, és mint tűhegyre szűrt pillangók, vergődnek és vergődünk közösen abban az üvegburában, amiről Pilinszky ír: „Nem gondoltak a rózsakeretre, / és elkövették, amit nem szabad. / Ezentúl üldözötték lesznek / és magányosak, mint egy lepkagyűjtő. / Üveg alá kerülnek valahányn. / Üveg alatt, tűhegyre szűrva / ragyog, ragyog a lepketábor. / Önök ragyognak, uraim. / Félek. Kérem a köpenym.” (HANTAI. Ludwig Múzeum — Kortárs Művészeti Múzeum, 2014. május 9. — augusztus 31. Kurátorok: Fabényi Júlia, a Ludwig Múzeum igazgatója és Daniel Hantai)

VÁRKONYI BORBÁLA

¹Lásd Georges Didi-Huberman: *Csillagrepedés. Be-szélgetés Hantaival.* (Ford. Seregi Tamás.) Műcsarnok Nonprofit Kft., Budapest, 2013, 27.

²Uo. 63.

³ *Csillagrepedés*, i. m. 53.

⁴„...a csillagrepedés a festményen visszamaradt nyomként mutatja csak a most már kiterített, ellapított vászon tömegén a már nem ott lévő festő egykor műveleteit. Hogy a csillarepedés lenyomat, ez azt jelenti, hogy negativitása nélkülözhetetlen korrelátuma lát-hatóságának: mikor a gyűrés történt, a csillagrepedés persze belül volt, láthatatlanul.” *Csillagrepedés*, i. m. 64.

⁵Uo. 29.

⁶Uo. 77.

⁷Uo. 78.

⁸Uo. 59.

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

A HIT LÉPCSŐFOKAI

Rendkívül kifejező Seregély István ny. érsek rádióelőadásait tartalmazó könyvének címe: *A kereszténység a vallás koronája* (Szent István Társulat). Egész életünknek az a célja, hogy kiérdemeljük ezt a koronát. Ehhez azonban ki kell alakítanunk magunkban a hitet (s ki kell érdemelnünk a kegyelem segítségével). Nem egyetlen nagyszerű pillanat eredményei, még a látszólag váratlan konverziók mögött is évek gondolati elmélyülése érzékelhető, hosszas vívódás, mint például Chesterton esetében történt. Másrészt a hitbe születve is elmélyülésre, önnévelésre, ismeretek szerzésére, elmélyítésére van szükségünk. Ebből a felismerésből, a hit erősítése céljából születtek Seregély István rádióelőadásai. Pontosan megvilágítja a keletkezésük célját a rövid magyarázat: „Egyre jobban elfogadom Roger Schütz megállapítását, mely szerint az emberiség még a kétéves gyerek szintjén jár kibontakozása útján. Ezért nagy szükség van az Isteni ember iránt megnyilatkozó írgalmának elfogadására és közvetítésére.” A tanúságot tévő könyv tehát az ember felől közelít a köztünk működő kegyelem felismeréséhez és elfogadásához, s mert emberi, mellőzi a bonyolult okfejtéseket, gondolati akrobatikát, az evangéliumi intelelm szellemében „igent” és „nemet” mond, olyan hangsúlyokkal, amelyek mindenki számára egyértelműek és világosak.

Az előadásokat két téma kör szerint csoportosította a szerkesztő, Seregély György. Itt és most alighanem az a legidősebb, amelyben a jegyzetek — ez a műfaji megjelölés érvényes és kifejező — a vallás és az erkölcs elválaszthatatlan voltáról szólnak. A világban széttéktve azt tapasztaljuk, hogy az erkölcs fogalomköré furcsa módon változott meg, az erkölcs valamiképp elveszítette a benne rejlő lemondás és szolidaritás gyakorlatát, helyettük az önerdek lett fontos, s bármerre tekintsünk is, mindenütt a szemléletváltás csüngesztő és kiábrándító megnyilvánulásait tapasztaljuk. Persze minden kéznel vannak az önménytő és önfényező magyarázatok, ám igaza volt és van Georges Bernanosnak, aki szerint a világ mai állapota a kereszténségnak is szégyene. Semmiképp sem az ítélezés szándékával mondomb ezt: a végsső ítélet kimondása Istenre tartozik, mi még az emberi szívekbe is csak homályosan látunk bele.

Seregély érsek úr egyszer arra figyelmeztetett: az evangelizáció akkor igazán eredményes, ha olyan környezetben képviseli, teszi rokonszenvebbé a keresztenyi élet értékeit, amely nem fo-

gadja el, nem ismeri azokat. Ezeknek a rádióban elmondott előadásoknak fontos szerepe lehetett ebben a folyamatban, hiszen sokan hallgatták, s bizonyára sokakat elgondolkodtatott világos célmutatásával és az élet legfontosabb értékképző- és őrző gondolatainak és tetteinek kijelölésével. Érdemes elgondolkodni ezen a mondatán: „A jöva irányuló erkölcsi készseg az erény.” Ezt a készsegét, az erényes élet kiindulópontját segítenek megheremteni ezek a jegyzetek és előadások, melyek a hiteles keresztenyi élet vezérfonálát tartalmazzák.

A Kairosz Kiadó „Miért hiszek?” sorozatának mindegyik kötete megvilágítja a kegyelem működésének titkát. A lélek ott fúj, ahol neki tetszik, s a legkülönbözőbb ösztönzéset adja életünk tartalmasabbá, hitelesebbé alakításához. A sorozat újabb kötetei közül először Kozma László és a piarista Borián Tibor beszélgetését olvastam végig. Részben azért, mert ismerem a szerzetes működését, részben mert az általa vezetett Sík Sándor énekkar némelyik előadásából élményeket szerezhettem. Elgondolkodtatott, mekkora hatást tett gondolkodására a piaristák 20. századi történetének egyik legnagyobb gondolkodója, Schütz Antal, akinek sokoldalúságát bizonyára Mercier bíboros működése ösztönözte. Soha senki nem vitatta Schütz jelentőségét. Ugyanakkor ismertem piaristákat, akiket eltávolított tőle jobboldali rokonzenve, amely abban is megnyilvánult, hogy nyugatra akart menekülni az orosz csapatok elől, mert nem maradt érintetlen a faj mítoszától. S lám, a lélek általa, vele is működött, életre szóló ösztönzéset adva fiatal rendtársának.

Nagyon érdekesek és tanulságosak azok a részek, amelyek során Borián Tibor tanárérei tapasztalatait, a nevelésről kialakított nézeteit összegzi. Amikor a teológiát és a bölcsészetet végezte, kiválló piarista tanárok tevékenységből meríthetett példát, s a bölcsészkaron sem szenvedett hátrányt. Es természetesen a kor lelkiségeinek egyik meghatározó személyiségről, Sík Sándorról, a piaristák akkori tartományfőnökéről is sok érdekes mondandója van. Egyrészt egy máig tisztázatlan kérdésre, a költészettel és az imádság kapcsolatára, az imádságos költészettel létjogosultságára figyelmeztet, s ez azért is fontos, mert a múlt örökségeként az ilyen típusú líra értékét ma is erős kétésségekkel szemlélik az irodalomtudósok (nem is szólnak róla egyetlen szót sem a súlyos irodalomtörténetek, s nem szerepelnek a tankönyvekben és az egyetemi tananyagban sem, ami szerintem az öncsonkitás tipikus esete). Másrészt megvilágítja a lírikus Sík Sándor alkotó módszerének

egy érdekes jellemzőjét, amelyről alig-alig esett említés. Síkban ezek szerint versírás közben nemcsak ritmus-, hanem dallamemlékek is életre keltek, ami a *Szent vagy, Uram* egyik szerzőjénél nem is akkora meglepetés.

Borián Tibor és kortársai fejlődését kiváló pia-rista tudósok és lelki emberek is segítették: Balanyi György, Előd István, Ohmacht Nándor és a többiek. Ha a következő generációk tagjait vesszük szám-ba, némi szomorúsággal vesszük tudomásul, hogy néhány rend megfogyatkozott, nemcsak a papi hivatások csökkenése, hanem a kilépések miatt is. Olyan jelenség ez, amelyet őszinte önkritikával és a folyamat mélyre ható elemzésével kel-lene feltární, s talán nem ártana az idősebb szer-zeteské életútját és gondolkodását is kamatoztat-ni. Milyen sokat lehet meríteni például Brusznayai József atyától, a kállói remetétől, akit Kozma László beszélgetett. Keveset mondok azzal, hogy ez a kötet a sorozat legérdekesebbje. A megszólított most 92 éves, végigélte és megszenvedte a múlt évszázad sok-sok embertelenségét, de minden de-rűsen, megbocsátó humorral, azt bizonyítva, hogy a legnehezebb helyzetekben is számíthatott a ke-gyelem jótékony segítségére. Egyetlen esemény ráz-ta meg mélyen, amikor öccsét, a kiváló klasszika-filologust, Árpádot a Veszprém megyei párttitkár „hatékony közreműködésével” kivegezték.

Néha-néha azzal a kifejezéssel szembesülhetünk: „élete kalandoz volt.” Hát, Brusznayai Józsefé az volt! Pedig gyermekévei az akkor megszokott módon teltek: édesapja az első világháborúban katonaságnál, a vesztett háború után a csendőrség kötelékében szolgált, Derekegyházán volt őrpa-rancsnok. A család költözések sora után került Hel-véciára, József onnan vonatozott Kecskemétre. Két évet a piaristáknál, a többit Szentesen végezte, 1940-ben érettségitett. Onnan került a váci szemi-náriumba. Hanauer István, váci püspök, a tanya-világ apostola vette fel egyházmegyéjébe és Bécs-be küldte tanulni. Az osztrák főváros már túl volt az annektáláson, zúrzavaros körülmények fogadták, ráadásul a német nyelvű előadásokból keveset értett. Bécs rengeteg kárt szennedett a bombázások miatt, a szemináriák az órák helyett gyakran a romokat takarították. A szemeszter 1945 nyarán fejeződött be, ekkor tért haza, és az időközben elhunyt Hanauer püspök utódá, Péter József szentelte pappá. Már csak a disszertációját kellett megírnia. Az elsőt, Heinrich Suso keresztnyé-tanításáról, nem fogadták el, ekkor furfangosan té-mát váltott: új értekezését Pázmány Péter Magyarországon hozzáférhető (de Bécsben nem!) kiad-ványa alapján készítette, ezt elfogadták. Így szerezte meg a teológiai doktorátust.

A pasztorálásban volt alkalma tapasztalatokat szerezni, s olyan módszereket kieszelní, amelyek-

kel mozgósította a gyerekeket és felvillanyozta a hitéletet a tanyákon is. 1947. szeptember elsejétől püspöke váci teológiai tanárrá nevezte ki, „a dog-matika speciális és a melléktárgyak oktatására”, emellett a kispapok kórussát is vezette. 1948-ban minden nap reggel Rádon kellett miséznie, az ot-tani papot elvittek, mert híveivel együtt tiltakozott a katolikus iskolák államosítása ellen. Ekkor már javában megindult az egyházulödözés előkészíté-se, amelynek egyes stációt Brusznayai atya is ala-posan megszenvedte. 1950-ben letartóztatták, valószínűleg azért, mert püspöke üzenetet vitte az egyházmegye intézményeibe. Pétery József arra intette papjait, ne vegyenek részt a Balogh páter buzgólkodására alakult békepapi mozgalomban. 400-ból 17-en mentek el az alakuló ülésre, kö-zülük hárman azt kérték, védjék meg őket pü-spöküktől. Az egyik, a szolnoki plébániós koráb-ban arról írt, milyen terrorcselekményeket követ-ték el a kommunisták 1919-ben, ezzel zsarolták. A másik a „háborús bűnösként” elítélt történész unokaöccseként szintén az AVO kezében volt. Nyil-ván részük volt abban, hogy Pétery püspök ellen is pert készítettek elő. Ám Czapik Gyula kezde-ményezése nyomán megszületett az egyház és ál-lam közötti egyezmény, már nem volt szükség a Pétery-per megindítására, Brusznayai József azon-ban továbbra is érezhette a hatalom vendégszerető gondoskodását: Kistarcsára került. Három napig sötétségben raboskodtak, akkor láttak fényt, ami-kor beadták az életet. Ebben a pillanatnyi világos-ságban pillantotta meg a fehér falba vészett kis ke-reszttet, s alatta a felirást: „Ha eszt látod, ne érezd, hogy szenvédpsz”. Szenvedtek eleget, az emlékekből kirajzolódik, milyen embertelenül bántak a ra-bokkal. Brusznayai Józsefnak az imádság adta me-nedékét, társai közül sokaknak, hogy vár rájuk az otthon, ki kell tartaniuk. Itt találkozott az éjjelenként az asztal tetején kuporgó Regőczi atyával, „Isten vándorával”, az árván maradt gyer-meket istápolójával. Annyi pap és papnővendék raboskodott itt, hogy „teológiai főiskolát” szer-veztek, kivált a jezsuita kispapok számára, ők voltak a legnagyobb „elleniségek”. Vigaszt adhatott, hogy a szörnyű körülmények között is tudtak szentmisét mondani, szőlőszemekből sajtolva a misebort. Szabadulása után, 1953-ban nem végez-hetett papi szolgálatot. Vácott katonáskodott és fi-zikai munkát vállalt, hogy édesapjával megélhes-senek. Általános tiszteletet és szeretetet vívott ki magának, igazi otthonára mégis akkor talált, ami-kor engedélyezték, hogy Nagykökényesen plébá-nos lehessen. Majd 1957-ben került Kállóra (ott él ma is). Lelkipásztori és nevelői tevékenységéről a helybéli Dulai László mond hiteles véleményt, amelyből megtudhatjuk, milyen a híveiért elő papi küldetéses tevékenysége.

A rombolás és a megpróbáltatások évei után megkezdődött a szívós újjáépítés. Ennek küzdelmes állomásait is feltárja Ábrahám Béla szalézi tartományfőnök (*Életünk hivatás, látszunk és figyelne* a kötet címe, a beszélgetőtársa Spangel Péter.) Fiatalként családjában áltele még az 1956-os forradalom után következő nehéz éveket. Arra a kérődésre, miért a szalézi rendbe lépett, azt válaszolta, hogy nem tudta elköpzelni az életét olyan rendben, ahol magányos. Közösségre vágyott, amelyben tevékenykedhet, dolgozhat. (Ez a pár mondatnyi vallomás is elgondolkodthat, amikor a papi és szerzetesi élet válságáról hallunk, olvasunk.) A fiatal tanár hitotkatóként is sokat tanult, ekkor érzett rá, hogyan lehet eredményesen nevelni és a gyerekeket közösséggé kovácsolni. minden pedagógus számára tanulságos, amit a jókedv megteremtéséről mond el. Az általános iskolában tanárként eltöltött évek tapasztalatairól szólva is olyan hasznos és jól kamatoztatható információit osztja meg az olvasóval, amelyek többet érnek bármilyen elméleti képzésnél. Egyébként is megijő az mozgékonyúság, alkalmazkodó képesség, amely a szalézieket jellemzi, érthető, miért vonzádnak hozzájuk a fiatalok. Most, amikor folytonos az egyház újraépülése és a hit erősítése, ez a magatartás volna mindenütt célravezető, eredményeket ígérő. Megszívlelendő figyelmetettsé Ábrahám Bélának: „Ne hagyuj magukra a mai fiatalokat! Egy mai gyerek sokkal iesetesebb a pályaválasztásban, hogy érettsgéi után mit kezden magával. Azt tudjuk, ha valaki elvégez egy egyetemet, egyáltalán nem biztos, hogy el tud helyezkedni a szakmájában, és az sem, hogy piacképes tudást kap. Még az is feltételezhető, hogy amikor elkezde tanulmányait, még hiánya szakmát választott, de mire lediplomázott, már nem kell a megszerzett tudása, mert így alakult a világ. Napjaink oly sajátságosan gyors változásra fel kell készíteni a pályakezdőket.”

A Rónaszéki Gáborral folytatott beszélgetésben (Szabó József László a partnere, a kötet címe: *Szemek tükréből tekint ránk az Isten*) a következő gondolat ragadott meg: „Az egyházban... úgy tűnik, hogy a pápákat párból kell nézni. Az észembert a szívember követi, a tanítást elmélyítő, gyakorlatra váltó Ferenc pápa odaviszi az Evangelíumot a legegyszerűbb emberekhez is... A tudatlan, egyszerű ember lehet közelebb Jézushoz és az igazsághoz, mint az ünnepelt teológiai doktor.” A fentebb ismertetett könyvekből a hit lépcsőn haladhatnak fölfelé az emberi testet öltött egyszerűségekhez, aki szeretni tanít bennünket. A mai világban ez lehet magatartásunk irányítója.

Régi megfigyelésem, hogy a költészet is feljebb vihet a hit lépcsőin. És nemcsak az imádságos líra, hanem azok a művek is, amelyeknek alkotója a

teremtés nyomában járva csodálkozik rá a világra, s az elmélkedés útjára vezeti olvasót. Ezekben a versekben írójuk egyénisége a szokásosnál erősebben nyilatkozik meg. Fülöp Lajost, a Mátra szerelemesét, Gyöngyös és környéke helytörténetének kutatóját, a magyar nyelv tudós művelőjét ilyen embernek ismerem. Vékonyka kötete *Mátrai monológ* címmel jelent meg saját verseivel és fordításival, Lisztóczky László bevezetőjével (Konturs Kft., Gyöngyös kiadása). Igazi vallomások szabadulnak fől szívéből, amelyek azt érzékeltek, hálás az életért, hálás annak szépségéért, s még a fájdalmas megróbáltatások sem tártorítják el egy magasabb kormányzó akarat tudatától, s felelé vezérel a világ bensőséges látványának megjelenítésével. Költszetének, ihletének indító élmenyeit fogalmazta meg Gyöngyösről írt versében: „Kéklő helyek ölelnek köri, / tölgyerdők őrző sátora, / szőlősort bortermelő lejtők —, / versíró kedvem mámora. // Ez a város az én világom: / Múltam, jelenem — ifjúságom. / Küzdelmeim és örökségem: / jelenem, jövőm — öregsegém.”

RÓNAY LÁSZLÓ

JEAN-LUC MARION: A LÁTHATÓ KERESZTEZŐDÉSE

Az 1946-ban született Jean-Luc Marion a kortárs fenomenológiai filozófia egyik vezető alakja. A francia gondolkodó hazánkban is járt 2011. szeptember 27-én, amikor a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kara díszdoktori címet adományozott neki. Munkássága nyilvánvalóvá teszi a fenomenológia úgynevezett „teológiai fordulatát”-t, amely valójában Edmund Husserl és Martin Heidegger munkásságában gyökerezik.

Hogyan képes azonban az emberi tapasztalatot elfogulatlanul elemzni kívánó fenomenológus beszélni a láthatatlan — s minden tapasztalást eleve meghaladó — Istenről? Nem lesz-e egy ilyenfajta vállalkozás szükségszerűen a fenomenológia földalásává egy fenomenológiáltan metafizikában, vagy éppen ellenkezőleg, nem vezeti-e vissza a transzcendenst az immanensre?

Ezen kilátástalannak tűnő apóriája akkor oldható föl megnyugtató módon, amennyiben sikertül megmutatunk, hogy a látható és láthatatlan, tapasztalható és tapasztaláson túli, immanens és transzcendens viszonya jóval összetettebb az egymást kizáró pusztá ellentétnél. Az Istenről a logosz rendjében, tehát érthetően szólni kívánó hittudomány és az emberi tapasztaláshoz alázatosan hűséget vállaló fenomenológia így termékenyítheti meg egymást.

A Cseke Ákos fordításában most magyarul is megjelenő négy írásában Marion ezért foglalkozik behatóan a láthatóság problematikájával. Hiszen a

látás emberi tapasztalásunk kitüntetett területe. Ráadásul korunk mesterségesen előállított képáradat nemcsak folyamatosan ingerli, hanem végző soron eltompítja érzékelésünket. E fogyasztásra gyártott képek elfedik előlünk a valóságot, minden össze a néző vágyainak kielégülését szolgálják.

Marion mindenekelőtt a láthatóság két kitüntetett példáját elemzi alaposan: a festményt és az ikont. A kötet első két írása (*A látható és a láthatatlannak keresztedése*, 13–59; *Ami adódik*, 61–106.) inkább az első, míg a másik két írás pedig (*A siloei vak*, 107–147; *A prototípus és a kép*, 149–196.) a második téma fejtő ki. Míg az első kettőben a szigorúbb értelemben vett fenomenológiai szempont uralmodik, a másik kettő bátrabban támaszkodik a teológiára. Így a fenomenológiában jártas olvasó a könyv első felén, a teológia felől érkező a második felén át közelítheti meg Marion mondanivalóját.

A szerző nyelvezete nem egyszerű, merész képek, olykor szinte költői tömörség jellemzi, illetéenképpen újraolvasásra ösztönöz. Remélhető, hogy e fordítás révén is Marion gondolkodása összönzöleg és megtermékenyítően fog hatni minden a hazai fenomenológiában, minden pedig a hittudományban. (Ford. Cseke Ákos; Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2013)

BAKOS GERGELY

KAKUK TAMÁS: AHOGY TÁVOLODIK

Ahogya közeleded a megérkező, úgy tűnik a messzeségeba a távoli tartomány, amit maga mögött hagyott, s úgy rajzolódnak ki az itthoni táj körvonalai, mintha csak arra vártak volna, hogy valaki elmosa, majd újratározza őket: a házakat, a fákat, a kerítést, a kertet, a szobrot a téren, a függönyt az ablakon, a kilincset az ajtón, az árnyékokat a falon... Kakuk Tamás huszonhét évnyi hallgatás után közölt versei az emlékezés körvonalai mentén közelítenek ahoz a leirhatatlan tapasztathoz, amit jobb híján hazatérésnek nevezhetünk.

Lényegtelennek látszik, hogy honnan és hová jut vissza a rejtekező lírai elbeszélő, akinek kiléte csak azokon a szétfutó tereken és vétlenül levett tárgyakon érhető tetten, amelyek vele ellentérben mindenügy mozdulatlanok maradnak, és amelyeken szinte észrevétlénül vagy nyomot. „nézi mögötte / naponta mindig újra / befelé figyel / futna minden / mégis mozdulatlan / súlya egyre nő / nap vakít mögüle...” Megfejthetetlen vonalak kacs-karingóznak, titkos járatok tárulnak fel ebben az egyszerre időtlenített és mulandó képzetrendszerben, miközben egy súlypontot követ minden kibillentett test, egy keresztmetszetbe rendeződnek a természet tömbjei, a napok nyitva hagyott, olvadó távlatai.

Jelen esetben nem az időből peregnek ki az olvasásra fordított percek, hiszen a bennfoglalt képek kimerevitett mozzanatok, lelassított rezdülesek csak, amelyek elsősorban nem az elemzés, hanem a szemlélet számára érzékelhetőek. „hétköznapi időd sem engedi / hogy elérjen hozzád / ezért nem tudod eldönten / valóban láttad-e / vagy csak az emlékezet / jótékony játéka idézte fel / a megfoghatatlan pillanatot / amit örökké keresel”. Ezért madarnak vázlatok a versek, melyek mögött újabb és újabb rétegek feslenek fel, hogy aztán ismét elhullámozzanak, majd egy felületté simuljanak össze; és ezért lehet csupán tétoval kísérlet a szövegek értelmezése is, amely csak egyfajta lábjegyzetelésre szolgálhat. „az időt nem számod / úgy érzed az már a tiéd / nem szükségesek a szavak / nincs mit kimondani”.

Fogódzót nyújthatnak a megidézett szellem-alakok Hölderlintől kezdve Adyn és Ottlikon át Tarkovszkijig, illetve azok az evangéliumi ihletésű stáció-stilizációk, amelyek motivikusan kapcsolódnak a kereszteny hagyomány egy-egy szimbolikus eleméhez (Betlehem, fügefa, három szeg, három király, egyszülött, éltető víz), és ezzel párhuzamosan annak — főleg újszövetségi — kulcsfogalmaihoz (szenvédés–bűnbocsánat–kegyelem). Mégsem ezek a kapaszkodók lesznek, amelyek továbbblendítenek a kötet holtpontjain — ha vannak egyáltalán ilyenek, hiszen tervezett cezúrákról (a három részes ciklusfelosztáson kívül) nem is igazán beszélhetünk, ahogyan azt a központozás nélküli, egy lélegzetvételnyi szövegek is tanúsítják.

„elhagyott madáretetők / az ágakon / kiszabadult felhők / fogsgából a hó / megszállta az utcákat / hozta a szabad lélegzetet / de a megváltás fehér leple / az ajtón kívül maradt”. Egy váróteremben veszteglő vagy egy kikötőben kallódó utas védtelen és szabad, szomjazó lélegzetvételei ezek a versek, akinek tekintetét nem az érkező vonat vagy hajó tükölcése emeli fel. Másfele figyel. *Ahogya távolodik* az otthoni táj (valaki újratározta, majd elmosta a körvonalait), egy közel tartomány tűnik elő a messzeségből. Mintha csak arra várt volna, hogy maga mögött hagyja a házakat, a fákat, a kerítést, a kertet, a szobrot a téren, a függönyt az ablakon, a kilincset az ajtón, az árnyékokat a falon... (Új Forrás Könyvek, Tata, 2014)

PAPP MÁTÉ

KLEMM JÓZSEF: KILENCVENKILENC

Bármennyire is különbözik egymástól az európai és a japán kultúra, ez nem akadálya annak, hogy — mint évtizedek óta történik — az európai műveltség kapcsolatot keressen a távol-keleti nép/or-

szág kultúrájával. Ezt példázza a színjátszás azon vonulata, amely megkíséri saját kódrendszerébe beépíteni a sajátos japán színházi kultúra elemeit. Még ha ez nem is mondható kifejezetten sikeresnek, elvitathatatlan, hogy a nó, a bunraku vagy a kabuki olyan sajátos műfajok, melyek zenei anyagukkal, dramaturgiájukkal és nem utolsósorban színeszi eszközeivel új, számunkra szokatlan elemekkel tágítják az európai színházi kultúrát. Jól-lehet csupán alkalmi próbálkozásokról van szó. Ha viszont az irodalomban vizsgálódunk, akkor némileg más a helyzet, elsősorban a költészet terén, tovább szűkítve a kört: a haikuként ismert verståpus tekintetében. Ez az ósi japán forma Európában a huszadik századtól talál követőkre, többek között magyar költők közül is voltak/vannak kedvelői, művelői ennek a formának, amely feltehetőleg szigorú szerkezetével kelt érdeklődést, vonzódást. Nyilvánazzal provokál(hat), hogy a költői szabadságot minden össze három, kötelezően rímtelen sor tizenhét (5+7+5) szótagnyi terjedelemben kell kordába zárva kifejezésre juttatni. A haiku — ahogyan a műfaj egyik fordítója jellemzte —: „Rövid, gyors és okos” vers. A haiku olvasója élvezи vagy belerázkodik. Mert a haiku erre is, arra is hajlamos. Esztétikai elvezetet a műfaj egyik legkedveltebb motívuma, a természet miniatűr tájképnyi költői ábrázolása nyújthat, míg borzongást a vers gondolatisága, filozófiája válthat ki.

A haiku a vajdasági magyar irodalomban is fel-feltűnő forma, elsősorban az úgynevezett kert-haikukat írt Pap József kedvelte. A sort folytatja az eddig publicistaként ismert Klemm József *Kilenccenkilenc* című, kizárolag haikukat tartalmazó kötet. Ezekben a szerző azzal, hogy a természet ábrázolása helyett zömmel inkább a meditatív jegeket preferálja, mind a japán hagyomány, mind pedig az itteni gyakorlat ellenében egyéni változatot szorgalmaz. Erre utal az ízléses kötet (tervező Léphaft Pál) négy fejezetcímé: „Személytelen”, „Személyes”, „Istenes” és „Látomásos”. Ennek megfelelően a Klemm-féle változatot nem a japán gyakorlatra jellemző gyors felismerés, hanem folyamat hívja életre, ahogy a *Vers* című, formát és irányvételt pontosító haiku középső sora fogalmaz: „tizenhét lassú lépés” eredménye. Erre készítí fel az olvasót a kötethez írt huszonegy darabból álló *Előszó* is, melyből megtudni, milyen köz- és lelkiallapot („lelkek férges”) hívta elő a könyvbe sorolt, a létezés pótésélyeként írt verset, melyekben „ott / lesz helyben minden”, mit isten alkotott, „s melybe léünk / úgy épült bele // mint falba a kő, / kőbe a kövület, vagy / vízbe a béká, // hogyha befagy...”

Amint vélem, az iménti sorok is utalnak rá, a szerzőt mindenekelőtt létfelbeli és lelki kérdések fogalkoztatják. Ennek bizonyításaként álljon itt

mutatóban néhány haikuba zárt Klemm-meditáció. Változatok az elmúlásra, ami majd bekövetkezik: „itt még kettesben: / csontos kézzel szorítja, / elmúlni készül” (*Öregek*). Arra, ami vagyok: „mandulaágra / csöppent szappanbuborék: / mulandó, mint én” (*Virág*). Ennek tragikomikus variációja: „dioptriám négy, / fogam három, egykettő / elvisz már Kháron” (*Kiszámolási*). Arra, ami már bekövetkezett: „akár egy regény: / hosszú sorokba szedve / a nemlétezők” (*Temető*), s ami megállíthatatlan: „kőangyal szárnyán / vadgalamb: emez elszáll, / amaz elenyész” (*Szárnyak*). Haiku arról, ami elképzelhetetlen: „nyelvtelen kolomp, / béna kéz tapsolása, / pacsirtatetem” (*Csönd*), vagy arról, ami volt s többé nincs: „akkor még jártak / felénk sárkányok, manók, / s megvolt még anyám” (*Gyermekkor*), illetve arról, ami ránk vár: „szék, szék előtt fal, / falon tükr, tükrön / arc, arcon halál” (*Magány*). Ez utóbbi akár az olyan legszemélyesebb tárgyú versek csoportjába is sorolható, amelyek az önkereséről szólnak: arról, ki vagyok én: „füstös tükrben / megcsodálni a semmit... / s belemerülni” (*Meditáció*), milyennek látom magamat: „hullám taraján / vén sírály: csak sodródik, / lám, olyan, mint én” (*Hasonlat*), mit tartok igazi lehetőségeknek: „mozdulat még nincs, / csak a szándék, indulni, / magamba téri” (*Készülődés*), s végül, mit látok, ha a tükröbe nézek: „kiszáradt kertben, / romos kőfalfnak dőlve / madárijesztő” (*Kiilde-tésem*). Más: a küzdelem értelme(*tlenisége*): „örök-től való, / óceánokkal harcol, / aztán megrepedt” (*Szikla*), a megtisztulás: „jéghideg csermely / vízében megfürödni, / bűnönm felejni” (*Tavasz*). Két vers Isten, istenhit kereséséről: „lajtórát támaszt / az égnek, felfut, lejő, / istent nem talál” (*Tudós*), „megérintettem / Isten ujját: hideg volt / mint a pléhkeresz” (*Tapasztalás*).

Végezetül pedig, íme, számonra a két legszebb miniatűr: egy létszociográfiai tanulmány: „hol volt, hol nem volt / enni, négyet szoptatott, / míg meg nem haltak” (*Mese*), és egy szerelmi vallomás: „hajsátra alatt / szívem, felriadt madár, / útra elpihen” (*Feleség*). (*Forum Könyvkiadó*, Újvidék, 2013)

GEROLD LÁSZLÓ

SÁNTA GÁBOR: FEKETE ISTVÁN Tanulmányok, 4.

A pécsi Pro Pannonia Kiadói Alapítványnak és az általa fémjelzett Pannónia Könyveknek az egyik azonnal szembeötlő, nagyon rokonszenves vonása a *hűség*. Ez a ragaszkodás többek között főleg a dunántúli, s gyakran a pécsi hátterű téma-khoz és szerzőkhöz elsősorban a kiadó vezetőjének, Szirtes Gábornak, az ismert irodalom- és helytörté-

nésznek köszönhető. Legyen a cél Lovász Pál, Csorba Győző vagy Tüskés Tibor szellemi hagyátekának közkinccsé tétele, vagy éppen a Dél-Dunántúl festett templomainak bemutatása, e kiadványok egyikét sem a pillanatnyi érdeklődés szülte, hanem a kiadó profilját markánssá és szerethetővé tévő következetes ragaszkodás. Így valójában meg sem lepődhettünk azon, hogy Sánta Gábornak, a szegedi Fekete István-kutatónak is immáron a negyedik Feketéről szóló tanulmánykötet jelenik meg Pannonia ege alatt.

Sánta Gábor Fekete Istvánról szóló publikációt olvasva akarva-akaratlan eszünkbe juthat egy távoli párhuzam: az egyes statisztikák szerint Jókai után a második legolvasottabb, s mégis a kánon peremére szorított íróink utóleletében Sántának legalább akkora szerepe van, mint annak idején Eckermann-nak Goethe teljesebb megismertetésében. Bár a német költőfejedelemnek már életében sok elismerés, tisztelet jutott, míg egyik legszebb szavú, Isten teremtményeit s életük színterét, a nagybetűs Természetet gyönyörű, gazdag magyarsággal ábrázoló íróink egész élete lelkilegidegileg nehezen elviselhető elismerések és félrehabilitások, ritka befogadások és gyakori kitaszítások közepette telt. Sánta Gábor így ír Fekete István irodalmunkban minden talentuma ellenére holtig-kívülállói helyzetéről: „Fekete István családjában mindenekelőtt a vadászúságoknak volt öröklődő hagyománya. Gazdasításáért ő is a Nármódot fizette elő. Így aztán magától értetődő, hogy ennek a folyóiratnak postázta első írásait... Tradicionális vadászbeszámolói a kezdetektől szokatlan — akkor feltétlenül modernnek számító — emocionális és vizuális részletekkel színesedtek... Az őt fiaként kedvelő fő szerkesztő, Kittenberger Kálmán korán felfedezte... elnyűhetetlen munakabírást... Ráadásul bemutatta a korszak neves írójának és színházi rendezőjének, Csathó Kálmánnak... Írásait ezentúl nemcsak a vadászúság, hanem például az *Új Idők*, az *Ünnep* és a *Budapesti Hírlap* is közölte. (Utóbbit ez sem bizonyult feltétlenül szerencsés döntésnék.)” Igaz, hiszen az *Új Idők*, a Horthy-korszak talán legnépszerűbb sajtóorgánumba, s az annak köreibe való „befogadás” teljes kitaszítottságot eredményezett a rendszerváltás után. Az, hogy jómagam, az ötvenes évek szülöttéknél, nem „csak” az ifjúsági és állatregény-író Fekete Istvánt ismerhettem meg, részben a háború előtt Nármód-előfizető és vadászgató nagyapámnak volt köszönhető, részben pedig irodalomtanár anyámnak, aki Sík Sándor szegedi tanítványaként a negyvenes évek második felében sokat hallott „nemhivatalos” tananyaggáknak a másik katolikus szerzőről. Arról a Feketéről, aki az Ifjúsági, későbbi nevén Móra Ki-

adó mellett az Új Ember és a Vigilia el- és befordított szerzője lett, írásainak szellemisége mellett talán azért is, mert a legnehezebb időkben is nyíltan kiállt egyháza mellett: 1950-ben, a Rákos- uralom legveszélyesebb időszakában lakásába fogadta az anyaházból kidobott Szent Ferenc Leányai apácarend „kápolnáját”. Igaz, ez az egyházi lapokhoz menekülés az ötvenes-hatvanas években — Sánta mesterien épít fel tanulmányaiban e kizáras-mozzanatok történetét a szívének oly kedves szerző életében! — egyenlő volt az önként vállalt alkotói peremhelyzettel.

Sánta Gábor könyvének változatos tematikájú tanulmányairól ezúttal csak néhányat emelhetünk ki: a varázslatos göllei gyerekkort idéző műveket elemző *A csend hangjait*, a méltatlansul felledesbe taszított színdarabokról-filmforgatókönyvekről szóló *Fekete István színműveit*, a *Tüskevár*, a *Téli berek*, a *Bogáncs*, a *Lutra*, a *Vuk* és zájós sikeres tárcaik mellett is jelentős apróbb írásokról szóló *Fekete István tűnődéseit*. Ez utóbbi fejezetben olyan kis tollrajzokról is szó esik, mint a minden napí kenyerünket szakrális magasságokba emelő *Búzaszentelő* (1940) és Fekete István húsz évvel későbbi, gyönyörű arborétum-ismeretetője, a Szarvasra kalauzoló *Pepi-kert...* Ismertetésünk ből ugyancsak kihagyhatlan a *Balesetek és betegségek* című, nagyon fontos fejezet, amely cífolja az író mártíriumának fia által is terjeszt legendáját; ebből kitűnik, hogy bal szemének sérelmes hályogját nem az ÁVO kínzárai okozták, hanem egy végzetes baleset. Végül, bár könyvtári hagyatékának egy részét szétvágták halála után, a *Mit olvashatott az író?* című tanulmány mégis kísérletet tesz az író egykori kedves olvasmányainak felidézésére, amelyből kitűnik többek között Krúdy Gyulához való ragaszkodása, s könyveinek már-már „krúdys” ízességű kulináris kitérőinek forrását is megtalálhatjuk így.

Tény, hogy a tanulmánykötet nem éppen a bestseller-éhes 21. század műfaja. Sánta Gábor könyvének mégis szép jövőt járhatunk mindenek körében, akiknek Fekete István írói tehetsége, ember- és természetismerete, töretlen hite sokat jelent. Katolikus közösségek, élelművét ápoló társaságok, emlékházak, iskolák, cserkészcsapatok, vadásztársaságok, de elsősorban a gazdag élelművét — köztük a Lazi Kiadó reprezentatív sorozatát — gyűjtő magánemberek érdeklődésére számíthat ez az értékfelmutató, Fekete István-képük nem retusáló, hanem restauráló munka. (*Pannónia Könyvek*, Pécs, 2014)

PETRÓCZI ÉVA

JAMES MARTIN SJ: MENNYEI DERŰ Öröm, humor és nevetés a lelkí életben

James Martin New York-i jezsuita szerzetes, az America című katolikus hetilap szerkesztője üzleti tanulmányai és a General Electricnél eltöltött évek után 1988-ban lett Jézus Társaságának a tagja. Könyvében azt vizsgálja, miért utasítják el vagy tekintik túlzásnak a jókedvet, a humorot és a nevetést bizonyos egyházi körökben, fölöslegesenek, sőt botrányosnak tartva mindezt. A szerzőnek ezzel szemben meggyőződése, hogy a jókedv, a humor és a nevetés az egészszéges lelkei élet alapvető része. A vallásosság nem egyenlő a szigorúsággal, a komorsággal, netán a mogorvasággal.

P. Martin célja, hogy visszahelyezze a jókedvet, a humorot és a nevetést a keresztenyé élet periériájáról a szívébe. E három fogalom spirituális jelentősége meghatározó, nagy szükségünk van rájuk, nem csupán a személyes életünkben, de az intézményes vallás életében is. Az örömtől illetően a kötet szerzője rámutat, hogy nagy örömben lesz majd részünk, ha befogadnánk bennünket a mennyországbba. „*Talán még nevetni is fogunk örömkömben, amikor találkozunk Istenkel.*” James Martin vallja, hogy az ööm azokra jellemző, akik bensőséges kapcsolatban vannak az Úrral, annak jele, hogy bíznak Benne, és hálásak is Isten áldásaiért. A humor szintén elengedhetetlen, mégis gyakran elhanyagolt eleme a spiritualitásnak, pedig a szentek többségének ragyogó humorérzéke volt, és könnyen tudtak nevetni magukon. A nevetés pedig még a „*legspirituálisabb*” vagy „*legvallásosabb*” helyeken is elengedhetetlen.

A szerző teológiai szempontból megkülönbözteti a jó és a rossz humor. Gonosz humor volt a római katonáké, akik úgy úztek gúnyt Jézusból, hogy bíborschínű köntösbe öltözötték, töviskuszorút nyomtak a fejébe, nádszálat adtak a kezébe, közben pedig így csúfolták: „*Üdvöz légy, zsidók királya!*” (Mk 15,16–20). A másik oldalon ott van Jézus humora. Számos példabeszédében nemcsak szellemes volt, de vicces is. A római tisztsviselőknek, a zsidó vallási vezetőknek, a gazdagoknak és az öntelteknek szóló tükés megjegyzéseivel nemcsak a magas rangú emberek elhallgattatása volt a célja, hanem az is, hogy mosolyra késztesse hallgatóságát. Említhető többek között a szálka és a gerenda példázata (Lk 6,41–42). Arra a bírálatra pedig, hogy tanítványai miért nem böjtölnek, szintén humoros választ adott: „*Böjtre tudjátok-e fogni a násznépet, amíg velük van a vőlegény?*” (Lk 5,34).

Humor forrása az is, hogy a tanítványok gyakran félreérgették Jézust. Ez pedig még a legkomolyabb helyzetekben is olykor komikus pilla-

natokhoz vezetett. Az utolsó vacsoránál, amikor Jézus megmossa tanítványai lábat — jelképes tanítást adva ezzel, hogy követőinek miként kell alázatosan bánniuk egymással —, Péter akadékoskodik: „*Az én lábamat ugyan meg nem mosod soha*” (Jn 13,8). Jézus válasza: ha Péter ezt nem viseli el, semmi keresnivalója az ő szolgálatában. Péter értelesenkedve kiált fel: „*Uram, ne csak a lábamat, hanem a kezemet s a fejemet is!*” P. Martin szerint könnyen elképzelhetjük, ahogy Jézus befel mosolyog Péter hevességén és azt mondja magában: „*Hát nem éppen erre gondoltam.*” Zakeus története ugyancsak tartalmaz humoros motívumokat (Lk 19,1–10).

Az Ószövetségben is több olyan történet van, amelyben jelen van a humor. Bálám, a nem zsidó próféta rendelkezett a jövendőmondás képességevel, ám amikor az Úr angyalával találkozott, nem ismerte fel, a szamara viszont igen, ráadásul szemrehányást tett Bálámnak, amiért megverte (Szám 22). Jónás könyve pedig tele van íróniával, komikummal és vicces pillanatokkal.

A könyv írója az evangéliumok alapján állítja, hogy Jézus földi életének nagy része örömben telt, természete derűs volt, amit bizonyít az is, hogy a gyerekek szerették, és hatálmas tömeg követte. Számos evangéliumi rész hirdeti Jézus örömet, és azokét, akik találkoztak vele. Néhány példa. „*Abban az órában Jézus felujjongott a Szentlélekben, és így szólt: »Áldalak téged, Atyám...«*” (Lk 10,21). „*„Az egész nép örvendezett a csodás dolgokon, amikor cselekedett.”* (Lk 13,17). „*A tanítványok megörültek, amikor meglátták az Urat*” (Jn 20,20). Bőven tartalmaz örömteli mozzanatokat a tékozló fiú története is (Lk 15,11–32).

James Martin figyelmeztet: a derűs lelkület nem jelenti azt, hogy minden vidámnak kell lennünk, a szomorúság természetes reakció fájdalom, szenvédés és tragédiák esetén. Jézus is „könyezett”, amikor értesült Lázár haláláról (Jn 11,35). A szerző elutasítja a „boldogulás evangéliumát”, amely azt tanítja az embereknek: ha hisznak Jézus Krisztusban, az életük véget nem érő sikersorozat lesz. Abban viszont feltétlenül hisz, hogy Isten azt szeretné, ha őszintén szembenézzen a szomorúságunkkal, és imában megosztanánk vele. „*A tudás, hogy Isten velünk van, még nagy tragédiák közepette is elvezethet egyfajta mélyben rejlő örömhöz, amely képes átvittatni bennünket a nehéz, olykor elviselhetetlen időszakon.*” Ahogy azt Szalézi Szent Ferenc megfogalmazta: „*Ne keressedj el, amikor nehézséggel kerülsz szembe. Nevess az arcába, és tudd, hogy Isten karjaiban vagy.*” (Ford. Szigeti-Cséke Zsuzsa; Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya — Új Ember Kiadó, Budapest, 2013)

BODNÁR DÁNIEL

HUGO RAHNER: A JÁTSZÓ EMBER

Hugo Rahner (1900–1968) jezsuita szerzetes volt, Karl Rahner testvére. Könyve megírásához az *eutrapelia* szó adta a kezdőgondolatot, mely szót Aquinói Szent Tamás dolgozta fel Arisztotelész *Nikomakhoszi etikáját* tanulmányozva, hogy általa mutassa be, miként legyen a kereszteny ember jelen a világban, hogy megtalálja a középutat komolyág és játék, a világ szeretete és az attól való menekülés között. Eredetileg a görög *eutrapelosz* szó a komolyság és a vidámság kiegensúlyozott középutját jelentette, továbbá lelki finomságot, eleganciát. A késő antik, hellenista nyelvben a szó jelentése szemtelenséggé, bohócodássá degradálódott. Aquinói hozta vissza eredeti, arisztotelészi értelmét, így az *eutrapelia*, mint a középut út erénye, belépett a kereszteny erkölcsfeleolgiába. Hugo Rahner a kötetben öt fejezetben keresztül mutatja be ezt az erényt (Isten, egyház, ember játékán és a táncon keresztül), melynek segítségével a kereszteny ember megtalálhatja a kiegensúlyozott középutat játék közben is.

Az első, *A játszó Isten* című fejezetben Isten játékokosságának az esszenciáját Hérakleitosz soraival alátámasztva mutatja be a szerző, mely szereint a teremtségi lényege egyszerre királyi és gyermeki tett, vagyis értelmes és nem szükségszerű (34), szent játék. A kereszteny misztika ebben az isteni erő és a gyermeki gyöngeség közötti ropsztant feszültség szimbólumát látja (39). Mivel Isten „valóban játszó Isten” (*Deus vere ludens*), az embernek is *homo vere ludens*nek kell lennie (48), fejt ki a második, *A játszó ember* című fejezetben. Földi létünk két aspektusa, hogy a Lét vidám, mert Istenbe rejtegett, és a Lét tragikus, mert a szabadságban veszélyeztetett. Ezért ebbe a játékba beletartozik a melankolia is: a játékos tudatában van a játék keretek közé szorított voltának, amit méltósággal kell viselnie (67). A komolyan játszó ember példájaként Godard *Eli az életét* című, 1962-es filmjéből egy jelenetet emelnék ki, ahol Dreyer némafilmjét, *Jeanne d'Arc passióját* nézi a főhőső, Nana. Godard filmjében a két nő arca egymás tükkörképévé válik. Míg Jeanne Istennek engedemeskedve, addig Nana prostitúltként válik kiszolgáltatotttá mások akaratának. Mégsem csupán kiszolgáltatottság ez, hanem a földi életben rájuk ruházott szerep elfogadása és makulátlan végiójára. A játszó egyház című harmadik fejezet az anyag és a szellem egységének középpontjához, az egyház szívébe vezet, ahol szétválaszthatatlan a lélek és a test, a látható és a láthatatlan. Az egyház felkészítője és előjátéka a föl-

dön túl kezdődő, majdani igazi játéknak (93). Ennek a titokzatos egységek a legszebb megnyilvánulása a lélek tánca a testben, amit *A mennyei táncjáték* című negyedik fejezet mutat be. A szerző a játék teológiáján belül a táncot is a kereszteny antropológia körébe vonja. Rahner szerint minden játék lényege legményén tánc. A legősibb civilizációkban, például Egyiptomban a papok és papnők táncokkal jelenítették meg a kozmikus világot, a görögöknel az olimpiai játékokat táncal nyitották meg, Indiában a hindu templomok papnőinek ősi szertartásos kézmozdulatait a mai napig csodáljuk. A tánc érzelmi egységet, közzösségi köteléket jelentett, de épp ennyire volt a transzcendens szférával való kapcsolatteremtés eszköze is. A Dionüszosz-kultuszban a baccánhásnők az istennel való egyesülés élményét az eksztázisig fokozódó táncolással, napokon át tartó révületben igyekeztek elérni. Ez távol áll a mai erkölcsi normáktól, sokkal inkább vad és buja táncot lejtő, gyilkos ösztönű gyönyör kísérőiként értelmezzük őket, holott a tánc lényege ott is az volt, hogy visszanyerje az ember azt, amit a kezdetkor elveszített: a test és lélek összhangját. Az Ószövetségben Isten dicsőítéséhez kapcsolódott. minden játék mélyén titok rejtozik, „a játék elbűvölés, a teljesen más megjelenítése (...) a terhes tényeszerűség tagadása” (101). De egyetlen játéknak sincs olyan erejű bűvölő hatalma, mint a táncnak, gondoljunk csak Salome táncára. Rahner egyenesen a *theoszisz*, a megistenülés körébe vonja a táncot. Cicero *Scipio álmát* megidéző sorai is ezt támasztják alá: „annak a léleknek, amely már a földön egyesülni akar az istenivel, a csillagok táncába kell bekapsolódnia” (111), ahogyan Szent Pál (1Kor 15,44) szavait is a tánc-tól átváltozott „lelki testté” lett emberre értelmezi. A tánc, miként a szépség is, egyensúlyt teremt bennünk. A bensőséges pillanatok — amilyen a tánc is — a bennük foglalt harmónia által lesznek széppé, benső világunk tükrözödik bennük. A 20. században Hans Urs von Balthasar vagy Simone Weil voltak azon kevesek, akik a szépség teológiájával foglalkoztak, és még kevesebben azok, aikik Isten derűsen komoly arcának megnyilvánulásával, az *eutrapéliai* értelemben vett játékkal. Ezért is tartom különösen figyelemreméltónak Hugo Rahner könyvét, és felkarolt témajában látom legnagyobb erényét. Ahogyan a szép, úgy a tánc is olyan közvetítő, mely által a lélek közvetlenül válaszol Isten vonzására. Ha pedig hídként szolgál, akkor Isten egyik attribútumának tekinthető. (Ford. Frész Attila Timóteus; *Kairosz Kiadó*, Budapest, 2013)

LESTI JUDIT

SOMMAIRE

- JÓZSEF TÖRÖK: Sur le roi saint Étienne Ier de Hongrie
 LAJOS DOLHAI: L'histoire liturgique du sacrement de mariage
 ZOLTÁN FRENYÓ: Sur la pédagogie de saint Augustin
 VERA SZÉKÁCS: Galilei à Rome
 KRISZTIÁN VINCZE: La souffrance dans la philosophie de Simone Weil
 Poèmes de Tamás Kakuk, József Klemm, András Oláh et Péter Vasadi
 LÁSZLÓ RÓNAY: Les arts enrichissent l'âme humaine
 FERENC BOZÓK: Le poète Lajos Kassák et la transcendance
 Entretien sur Dietrich Bonhoeffer

INHALT

- JÓZSEF TÖRÖK: Über den Heiligen Stephan von Ungarn
 LAJOS DOLHAI: Liturgiegeschichte des Sakraments der Ehe
 ZOLTÁN FRENYÓ: Über die Pädagogik von Heiligen Augustinus
 VERA SZÉKÁCS: Galilei in Rom
 KRISZTIÁN VINCZE: Das Leiden in der Philosophie von Simone Weil
 Gedichte von Tamás Kakuk, József Klemm, András Oláh und Péter Vasadi
 LÁSZLÓ RÓNAY: Die Künste bereichern die Seele
 FERENC BOZÓK: Der Dichter Lajos Kassák und die Transzendenz
 Gespräch über Dietrich Bonhoeffer

CONTENTS

- JÓZSEF TÖRÖK: About Saint Stephen of Hungary
 LAJOS DOLHAI: Liturgical History of the Sacrament of Marriage
 ZOLTÁN FRENYÓ: About the Pedagogy of Saint Augustin
 VERA SZÉKÁCS: Galilei in Rome
 KRISZTIÁN VINCZE: Suffering in the Philosophy of Simone Weil
 Poems by Tamás Kakuk, József Klemm, András Oláh and Péter Vasadi
 LÁSZLÓ RÓNAY: The Arts Enriching the Soul
 FERENC BOZÓK: The Poet Lajos Kassák and the Transcendence
 Conversation about Dietrich Bonhoeffer

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördei: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomdai munkák: Séy Nyomda Kft., Ügyvezető igazgató: Katona Szilvia

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletági, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkezámla száma: OTP.

V. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: egy évre 5.640,- Ft, fél évre 2.820,- Ft, negyed évre 1.410,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 18.000,- Ft/év vagy 100,- USD illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKEZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ÖRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 550 Ft

VIGILA

SZEMLE

- JEAN-LUC MARION Hónapról hónapra
- KAKUK TAMÁS A látható kereszteződése
- KLEMM JÓZSEF Ahogy távolodik
- SÁNTA GÁBOR Kilencvenkilenc
- JAMES MARTIN SJ Fekete István. Tanulmányok, 4.
- HUGO RAHNER Mennyei derű. Öröm,
humor és nevetés a lelki életben
A játszó ember

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Bakos Gergely, Bodnár Dániel,
Gerold László, Lesti Judit, Papp Máté,
Petrőczi Éva és Rónay László

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Bibliai motívumok mai irodalmunkban
- Bögre Zsuzsanna, Ferencz Magdolna,
Hoványi Márton, Pomogáts Béla,
Prohászka László és Szénási Zoltán tanulmánya
- Ayhan Gökhán, Dobai Lili,
Halmai Tamás, Jász Attila,
Juhász Anikó, Lackfi János,
Sárándi József és Vasadi Péter írása

977004260200514008